

94.2(1)
แบบเรียนสังคมศึกษา

วิชา ศิลปกรรม

ประโยชน์มัธยมศึกษาตอนปลาย

ของ
กระทรวงศึกษาธิการ

แบบเรียนสังคมศึกษา

วิชาศีลธรรม

ประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย

ของ

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

พิมพ์ครั้งที่ ๒๘,๐๐๐ เล่ม

พ.ศ. ๒๕๐๘

ปกกระดาษราคาเล่มละ ๕.๐๐ บาท

(ห้ามขายเกินกว่าราคาที่กำหนดไว้)

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา

ปากคลองบางลำพูบน พระนคร

มีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

๙ 06520

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ
เรื่อง อนุญาตให้ใช้แบบเรียนในโรงเรียน

ด้วยกรมวิชาการได้จัดทำแบบเรียนดั่งคมศึกษา วิชาศีลธรรม
เพื่อใช้เป็นแบบเรียนสำหรับประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.ศ.
๔-๕) ขึ้น กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาแล้ว อนุญาตให้ใช้
หนังสือนี้ในโรงเรียนได้.

ประกาศ ณ วันที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๐๔

[Handwritten signature]

ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

คำนำ

แบบเรียนสังคมศึกษาวิชาศีลธรรม สำหรับประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.ศ. ๔-๕) นี้ กรมวิชาการได้ขออนุมัติกระทรวงให้นายแปลก สนิธรักษ์ เป็นผู้เรียบเรียงขึ้น และกระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งให้นายสุชีพ ปุณฺณานุภาพ เป็นผู้ตรวจจึงหวังว่าแบบเรียนเล่มนี้คงจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาสำหรับชั้นนี้ตามสมควร .

กรมวิชาการ

สารบาญ

ภาค ๑

พุทธประวัติ

ศากยวงศ์และโกถยวงศ์

ลำดับพระวงศ์

ประสูติ

อภิเษกสมรส

เสด็จออกมหาภิเนษกรรม

ทรงอธิษฐานบรรพชา

บำเพ็ญทุกรกิริยา

ตรัสรู้

เสวยวิมุตติสุข

ทรงพิจารณาสัตว์โลก

ปฐมเทศนา

อริยมรรค

อริยสัจ

โปรดยสกุณฑล

ทรงเริ่มประกาศพระศาสนา

ทรงปลงอายุสังขาร

พุทธปรินิพพาน

หน้า

๑

๑

๓

๔

๖

๗

๘

๘

๑๒

๑๒

๑๔

๑๖

๑๗

๑๘

๑๙

๒๐

๓๒

๓๗

ภาค ๒

พิธีทำบุญ

ความหมายของการทำบุญ

กิจเบื้องต้นก่อนทำบุญ

หน้าที่เจ้าภาพ

พิธีทำบุญประจำปี

การตักบาตร

สังฆทาน

สลากภัต

ถวายผ้าอาบหน้าฝน

ผ้าจ่านำพรรษา

ทำบุญวันเกิด

ทำบุญอายุ ทำบุญบ้าน

พิธีศพ

หน้า

๔๓

๔๔

๔๗

๕๒

๕๓

๕๔

๕๖

๕๗

๕๘

๖๐

๖๑

๖๒

ภาค ๓

มงคล

ความหมาย

มงคลที่ ๑ การไม่คบพาล

มงคลที่ ๒ การคบบัณฑิต

มงคลที่ ๓ การบูชาวัตถุและคนที่ควรบูชา

มงคลที่ ๔ การอยู่ในประเทศอันสมควร

มงคลที่ ๕ ทำความดีมาก่อน

๖๕

๖๕

๖๗

๖๘

๖๘

๖๘

๖๘

มงคลที่ ๖	การตั้งตนไว้ชอบ	๖๙
มงคลที่ ๗	ความเป็นผู้สดับมาก	๗๐
มงคลที่ ๘	ศีลปะ	๗๑
มงคลที่ ๙	สำเหนียกในระเบียบวินัย	๗๒
มงคลที่ ๑๐	วาจาเป็นสุภาषิต	๗๓
มงคลที่ ๑๑	บำรุงมารดาบิดา	๗๖
มงคลที่ ๑๒	สังเคราะห์บุตร	๗๘
มงคลที่ ๑๓	สังเคราะห์ภรรยา	๗๘
มงคลที่ ๑๔	การงานไม่อาภูล	๘๐
มงคลที่ ๑๕	การให้	๘๐
มงคลที่ ๑๖	การประพฤติธรรม	๘๑
มงคลที่ ๑๗	การสังเคราะห์ญาติ	๘๒
มงคลที่ ๑๘	กรรมที่ไม่มีโทษ	๘๓
มงคลที่ ๑๙	งดเว้นจากความชั่ว	๘๔
มงคลที่ ๒๐	ระมัดระวังในการดื่มน้ำเมา	๘๕
มงคลที่ ๒๑	ไม่ประมาทในธรรม	๘๘
มงคลที่ ๒๒	เคารพ	๘๘
มงคลที่ ๒๓	อ่อนน้อมถ่อมตน	๘๙
มงคลที่ ๒๔	สันโดษ	๙๐
มงคลที่ ๒๕	กตัญญู	๙๒
มงคลที่ ๒๖	พึงธรรมตามกาล	๙๓

	หน้า
มงคลที่ ๒๗ ความอดทน	๙๔
มงคลที่ ๒๘ ความเป็นคนว่าง่ายอ่อนง่าย	๙๕
มงคลที่ ๒๙ การได้เห็นสมณะ	๙๖
มงคลที่ ๓๐ การสันทนาธรรมตามกาล	๙๗
มงคลที่ ๓๑ ตบะ	๙๘
มงคลที่ ๓๒ พรหมจรรย์	๑๐๐
มงคลที่ ๓๓ การเห็นอริยัตถ์	๑๐๑
มงคลที่ ๓๔ การทำพระนิพพานให้แจ้ง	๑๐๒
มงคลที่ ๓๕ จิตไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม	๑๐๓
มงคลที่ ๓๖ จิตไร้โรค	๑๐๔
มงคลที่ ๓๗ จิตปราศจากอวลี	๑๐๘
มงคลที่ ๓๘ จิตเกษม	๑๐๘

หมายเหตุ ตามหลักสูตรระบุว่าเฉพาะมงคลที่ ๙, ๑๐, ๑๖, ๒๐, ๒๔, ๒๘, ๒๙, ๓๐ และ ๓๕ นั้น ควรเรียนให้แจ่มแจ้ง.

ภาค ๑

พุทธประวัติ

ศากยวงศ์และโกถิยวงศ์

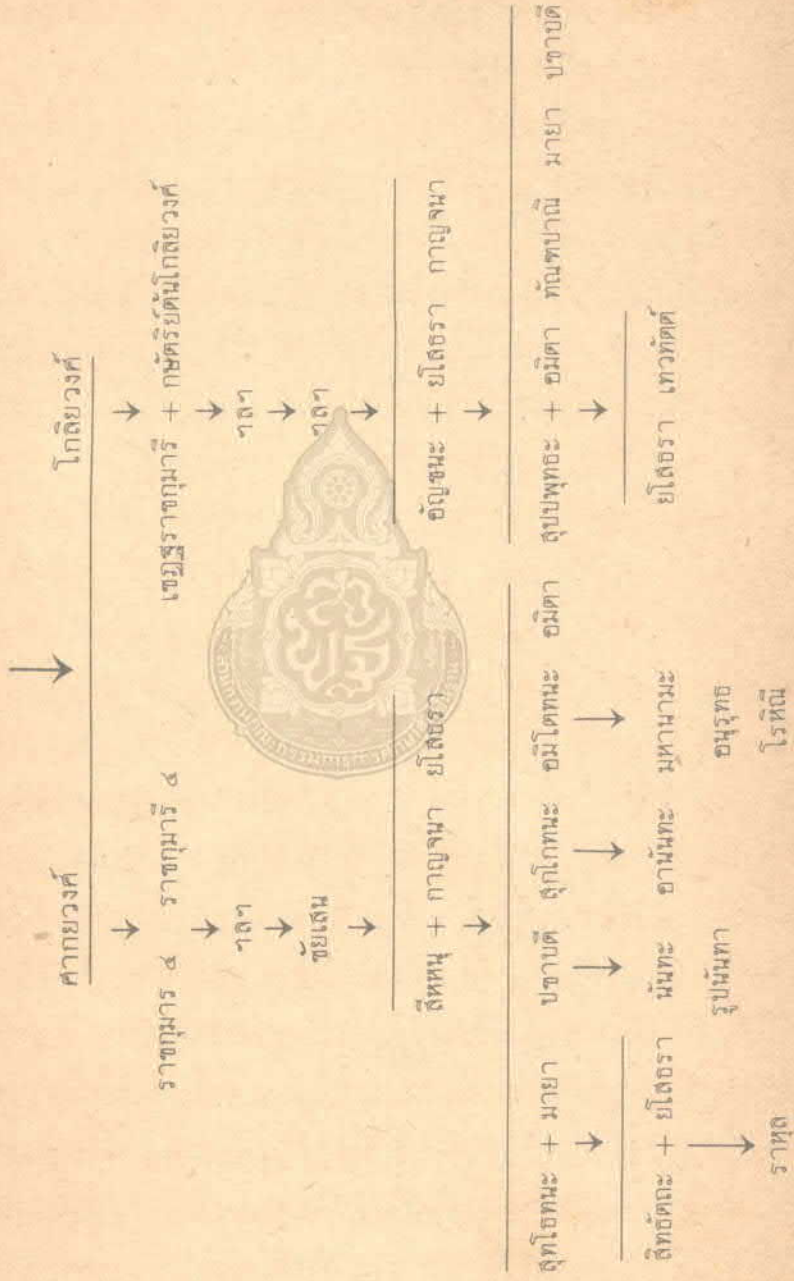
ชมพูทวีป คือประเทศที่เรียกกันว่าอินเดียทุกวันนี้ ตั้งอยู่ทางทิศพายัพของประเทศไทย เมื่อก่อนพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลกมีเมือง ๆ หนึ่งไม่ปรากฏชื่อ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของประเทศอินเดียใกล้แคว้นลัทธิ พระเจ้าโอกกากราชเป็นกษัตริย์ปกครอง ทรงมีพระราชบุตร ๔ พระองค์ พระราชธิดา ๕ พระองค์ ประสูติจากพระมเหสีองค์แรก ซึ่งเป็นพระราชภคินีของพระองค์ ครั้นพระมเหสีทิวงคต พระเจ้าโอกกากราชทรงมีพระมเหสีใหม่ ทรงได้โอรสกับพระมเหสีองค์ใหม่ ๑ องค์ พระเจ้าโอกกากราชทรงโปรดปรานพระมเหสีใหม่ และพระโอรสใหม่เป็นอย่างมาก วันหนึ่งพระมเหสีนำพระราชโอรสซึ่งมีพระชนม์ได้ ๔ เดือน ไปเฝ้าพระเจ้าโอกกากราช พระเจ้าโอกกากราชทอดพระเนตรเห็นพระราชโอรส ก็ทรงพระเลื่อมหาปราโมทย์ จึงพระราชทานพรแก่พระมเหสีให้เลือกเอาสิ่งที่ต้องการ เพื่อเป็นของขวัญพระโอรส พระมเหสีจึงทูลขอราชสมบัติให้แก่โอรสของพระนาง พระเจ้าโอกกากราชแม้จะไม่ทรงพอพระทัยกราชสมบัติให้ ก็จำเป็นต้องพระราชทานให้ เพราะเป็นกษัตริย์ดรัสอะไรก็ต้องให้เป็นอย่างนั้น

วันหนึ่งพระเจ้าโอกกากราชมีพระราชดำรัสให้พระราชบุตร ทั้ง ๔ พระองค์ ซึ่งประสูติจากมเหสีองค์เก่ามาเฝ้า แล้วตรัสเล่าความที่พระองค์ยกราชสมบัติให้แก่พระโอรสของพระมเหสีใหม่ด้วยความจำเป็น จึงขอให้พระราชบุตร พระราชธิดาทั้งเก้า เตรียม ข้าง ม้า รถ ไฟรพธ ตามแต่จะต้องการ พวกเขากอกจากพระนครไปสร้างเมืองใหม่ ต่อเมื่อพระบิดาสวรรคตแล้วจึงกลับคืนมาเฝ้าราชสมบัติ

พระราชกุมารทั้ง ๔ พระองค์ ได้สดับพระราชดำรัสของพระราชบิดา ต่างก็ทรงพระโศกาอาดูรเป็นอย่างยิ่ง แต่ก็จำเป็นต้องเสด็จออกจากพระนคร เพื่อรักษาพระวาทสัจย์ของพระบิดา จึงกราบถวายบังคมลาพระราชบิดา พวกเขากอกจากพระนคร พร้อมกับพระภคินีอีก ๕ องค์ บรรดาชาวเมืองทั้งหญิงชายต่างก็ตามเสด็จพระราชกุมารและพระราชกุมารีไปเป็นจำนวนมาก เดินทางไปได้ ๓ วัน ก็เสด็จถึงดงไม้สักกะ ณ ที่นั้นมีดาบสองค์หนึ่งชื่อ กบิลดาบส ได้สร้างอาศรมอยู่กลางดงไม้สักกะ เมื่อพระราชกุมาร ราชกุมารี เสด็จไปถึง กบิลดาบสได้ยกสถานที่ตรงนั้นให้พระราชกุมาร ราชกุมารี สร้างเมือง เมืองนั้นจึงได้ชื่อว่า กบิลพัสดุ์ เพราะเคยเป็นที่อยู่ของ กบิลดาบส และได้ตั้งวงศ์ขึ้นชื่อว่า ศากยวงศ์ ซึ่งมีความหมายเป็น ๓ นัย นัยหนึ่ง เพราะมีความสามารถสร้างเมืองได้ นัยหนึ่ง เพราะสร้างอยู่ในดงไม้สักกะ นัยหนึ่ง เพราะอยู่รวมในวงศ์ของตน ๆ ส่วนพระพี่นางองค์ใหญ่ได้อภิเษกสมรสกับกษัตริย์กรุงเทวทหะ แล้วตั้งวงศ์กษัตริย์อีกวงศ์หนึ่ง เรียกว่า โกถียวงศ์ กษัตริย์ทั้งสองพระวงศ์ คือ

ดำนัดพระวงศ์

พระเจ้าโอรุยกากราช

ศากยวงศ์ และ โกถียวงศ์ จึงนับเป็นพระญาติเกี่ยวเนื่องกันมาตั้งแต่ครั้งนั้น

กษัตริย์ ศากยวงศ์ ได้สืบเชื้อสายต่อ ๆ กันมาโดยลำดับ จนถึงพระเจ้าชัยเสน พระเจ้าชัยเสนทรงมีพระราชบุตร พระนามว่า สีสหนุ พระราชธิดา พระนามว่า ยโสธรา ครั้นพระเจ้าชัยเสนสวรรคต พระเจ้าสีสหนุได้ครองราชสมบัติสืบพระวงศ์ ทรงมีพระมเหสีพระนามว่า กาญจนา เป็นกนิษฐภคินีของพระเจ้าอัญชนะแห่งกรุงเทวทหะ ทรงมีพระราชบุตร ๕ พระองค์ คือ สุธโตทนะ ๑ สุกโกทนะ ๑ อมิโตทนะ ๑ โอโตทนะ ๑ ขนิโตทนะ ๑ พระราชธิดา ๒ พระองค์ คือ บมิตา ๑ อมิตา ๑ เมื่อสุทธโตทนะ พระเชษฐาพระองค์ใหญ่เจริญวัย ก็ได้ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางมายา พระราชธิดาของพระเจ้ากรุงเทวทหะ เมื่อพระเจ้าสีสหนุสวรรคต สุธโตทนะราชกุมารก็ได้ครองราชสมบัติสืบศากยวงศ์ต่อมา

ลัทธิัตถะราชกุมารประสูติ

กรุงกบิลพัสดุ์นครหลวงของแคว้นลัทธิกะ เมื่อ ๒๕๐๐ ปีที่ผ่านมาแล้ว อยู่ในประเทศอินเดียตอนเหนือ ปัจจุบันอยู่ในเขตประเทศเนปาล กรุงกบิลพัสดุ์ในสมัยพระเจ้าสุทธโตทนะนี้ รุ่งเรืองด้วยศิลปวิทยานานัปการ มีอุทยานเป็นที่เสด็จประพาส และเพื่อให้ประชาชนได้เที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ ที่ทรงสร้างไว้มากหลาย มีสระโบกขรณี ที่ขังน้ำและปลูกบัวนานาชนิดขุดไว้เป็นแห่ง ๆ พระเจ้าสุทธโตทนะทรงบำรุงการเกษตรอย่างใหญ่หลวง จนถึงเสด็จไปทำนา

ด้วยพระองค์เอง ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขตลอดกาล ทั้งนี้เพราะ
เจ้าศากยะทั้งหลายในศากยวงศ์ นับแต่พระเจ้าสุทโธทนะมหาราช
ลงไปทรงตั้งอยู่ในธรรม

พระเจ้าสุทโธทนะได้ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางมายา ต่อมา
พระนางมายาทรงพระครรภ์ เมื่อใกล้กำหนดประสูติ พระนาง
มีพระประสงค์จะเสด็จไปเฝ้าพระชนกและพระชนนี ณ กรุงเทวทหะ
เพื่อประสูติ ณ ที่นั้น ตามประเพณีของพราหมณ์ หญิงมีครรภ์มัก
กลับไปคลอดในสกุลเดิม พระนางจึงทูลลาพระราชสามี เมื่อได้รับ
พระบรมราชานุญาตแล้ว จึงเสด็จพระราชดำเนินออกจากกรุง
กบิลพัสดุ์พร้อมด้วยข้าราชการบริพาร ในเช้าวันเพ็ญเดือนวิสาขะ
(เดือน ๖) ขณะที่เสด็จถึงลุมพินีวันอันเป็นป่าอยู่กึ่งกลางระหว่างกรุง
กบิลพัสดุ์และกรุงเทวทหะ จึงเสด็จเข้าพักผ่อนที่ใต้ต้นสาละในลุม-
พินีวัน ขณะนั้นเองพระนางก็ทรงประสูติพระครรภ์แล้วประสูติ
พระราชโอรสในอิริยาบถยืน ยืนพระหัตถ์ทั้ง ๒ เหนี่ยวกิ่งสาละ
(ขณะนั้นเป็นเวลาสายใกล้เที่ยง) ครั้นความทราบถึงพระเจ้า
สุทโธทนะจึงให้รับพระนางพร้อมด้วยพระราชกุมารกลับคืนกรุง
กบิลพัสดุ์

มีดาบสองคมหนึ่งชื่อ อลิตะ หรือ กาฬเทวิล เป็นที่คุ้นเคย
และเป็นที่นับถือของราชตระกูลมาก เมื่อได้ทราบข่าวว่า พระเจ้า
สุทโธทนะทรงได้พระโอรส จึงเดินทางมาเยี่ยม เข้าเฝ้าพระเจ้า
สุทโธทนะในพระราชนิเวศน์ ขอชมพระราชโอรส พระเจ้าสุทโธทนะ
ให้นำพระโอรสออกมา พระดาบสเห็นพระราชโอรสทรงมีพระ-
ลักษณะงดงาม จึงทำนายเป็นสองทางว่า ถ้าพระราชโอรสดำรง

อยู่ในฆราวาสจักได้เป็นจักรพรรดิยิ่งใหญ่ในโลก ถ้าออกบวชจักได้เป็นศาสดาเอกในโลก เมื่อดาบสถวายคำทำนายแล้วก็ถวายพระพรลากลับ

ภายหลังประสูติแล้วได้ ๕ วัน พระเจ้าสุทโธทนะได้ประกอบพระราชพิธีมงคล เณลิมพระนามพระราชมารว่า “ลัทธิตถะ” เพราะเป็นพระราชโอรสองค์แรกสมปรารถนา หรือนัยหนึ่ง เพราะพระราชมารต้องพระประสงศ์สิ่งใด สิ่งนั้นต้องได้สมประสงค์ นับแต่วันประสูติได้ ๗ วัน พระนางมายาก็เสด็จทิวงคต พระเจ้าสุทโธทนะ จึงได้มอบลัทธิตถะราชกุมารให้อยู่ในความอภิบาลของพระนางปชาบดีโคตมี พระน้องนางของพระนางมายาและเป็นพระน้านางของลัทธิตถะราชกุมารสืบมา

เมื่อลัทธิตถะราชกุมารเจริญวัย ควรจะศึกษาศิลปวิทยาได้แล้ว พระราชบิดาจึงทรงพาไปมอบไว้ในสำนักครุวิศวามิตร พระราชมารทรงเรียนได้ว่องไวจนสิ้นความรู้ของอาจารย์ เมื่อพระราชมารสำเร็จการศึกษาแล้ว ได้ทรงคิดปณูประสงค์ให้ชมในหมู่พระประยูรญาติ ปรากฏว่าทรงได้แม่นยำยิ่งไม่มีราชกุมารอื่นจะเทียมถึง แม้ศิลปศาสตร์อื่น ๆ สำหรับกษัตริย์ก็ทรงได้เป็นเยี่ยม นำความปรีดาปราโมทย์มาสู่พระราชบิดาและบรรดาพระประยูรญาติเป็นอย่างยิ่ง

ลัทธิตถะราชกุมาร อภิเษกสมรส

เมื่อลัทธิตถะราชกุมารมีพระชันษา ๑๖ ปี ควรมีพระเทวีได้แล้วพระราชบิดาตรัสสั่งให้สร้างปราสาท ๓ หลัง สำหรับ

เป็นที่ประทับใน ๓ ฤดู คือ ฤดูหนาว ฤดูร้อน ฤดูฝน พระราชบิดา
ทรงส่งขอพระนางยโสธราหรือพิมพา ราชธิดาของพระเจ้าสุปป-
พุทธะกับพระนางอมิตากรุงเทวทหะ พระประยูรญาติข้างฝ่าย
พระชนนี เพื่อให้อภิเษกสมรส เมื่อเป็นที่ตกลงกันแล้วก็กำหนด
พระราชพิธีอาวาหมงคลขึ้น ณ กรุงกบิลพัสดุ์ โดยนำพระนาง
ยโสธราหรือพิมพามาแต่กรุงเทวทหะ และอภิเษกสมรสให้อยู่ครอง
ร่วมกันกับลัทธิัตตะราชกุมาร ท่ามกลางพระประยูรญาติทั้ง
๒ ฝ่าย

เสด็จออกมหาภิเนษกรรม

ลัทธิัตตะราชกุมาร เมื่อได้อภิเษกสมรสกับพระนางยโสธรา
หรือพิมพาแล้ว ได้เสด็จประทับบนปราสาท ๓ หลัง ใน ๓ ฤดู
บำเรอด้วยดนตรีล้วนแต่สตรีประโคน เสวยสุขสมบัติทั้งกลางวัน
กลางคืน จวบจนพระชนมายุได้ ๒๙ พรรษา พระนางยโสธรา
หรือพิมพาที่ทรงพระครรภ์ ในปีนั้นลัทธิัตตะราชกุมารทรงมีพระทัย
เบื่อหน่ายในโลภียวิสัย ทรงเล็งเห็นโทษภัยและทุกข์ เผ้าแต่ทรง
ครุ่นคิดที่จะหาทางให้พ้นไปจากทุกข์ต่าง ๆ ในโลก ทรงดำริว่า
ธรรมดาสภาพทั้งปวงย่อมมีของแก่กัน เช่น มีร้อนก็มีเย็นแก่ มีมืด
ก็มีสว่างแก่ และถ้ายังอยู่ในขรราวาสคงหาทางแก้ทุกข์มิได้ จึง
น้อมไปในบรรพชา จมแนพระทัยว่าบรรพชาเป็นช่องว่างทางเดียว
ที่จะนำให้ห่างทุกข์เครื่องกังวลได้ จึงทรงตัดสินใจพระทัยจะเสด็จ
ออกบรรพชา ทรงนัดแนะกับนายฉันทะ ให้ผูกม้ากัณฐกะ ซึ่งเป็น
ม้าทรงเตรียมไว้ ในยามต้นของคืนวันหนึ่งทรงสดับข่าวว่าพระนาง

ยโสธราหรือพิมพาประสูติพระโอรสแล้ว ทรงเปล่งพระอุทานว่า
 “ราहुติ ชาค์ พนุณิ ชาค์ บ่วงเกิดแล้ว เครื่องผูกมัดเกิดแล้ว”
 เพราะพระอุทานวาจานี้เอง จึงขนานนามพระกุมารนั้นว่า
 “ราहुติ” จนล่วงเข้ายามที่ ๒ จึงเสด็จเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระนาง
 ยโสธราหรือพิมพากับพระโอรสซึ่งกำลังบรรทมหลับอยู่ ณ พระ
 ตำหนักใน แล้วเสด็จกลับออกมาขึ้นทรงม้ากัณฐกะ พร้อมกับ
 นายฉันทะเสด็จออกจากพระนครในเวลานั้นเป็น “มหาภิเนษกรมณ์”
 แปลว่า “การเสด็จออกเพื่อคุณอันยิ่งใหญ่” คือการออกผนวช.

ทรงอธิษฐานบรรพชา

เมื่อลิตถัตถะราชกุมารเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ในคืนวันนั้น
 บ่ายพระพักตร์สู่แคว้นมคธ พอใกล้รุ่งก็เสด็จถึงแม่น้ำโพนมาอันเป็น
 พรหมแดนของแคว้นลัทธิกะ เสด็จข้ามแม่น้ำโพนมาไปสู่ฝั่งอันเป็นแดน
 ของแคว้นมัลละ แล้วประทับอยู่ที่ริมฝั่ง ทรงใช้พระขรรค์ตัด
 พระเมาลีของพระองค์ ทรงอธิษฐานบรรพชาเปลี่ยนเครื่องทรงใหม่
 เป็นเพศบรรพชิต แล้วดำรัสสั่งให้นายฉันทะนำม้าพร้อมด้วย
 เครื่องทรงกลับคืนกรุงกบิลพัสดุ์ ต่อจากนั้นพระองค์ก็เสด็จไปแคว้น
 มคธ แลวงหาโมกขธรรม (ธรรมะอันทำให้หลุดพ้นจากความทุกข์)
 แต่พระองค์เดียว

ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา

เมื่อพระมหาบุรุษทรงอธิษฐานเพศเป็นบรรพชิตเสด็จตรงไป
 ยังแคว้นมคธแล้ว ในระยะแรกทรงเข้าไปศึกษาค้นคว้าทดลองอยู่ใน

สำนักอาฬารดาบสและอุทกดาบส ได้สำเร็จงานสมาบัติครบ ทรงเห็นว่าลัทธิของดาบสทั้ง ๒ นี้ไม่ใช่ทางหลุดพ้นจากทุกข์ตามที่ทรงมุ่งหวัง จึงเสด็จออกจากสำนัก จาริกไปในแคว้นมคธจนบรรลุถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ได้ทอดพระเนตรเห็นพื้นที่ราบรื่นมีแนวป่าเขียวสดชื่นน่าเบิกบานใจ มีแม่น้ำเนรัญชรา น้ำใสสะอาดไหลผ่าน ทรงเห็นว่าที่นั่นควรเป็นที่ประกอบความเพียรได้ จึงเสด็จประทับอยู่ ณ ที่นั้น

มีพราหมณ์ ๕ คน คือ ๑. โกณฑัญญะ ๒. วัชปะ ๓. ภัททิยะ ๔. มหานาม ๕. อัสสชิ ล้วนเป็นผู้ชำนาญในการทลายลักษณะ ได้รู้เห็นและเคยทลายลักษณะของพระมหาบุรุษมาแต่ต้นแล้วว่าจะต้องบวชและจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อทราบข่าวว่า พระมหาบุรุษออกบวชแล้ว จึงร่วมใจกันทั้ง ๕ คนเข้าเป็นพวก เรียกว่า “ปัญจวัคคีย์พราหมณ์” ออกติดตามพระมหาบุรุษ หวังจะได้มีส่วนตรัสรู้บ้าง ติดตามมาทันกันที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคมนี้พอดี

พระมหาบุรุษประทับอยู่ที่อุรุเวลาเสนานิคมแล้วก็ทรงเริ่มบำเพ็ญทุกรกิริยาทรมานพระกายให้ลำบาก ซึ่งเป็นกิจยากที่จะกระทำได้ โดยมีปัญจวัคคีย์พราหมณ์เป็นพระพี่เลี้ยงคอยปฏิบัติอยู่ทุกเช้าค่ำ พระองค์ทรงเริ่มบำเพ็ญทุกรกิริยาด้วยการทรมานเป็น ๓ วาระ คือ

๑. ทรงกดพระทนต์ด้วยพระทนต์ กดพระตาลู (เพดาน) ด้วยพระขิวหาจนพระเลิโท(เหงื่อ)ไหลจากพระกัจฉา(รักแร้) ในเวลานั้นได้เสวยทุกขเวทนากล้า เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังจับบุรุษที่มีกำลังน้อยกว่าที่ศีรษะ หรือที่คอบีบจนแน่นฉะนั้น แม้พระกายจะกระวน

กระวายเป็นดังพระขรรค์อย่างนี้ ทุกขเวทนานั้นก็ไม่อาจครอบงำ
พระหฤทัยให้กระสับกระส่ายได้ พระองค์ทรงมีพระสติมั่นคง
ไม่พัวพันเพื่อน บรรารภความเพียรไม่ทอดทิ้ง ครั้นทรงเห็นว่าการ
กระทำอย่างนั้นไม่ใช่ทางตรัสรู้ จึงทรงเปลี่ยนวิธีอื่นต่อไป

๒. ทรงผ่อนกลืนลมอัสสาสะปัสสาสะ (ลมหายใจเข้าออก)
ผ่อนออกทีละน้อย ๆ เมื่อลมไม่ได้เดินสะดวกทางช่องพระนาสิก
และช่องพระโอษฐ์ก็เกิดเสียดังตุ้ทางช่องพระกรรณทั้งสอง และ
ปวดพระเศียร เสียดพระอุทร ร้อนพระกายเป็นกำลัง แม้จะได้
ส่วยทุกขเวทนากล้าถึงเพียงนี้ ทุกขเวทนานั้นก็ไม่อาจครอบงำ
พระหฤทัยให้กระสับกระส่ายได้ ทรงมีพระสติมั่นคงไม่พัวพัน
บรรารภความเพียรไม่ย่อหย่อน ครั้นทรงเห็นว่าการทำอย่างนี้ไม่ใช่
ทางตรัสรู้ จึงทรงเปลี่ยนวิธีอื่นต่อไป

๓. ทรงอดพระกระยาหารผ่อนส่วยแต่วันละน้อย ๆ จน
พระกายเหี่ยวแห้ง พระฉวีเศร้าหมอง พระอัฐิปราภฏทั่วพระกาย
เมื่อทรงลูบพระกาย เส้นพระโลหิตไหลถูกร่วงจากขุมพระโลหิต
พระกำลังน้อยถอยลง จะเสด็จไปข้างไหนก็ชวนล้ม ทรงข่มพระทัย
ไม่ให้กระสับกระส่ายมีพระสติตั้งมั่น

พระมหาบุรุษทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาตามพระองค์มาเป็น
เวลา ๖ ปีก็มีได้ตรัสรู้ ทรงเห็นว่า ทุกรกิริยาไม่ใช่ทางแห่ง
โพธิญาณ พระองค์จึงทรงเลิกทุกรกิริยาแล้วกลับส่วยพระกระ-
ยาหารบำรุงพระกายให้มีกำลังเป็นปกติ ทรงเริ่มบำเพ็ญเพียร
ทางจิตต่อไป

ฝ่ายปัญจวัคคีย์ซึ่งนิยมในทุรกิรียา พวกกันเฝ้าบำรุงพระมหา
 บรุษอยู่ด้วย หวังว่าเมื่อพระมหาบรุษได้บรรลุดุธรรมแล้วก็จะได้
 สั่งสอนพวกตนให้บรรลุดุธรรมบ้าง แต่ครั้นเห็นพระมหาบรุษเลิก
 บำเพ็ญทุรกิรียากลับเสวยพระกระยาหารอีก ก็เข้าใจว่าพระองค์
 คลายความเพียรเวียนมาเป็นผู้มักมากเสียแล้ว จึงพากันทอดทิ้ง
 พระองค์ไปอยู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี ซึ่งทำ
 ให้พระองค์ได้วิเวกยิ่งขึ้น เมื่อบำรุงกำลังจนพระวรกายสมบูรณ์
 ตามเดิม จึงทรงมุ่งบำเพ็ญเพียรทางจิตถึงวันเพ็ญเดือนวิสาขะในปี
 ที่ ๖ นับแต่เสด็จออกบรรพชา ในเวลาเช้าพระมหาบรุษประทับ
 ใต้ต้นไทรใหญ่ นางสุชาดาบุตรภริยาของพินายบ้านเสนานิคม ตำบล
 อรุณเวลา บรรดาภรรยาจะทำการบวงสรวงเทวดา จึงหุงข้าวมธุปายาส
 จัดลงในถาดทองนำไปที่ต้นไทรใหญ่ เห็นพระมหาบรุษประทับอยู่
 สำคัญว่าเทวดา จึงน้อมถาดข้าวมธุปายาสเข้าไปกล่าวถวาย
 พร้อมทั้งถาด พระมหาบรุษทรงรับแล้วเสด็จไปทำแม่น้ำเนรุณชรา
 สรงสนานแล้วเสวยข้าวมธุปายาส ทรงลอยถาดทองลงในกระแสน้ำ
 ประทับอยู่ในดงไม้สาละใกล้ฝั่งแม่น้ำนั้นตลอดวัน

๑. ปัญจวัคคีย์ หรือ เบญจวัคคีย์ แปลว่า “ผู้นับเนื่องในพวก ๕”
 หมายถึงพราหมณ์ ๕ คน ที่ทราบข่าวเสด็จออกผนวชของพระมหาบรุษ
 ก็ออกบวชบ้าง และตามมารับใช้ใกล้ชิด ด้วยหวังว่าเมื่อพระมหาบรุษตรัสรู้แล้ว
 จะได้ทรงแสดงธรรมให้ฟัง

๒. คำว่า ภริยา แปลงมาจากคำว่า ภุญพิ แปลว่า “ผู้มีทรัพย์.”

ตรัสรู้

ตอนเย็นวันนั้น พระมหาบุรุษเสด็จมาที่ต้นอัสสัตถพฤกษ์ (โพธิ์ใบ) ซึ่งตั้งอยู่ที่โคนแม่น้ำเนรัญชราฝั่งตะวันตก มีหาดทราย ยื่นลงไปจนถึงชายน้ำ เป็นทัศนียภาพที่เจริญตาเจริญใจ ประทับนั่งขัดสมาธิณพระพักตร์ทางทิศบูรพาพิงต้นอัสสัตถะ ก่อนที่จะเริ่มบำเพ็ญเพียรทางจิต ทรงตั้งสัตยาธิษฐานว่า แม้เลือดเนื้อในร่างกายของเราจะเหือดแห้งไปเหลือแต่หนัง เอ็นและกระดูกก็ตาม ถ้ายังไม่บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณจะไม่เลิกจากความเพียร ลุกไปจากที่นี่ ครั้นพระอาทิตย์อสดงคตทรงกำหนดพระทัยไปตามวาระแห่งกระแสจิต ทรงเจริญสมาธิภาวนาทำจิตให้แน่วแน่วปราศจากกิเลส พระองค์ได้ตรัสรู้พบเพณีสถาปณาระลึกชาติในอดีตได้ ในยามคั่น ตรัสรู้จุติปตญาณความรู้ในจุติและเกิดของสัตว์ในยามกลาง ในยามสุดท้ายแห่งวันเพ็ญเดือน ๖ นั้นก็ได้ตรัสรู้อาสวักขยญาณความรู้ในการกำจัดกิเลสให้สิ้นไป เห็นแจ้งในอริยสัจ ๔ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมกับเวลาสิ้นราตรี อย่างขึ้นวันใหม่ ในปีก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี

เสวยวิมุตติสุข

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว พระองค์ประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ โพธิมณฑลนั้นตลอด ๗ ลับดาห์ คือ

๑. ความสุขอันเกิดจากความหลุดพ้นจากกิเลส.
๒. บริเวณหรือที่ใกล้เคียงต้นโพธิ์ ใช้คำว่า โพธิมณฑลก็มี

ลำดับที่ ๑ คงประทับอยู่ภายใต้ร่มไม้มหาโพธิ ทรงใช้
เวลาพิจารณาปฏิจลัมปิปาตธรรมโดยอนุโลมปฏิโลมอยู่ตลอด
๗ วัน

ลำดับที่ ๒ เสด็จไปทางทิศอีสานของต้นมหาโพธิประทับ
ยืนกลางแจ้ง พงศ์ไม้มหาโพธิโดยไม่กระพริบพระเนตรอยู่ในที่
แห่งเดียวจนตลอด ๗ วัน ที่ประทับยืนนั้นปรากฏเรียกในภายหลัง
ว่า “อนิมิตตเจดีย์”

ลำดับที่ ๓ เสด็จไปประทับอยู่ในที่กึ่งกลางระหว่างอนิมิตต-
เจดีย์กับต้นมหาโพธิแล้วเสด็จจงกรมอยู่ ณ ที่ตรงนั้นตลอด ๗ วัน
ซึ่งต่อมาเรียกที่ตรงนั้นว่า “รัตนจงกรมเจดีย์”

ลำดับที่ ๔ เสด็จไปทางทิศพายัพของต้นมหาโพธิประทับ
นั่งขัดบัลลังก์พิจารณาพระอภิธรรมอยู่ตลอด ๗ วัน ที่ประทับนั้น
ต่อมาเรียกว่า “รัตนฆรเจดีย์”

ลำดับที่ ๕ เสด็จไปทางทิศบูรพาของต้นมหาโพธิประทับที่
ควงไม้ไทร ชื่อชบาลนิโครธ เพราะเป็นที่อาศัยของคนเลี้ยงแพะ
อยู่ตลอด ๗ วัน ในระหว่างนั้นทรงแก้ปัญหาของพราหมณ์ผู้หนึ่ง
ซึ่งทูลถามในเรื่องความเป็นพราหมณ์

ลำดับที่ ๖ เสด็จไปทางทิศอาคเนย์ของต้นมหาโพธิ ประทับ
ที่ควงไม้มุจจลินท์ (ไม้จิก) เสวยวิมุตติสุขตลอด ๗ วัน ผนตกพรา

๓. ธรรม คือความเกิดขึ้นเพราะอาศัยเหตุปัจจัยเกี่ยวโยงกัน พิจารณา
โดยอนุโลมคือตามลำดับ โดยปฏิโลม คือย้อนลำดับ.

๔. ควงไม้ คือโคนไม้.

ตลอดเวลา พญามุจลินท์นำคราชมาวงวดล้อมพระองค์ และ
แผ่พังพานปกป้องบังฝนให้พระองค์ ทรงเปล่งอุทานสรรเสริญความ
สงบและความไม่เบียดเบียนกันว่าเป็นสุขในโลก

ลำดับที่ ๗ เสด็จไปทางทิศทักษิณของต้นมหาโพธิประทับที่
ควงไม้ราชายตนะ (ไม้เกด) เสวยวิมุตติสุขอยู่ตลอด ๗ วัน มี
พานิชสองคนพี่น้อง ชื่อ ดุบลัสสะ กับ ภัลลิกะ เป็นนายกองเกวียน
เดินทางมาถึงที่นั้น ได้เห็นพระพุทธรูปองค์ประทับอยู่จึงนำข้าวสัตตคุณ
สัตตภัณฑ์ซึ่งเป็นเสียบึงกรังของตนเข้าไปถวาย พระองค์ทรงรับ
เสวยเสร็จแล้วสองพานิชก็ประกาศตนเป็นอุบาสก ขอร้องพระ-
พุทธเจ้ากับพระธรรมเป็นที่พึ่ง เวลานั้นยังไม่มีพระสงฆ์ นับเป็น
อุบาสกคู่แรกที่เป็นเทววาจิก เปล่งวาจาขอร้องพระพุทธรูปเจ้าและ
พระธรรมเป็นที่พึ่งเพียงสองอย่าง

ทรงพิจารณาลัทธิโลก

เมื่อล่วงลำดับที่ ๗ แล้ว พระองค์เสด็จกลับมาประทับที่
ควงไม้ไทร ชื่อ อชปาลนิโครธ อีก ทรงดำริว่าพระองค์ควรจะ
มีสิ่งควรเคารพกราบไหว้ แต่ก็ยังไม่เห็นใครซึ่งเป็นผู้สูงสุดด้วย
คุณธรรม ควรแก่การเคารพ ทรงเห็นว่า พระธรรมที่ได้ตรัสรู้
นั้นแหละเป็นธรรมอันประเสริฐ ควรแก่การเคารพอย่างสูง ต่อ
แต่นั้นทรงคำนึงว่าธรรมที่พระองค์ตรัสรู้นี้ลึกซึ้งมาก ยากที่สัตว์อื่น
จะรู้ตามได้ จึงท้อพระทัยที่จะสอนสัตว์ แต่อาศัยพระมหากรุณา
เป็นที่ตั้ง ทรงเล็งเห็นว่าโลกนี้ผู้ที่พอจะรู้ตามได้ก็คงมี ทรงเล็งเห็น
ถึงบุคคล ๔ เหล่าเปรียบกับดอกบัว ๔ ประเภท คือ

๑. อุดมคติบุญญ ได้แก่ผู้ที่มีอุปนิสัยสามารถรู้ธรรมวิเศษ ได้ทันทีทันใดเมื่อได้ฟังคำสั่งสอน เหมือนดอกบัวที่โผล่ขึ้นพ้นน้ำแล้ว พร้อมทั้งจะบานในเมื่อได้รับแสงพระอาทิตย์ในวันนั้น

๒. วิบจิตบุญญ ได้แก่ผู้ที่สามารถจะรู้ธรรมวิเศษได้ต่อเมื่อ ท่านขยายความย่อให้พิสดารออกไป เปรียบเหมือนดอกบัวที่ตั้งอยู่ เสนอระดับน้ำจักบานในวันรุ่งขึ้น

๓. เนยยะ ได้แก่ผู้ที่พากเพียรพยายาม ฟัง คิด ถาม ท่องอยู่เสมอไม่ทอดทิ้งจึงจะได้รู้ธรรมวิเศษ เปรียบเหมือนดอกบัว ที่ยังไม่โผล่ขึ้นจากน้ำ ได้รับการหล่อเลี้ยงจากน้ำ แต่จะโผล่ แล้วบานขึ้นในวันต่อ ๆ ไป

๔. ปทปรมะ ได้แก่ผู้ที่มีแม้ฟัง คิด ถาม ท่อง แล้วก็ไม่ สามารถรู้ธรรมวิเศษได้ เปรียบเหมือนดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำติดกับ เปือกตม รังแต่จะเป็นรักษาหารแห่งปลาและเต่า

เมื่อทรงเล็งเห็นด้วยพระปัญญาว่าบุคคลที่ควรจะรู้ตามธรรม ของพระองค์ยังมีอยู่ จึงตกลงพระหฤทัยที่จะแสดงธรรมสั่งสอน มหาชน ทรงดำริหาผู้ที่ควรโปรดก่อน ทรงนึกถึงอาฬารดาบสกับ อุทกดาบสซึ่งพระองค์ได้เคยไปศึกษาตักขิของท่านมาก่อน แต่ท่าน ทั้งสองก็หาบุญไม่เสียแล้ว ทรงนึกถึงปัญจวัคคีย์ซึ่งมีอุปการะแก่ พระองค์มาก ได้เป็นอุปัฏฐากของพระองค์เมื่อครั้งทรงบำเพ็ญทุกร- กิริยา จึงทรงตัดสินใจพระทัยว่าควรโปรดปัญจวัคคีย์ก่อน ในตอน เช้าวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนอาสาฬหะ คือเดือน ๘ พระองค์เสด็จ ออกจากควงไม้ไทรนั้น มุ่งพระพักตร์เสด็จไปยังป่าอิสิปตนมฤค- ทายวันแหวงเมืองพาราณสี

ทรงแสดงปฐมเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์

ในตอนเย็นขึ้น ๑๔ ค่ำเดือนอาสาฬหะนั่นเอง พระพุทธองค์ก็เสด็จถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี อันเป็นที่อยู่ของปัญจวัคคีย์ พอเสด็จเข้ารวบ่าพวกปัญจวัคคีย์ได้เห็นพระพุทธองค์แต่ไกลจึงนัดหมายกันว่า พระสมณโคดมเลิกความเพียรเวียนมาเพื่อความมักมากคงจะไม่ได้ตรัสรู้มาหาเรา พวกเราอย่าไหว อย่าถูกรับ และอย่ารับบาตรจีวร จะตั้งไว้ให้เพียงอาสนะเท่านั้น เมื่อพระองค์ปรารภนาจะนั่งก็จะได้นั่ง ครั้นพระองค์เสด็จถึงต่างก็สืมซ้อนนัดหมายที่ไว้ให้กันไว้ พวกเข็นคันธนูรับกราบไหว้ รับบาตร ตักน้ำล้างพระบาท ทูลเชิญให้ประทับ เมื่อพระองค์ประทับนั่งแล้วต่างก็ทูลถามทุกข์สุขตามธรรมเนียม แต่พูดกับพระองค์อย่างไม่เคารพ คือใช้คำพูดแทนพระองค์ว่า อาวุโส พระองค์ตรัสห้ามและทรงบอกว่า พระองค์ตรัสรู้แล้วจะแสดงธรรมให้ฟัง ปัญจวัคคีย์ก็พากันคัดค้านถำเถิดด้วยถ้อยคำต่าง ๆ ที่สุดพระองค์จึงทรงชี้แจงเตือนให้รำลึกว่า พระองค์เคยกล่าวเช่นนี้มาในหนหลังบ้างหรือ ปัญจวัคคีย์ระลึกได้ต่างก็พร้อมกันถวายบังคมขอฟังธรรมของพระพุทธองค์ คำวันนั้นพระองค์ประทับแรมอยู่กับปัญจวัคคีย์

รุ่งขึ้นวันเพ็ญแห่งเดือนอาสาฬหะพระองค์จึงเริ่มแสดงธรรมจกกับปวัตตนสูตร อันเป็นเทศนาถันท์แรกโปรดปัญจวัคคีย์ ใจความคือ ทรงยกที่สุต ๒ ฝ่าย ได้แก่การประกอบตนให้ลำบากด้วยทรมานกาย ๑ และการประกอบตนให้เพลิดเพลินในกามสุข ๑ ทั้ง ๒ นี้

เป็นของเลวทรามไม่ควรปฏิบัติ ควรปฏิบัติเฉพาะทางสายกลาง เท่านั้น แล้วทรงแสดงทางสายกลาง ซึ่งเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา คือ อริยมรรค ๘ ประการ ได้แก่

๑. สัมมาทิฐิ เห็นชอบ คือมีความรู้ความเข้าใจอริยสัจ ๔ ประการดังจะกล่าวข้างหน้า

๒. สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ คือคิดในการออกจากกิเลส, ในการไม่ปองร้าย, ในการไม่เบียดเบียน

๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือเว้นจากการพูดปด, เว้นจากการพูดส่อเสียดคือยุยงให้เขาแตกร้างกัน, เว้นจากพูดคำหยาบ เว้นจากพูดเพ้อเจ้อคือพูดเหลวไหลไร้สาระ

๔. สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ คือเว้นจากฆ่าสัตว์, เว้นจากลักทรัพย์, เว้นจากประพฤตินิन्दในกาม

๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ คือเว้นจากอาชีพที่ผิด หรือทุจริต ประกอบแต่อาชีพที่ถูกที่ควร

๖. สัมมาวายามะ พยายามชอบ คือเพียรระวังมิให้ความชั่วเกิดขึ้น, เพียรละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว, เพียรทำความดีให้เกิดขึ้น, เพียรรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้วให้ดำรงอยู่หรือเจริญยิ่งขึ้น

๗. สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ คือตั้งสติกำหนดพิจารณาความเป็นไปเกี่ยวกับกาย, เกี่ยวกับความรู้สึกสุขทุกข์ หรือเฉย ๆ ที่เรียกว่า เวทนา, เกี่ยวกับจิต, เกี่ยวกับธรรมะ

๘. สัมมาสมาธิ ตั้งใจมั่นชอบ คือทำใจให้สงบระงับจนมี อารมณ์เป็นหนึ่ง อย่างแน่วแน่

สรุปลงด้วยอริยสัจ ๔ ได้แก่

๑. ทุกข์ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ
๒. สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ตัณหา หรือความทะยานอยาก
๓. นิโรธ ความดับทุกข์ คือดับตัณหาได้
๔. มรรค ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ คืออริยมรรค ๘ ประการ

ชี้ให้เห็นว่าเมื่อรู้แล้วอาจยืนยันได้ว่าตรัสรู้โดยชอบ ถึงความหลุดพ้น และสุตชาติ สุตภาพแน่นอน

ขณะที่พระองค์ทรงแสดงธรรมนี้ยังท่านโกณฑัญญะได้ “ธรรมจักขุ” คือดวงตาเห็นธรรมขึ้นทางปัญญาว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดย่อมมีความดับเป็นธรรมดา” พระองค์ทรงทราบว่าโกณฑัญญะได้เห็นธรรมแล้ว จึงทรงเปล่งพระอุทานว่า อัญญาสิ ๆ แปลว่า โกณฑัญญะได้รู้แล้ว ๆ เพราะพระองค์อุทานนี้ภายหลังท่านโกณฑัญญะจึงได้นำมาใหม่ว่า “อัญญาโกณฑัญญะ” ต่อนั้นก็ทูลขอบรรพชา พระองค์ประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทา ให้เป็นภิกษุในพระธรรมวินัยด้วยพระวาจาว่า “ท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมเรากล่าวดีแล้ว ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” พระอัญญาโกณฑัญญะนับเป็นพระสงฆ์องค์แรกในพระศาสนาที่บวชตามพระพุทธรองค์ต่อมาพระองค์ก็ทรงสั่งสอนเพิ่มเติมอีกจนอีก ๔ ท่านได้เห็นธรรม และได้อุปสมบทแบบเดียวกับท่านอัญญาโกณฑัญญะโดยลำดับ จวบจนถึงแรม ๕ ค่ำ แห่งเดือนสาลวณะ คือเดือน ๘ พระพุทธองค์

จึงทรงแสดงอนัตตลักษณะสูตรชี้ให้เห็นว่าขันธ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นอนัตตาอบรมทานทั้ง ๕ ในที่สุด เทศนานี้พระภิกษุปัญจวัคคีย์ก็ได้สำเร็จพระอรหัตผล รวมมีพระอรหันต์ในโลกขณะนั้น ๖ องค์ด้วยกัน

โปรดยลกุลบุตรกับสหาย

ในระหว่างฤดูฝนขณะที่ฝนกำลังตกชุกอยู่นั้น พระพุทธรองค์ พร้อมด้วยพระอรหันต์ปัญจวัคคีย์ยังคงพักแรมอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันใกล้เมืองพาราณสีนั่นเอง คืนวันหนึ่งขณะที่พระองค์กำลังจงกรมอยู่ในยามใกล้รุ่งอรุณ มีกุลบุตรผู้หนึ่งชื่อว่าสะเป็น บุตรเศรษฐีในเมืองพาราณสี มีความเบื่อหน่ายต่อสิ่งบำรุงบำเรอมากเกิดความรำคาญ เดินบ่นมาแต่ในเมืองผู้เดียวว่า “ที่นี่ ร้อนวายหนอ ที่นี่ขัดข้องหนอ” พอผ่านเข้ามาใกล้พระพุทธรองค์ พระพุทธรองค์ได้ยินเสียงของยลกุลบุตรจึงตรัสว่า “ที่นี่ไม่ร้อนวาย ที่นี่ไม่ขัดข้อง เชิญมาทางนี้เถิดเราจะแสดงธรรมให้ฟัง” ยลกุลบุตร จึงเข้าไปถวายบังคมพระศาสดา พระองค์ทรงแสดงอนุปฺพพิกถา คือ ข้อปฏิบัติเบื้องต้นซึ่งต้องปฏิบัติเป็นลำดับจากง่ายไปหายาก ได้แก่ ทาน การให้ ศีล คือการรักษากายวาจาให้เรียบร้อย สวรรค์ อานิสงส์ที่ได้เพราะการให้ทานรักษาศีล กามาทินว โทษของกาม เนกขัมมะ การหลีกออกจากกาม แล้วทรงแสดงอริยสัจ ๔ ยลกุลบุตรได้ตั้งใจฟัง จิตก็หลุดพ้นจากอาสวะ ได้เป็นพระอรหันต์ในขณะนั้น แล้วทูลขออุปสมบท พระพุทธรองค์ทรงประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาด้วยพระวาจาว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมเรากล่าว

ดีแล้ว ท่านจงประพาศิพรหมจรรย์เถิด” ตัดคำว่า “เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบ” ออก เพราะพระยสะถึงที่สุดทุกข์แล้ว ต่อจากนั้น สหายของพระยสะอีก ๕๔ คน ก็บวชตาม ได้สำเร็จหมดทุกคน รวมเป็นพระอรหันต์ ๖๐ องค์ ในเวลานั้น

ทรงเริ่มประกาศพระศาสนา

พอสิ้นหน้าฝน หนทางพอจะเดินไปมาติดต่อกันได้สะดวกแล้ว พระพุทธองค์ทรงเห็นว่า พระอรหันต์สาวกในขณะนั้นก็มีจำนวนพอจะส่งไปประกาศพระศาสนาได้แล้ว ขณะที่ยังพำนักพร้อมกันอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันนั้นเอง พระองค์จึงรับสั่งให้พระอรหันต์สาวกทั้ง ๖๐ องค์มาประชุม แล้วตรัสว่า “เราท่านทั้งหลาย พ้นจากบ่วงทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์แล้ว ท่านทั้งหลายจงเที่ยวไปในชนบทเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนหมู่มาก แต่อย่าไปรวมกันทางเดียว ๒ รูป จงแสดงธรรม ประกาศพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์บริบูรณ์ สัตว์ที่มีกิเลสอุณฺโณยยังมีอยู่ ผู้รู้ทั่วถึงธรรมก็จักมี แม้ตัวเราก็จะไปยังอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม”

พระสาวกทั้ง ๖๐ รับสนองแล้ว ก็พากันออกจากป่าอิสิปตนมฤคทายวันไปยังชนบทน้อยใหญ่ เพื่อประกาศศาสนาธรรมในที่นั้น ๆ ได้ผู้มีใจเลื่อมใสประสงค์จะบวชก็พามาสู่สำนัก พระพุทธองค์ได้ทรงจัดการบวชเป็นเอหิภิกขุ ต่างได้รับความลำบากไปตาม ๆ กัน พระองค์ทรงเห็นเหตุนี้จึงทรงอนุญาตให้พระอรหันต์สาวกบวชกุลบุตรได้เองในที่ต่าง ๆ ด้วยวิธีให้กุลบุตรรับไตรสรณคมน์ คือ เปล่งวาจาขอถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม

พระสงฆ์ เป็นสรณะ เรียกว่า ศีลรัตนคณูปสัมปทา จึงเกิด
อุปสัมปทาวีธีเพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง สำหรับพระสาวกเป็นผู้ให้บวช

โปรตภัททวัคคิกุมาร

พระพุทธองค์เสด็จประทับอยู่ ณ แขวงเมืองพาราณสี พอ
สมควรแล้วจึงเสด็จไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ระหว่างทาง
เสด็จแวะเข้าไปพักนอนในไร่ม้ายแห่งหนึ่ง ประทับนั่งได้ร่มไม้ใน
ไร่ม้าย

ขณะนั้น มีชายหนุ่ม ๓๐ คน เป็นสหายกันเรียกว่า ภัทท-
วัคคีย์ ได้พาภริยาของตนเข้ามาเที่ยวเล่น แต่หนุ่มคนหนึ่งไม่มีภริยา
จึงพาหญิงแพศยามาแทน ครั้นสหายเหล่านั้นเผลอ หญิงแพศยา
ได้ลักห่อเครื่องประดับและของมีค่าหนีไป ชายหนุ่มทั้ง ๓๐ คน
จึงชวนกันเที่ยวติดตามผ่านมาทางที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ จึง
เข้าไปไต่ถามพระองค์ว่าเห็นหญิงคนหนึ่งมาทางนี้หรือไม่ แล้ว
ก็ทูลเรื่องราวที่เกิดขึ้นให้ทรงทราบ พระพุทธองค์กลับย้อนถามว่า

๑. เต็มการบวชมืออย่างเดียว คือ พระพุทธเจ้าทรงเปล่งพระวาจา
อนุญาตให้เป็นภิกษุได้ เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา ต่อมาเพิ่มให้สาวกอุปอื่น
อนุญาตให้บวชโดยให้ผู้บวชเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ เรียกศีลรัตน-
คณูปสัมปทา ต่อมาบุบวิธีที่ ๒ ไว้ใช้สำหรับการบวชเฉพาะสามเณร ใน
ภายหลังพระพุทธเจ้าทรงเลิกการบวชพระทั้ง ๒ วิธีข้างต้น ทรงมอบให้สงฆ์
เป็นใหญ่ในการอนุมติให้คนบวช ต้องมีการประชุมสงฆ์ สวดประกาศขอ
ความเห็นชอบ เรียกว่า ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา ซึ่งใช้ตลอดมาจนถึงทุกวันนี้

“พวกเธอจะแสวงหาหญิง หรือจะแสวงหาตนดีกว่า” ชายหนุ่ม ๓๐ คนได้คิด กราบทูลว่า แสวงหาตนดีกว่า แล้วพระพุทธองค์ ทรงแสดงอนุบุพพิกถาและอริยสัจ ๔ ให้ชายหนุ่ม ๓๐ คนได้ ดวงตาเห็นธรรม แล้วประธานอุปัสมบทต่อนั้นก็ทรงส่งพระภิกษุ ๓๐ รูปนั้นไปประกาศพระศาสนาตามแคว้นต่าง ๆ

โปรดชฎิล ๓ พี่น้อง

เมื่อพระพุทธองค์ทรงส่งพระภิกษุ ๓๐ รูปไปประกาศพระศาสนา แล้ว ก็เสด็จจากไร่ฝ้ายไปโดยลำดับถึงตำบลอุรุเวลา ณ แดนฝั่งแม่น้ำเนรัญชราทางด้านหนึ่ง ซึ่งบริเวณนั้นเป็นที่ตั้งอาศรมของ ชฎิล ๓ พี่น้องผู้เป็นนักบวชลัทธิหนึ่ง อยู่กันเป็นกลุ่มก้อนพร้อมด้วย บริวารคนละคั้งน้ำ ชฎิลพี่ชายใหญ่ ชื่ออุรุเวลกัสสปคุมบริวาร ๕๐๐ ตั้งอยู่คั้งเหนือหน้า ชฎิลน้องคนกลางชื่อทักกัสสปคุมบริวาร ๓๐๐ ตั้งอยู่คั้งถัดลงมา ชฎิลผู้น้องคนสุดท้ายชื่อคยาภัสสปคุมบริวาร ๒๐๐ ตั้งอยู่คั้งใต้สุด ชฎิลทั้งหมดถือลัทธิบูชาเพลิง ครั้นพระพุทธองค์เสด็จถึงบริเวณนั้นเป็นเวลาพลบค่ำแล้ว เสด็จเข้าไปหา อุรุเวลกัสสปชฎิลผู้พี่ชายก่อน ตามตำนานกล่าวว่า เสด็จเข้าไป ในฐานผู้เดินทางขออาศัยพักแรมคืน แต่ได้รับการต้อนรับให้พัก ในโรงไฟ ซึ่งเป็นที่กองกฐนบูชาไฟของพวกชฎิล เต็มไปด้วย

๑. คำนี้เป็นคำเตือนใจว่าจะเอาใจใส่ผู้อื่นหรือจะเอาใจใส่ตนเอง เป็นการทำให้ยากหรือยากเห็นว่า เอาใจใส่ตนเอง หรือแสวงหาตนเอง คือทำ อย่างไร ในที่สุดเมื่อกุมารเหล่านั้นกราบทูลตอบในทางแสวงหาตน พระพุทธเจ้า จึงทรงแสดงหลักธรรมสำคัญให้ฟัง.

ถึงหวาดเสียวและเป็นอันตราย มีสัตว์ร้าย เช่นงูพิษและนาคของ
 ขงจื๊อ เป็นต้น พระองค์มิได้ทรงแสดงความสะทกสะท้านหรือรังเกียจ
 แต่อย่างไร เสด็จเข้าไปทรงพักผ่อนได้อย่างปลอดภัย ตกตึกพวก
 ขงจื๊อสำคัญว่าพระองค์คงถูกสัตว์ร้ายทำอันตรายสิ้นชีพแล้ว จึง
 พากันมาดู กลับเห็นพระองค์ทรงจงกรมอยู่เป็นปกติ ต่างเห็นเป็น
 อัจฉรย์ อรุณเวลากัสสเป็นผู้เป็นหัวหน้าจึงสำคัญว่า พระองค์มีคุณพิเศษ
 เหนือกว่าตน ก็พาบริวารเข้าไปหา พระองค์ทรงถอนทริภูก้าและ
 ความทรงจำของขงจื๊อเหล่านั้นเสียสิ้นด้วยอุบายวิธี อรุณเวลากัสส
 พร้อมทั้งบริวารยอมตัวเป็นศิษย์ล่อยขงจื๊อและบริวาร เครื่องพรต
 บูชาไฟของตนเสียในแม่น้ำ แล้วขออุปสมบทจากพระพุทธองค์
 ในคืนนั้นเอง พอรุ่งเช้าที่กัสสซึ่งอยู่ค้ำน้ำถัดไป เห็นเครื่อง
 บริวารขงจื๊อลอยน้ำมามากมายก็สำคัญว่าคงเกิดเหตุร้ายแก่พี่ชาย
 ของตน จึงพาบริวารทั้งหมดรีบไปหาพี่ชายทันที เมื่อไปถึงเห็น
 พี่ชายกับบริวารบวชเป็นภิกษุหมด ได้ถามไถ่ความว่า พรหมจรรย์
 นี้ประเสริฐก็เลยล่อยเครื่องบริวาร คือเครื่องพรตต่าง ๆ ของตน
 ลงแม่น้ำบ้าง แล้วเข้าอุปสมบทเป็นเอหิภิกขุ พร้อมทั้งบริวารของตน
 คยากัสสพี่น้องสุดท้องซึ่งอยู่ค้ำใต้สุด เห็นบริวารขงจื๊อลอยน้ำมาถึง
 ๒ พัก เต็มแม่น้ำไปหมดเช่นนั้น ก็ตกใจรีบพาบริวารไปหาพี่ชาย
 ทั้ง ๒ ทันที เมื่อไปเห็นพี่ชายทั้งสองและบริวารเป็นภิกษุหมดแล้ว
 ก็เลยเข้าบวชตาม พร้อมทั้งบริวารของตน เป็นอันว่า ๓ พี่น้องกับ
 บริวารพี่น้องหนึ่งนั้นได้เลิกกตติ์เดิมของตน เข้ามาบวชเป็นเอหิภิกขุ
 สิ้นเชิง

พระพุทธองค์คงประทับอยู่ ณ ตำบลอรุณเวลานั้นอีกพอสมควร

แล้วทรงพาภิกษุเหล่าขมิถทั้งหมดออกเดินทางไปยังตำบลคยาดีสะ
ใกล้แม่น้ำคยา ขณะประทับอยู่ ณ คยาดีสะ ได้ตรัสเทศนา
อาทิตตปริยายสูตรว่าด้วย อายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖
เป็นของร้อน ร้อนเพราะไฟ คือ รากะ โทสะ โมหะ อบรมภิกษุ
เหล่าปุราณขมิถ จนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์พร้อมกันทั้งพันสามรูป

โปรดพระเจ้าพิมพิสาร

พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระอรหันต์ ปุราณขมิถพันสามรูป
ประทับอยู่ที่ตำบลคยาดีสะพอสมควรแล้ว ก็เสด็จมุ่งตรงไปยังกรุง
ราชคฤห์พระนครหลวงแห่งแคว้นมคธ ด้วยทรงเล็งเห็นว่าแคว้นมคธ
เป็นแคว้นใหญ่ มีอำนาจ บริบูรณ์ด้วยสมบัติ คับคั่งด้วยประชาชน
มีพระราชาธิบดีปกครองโดยสิทธิ์ขาด พระนามว่าพระเจ้า
พิมพิสาร กรุงราชคฤห์เป็นศูนย์กลางแห่งเจ้าลัทธิทั้งหลาย ถ้าทรง
ประดิษฐานพระศาสนาลงได้ในกรุงราชคฤห์แล้ว แคว้นมคธ
ทั้งหมดก็จะได้รับรสแห่งพระลัทธิธรรม และอาจเป็นทางนำให้
แพร่หลายไปถึงแคว้นอื่น ๆ ด้วย เพราะฉะนั้นจึงทรงพาพระอรหันต์
ปุราณขมิถติดตามไป เพราะท่านปุราณขมิถเป็นที่นับถือของชาว
ราชคฤห์ตลอดถึงพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อเสด็จถึงกรุงราชคฤห์แล้ว
ประทับอยู่ ณ สวนตาล กิตติศัพท์ก็ซจรไปว่าพระสมณโคดมโอรส
ของศากยราชเสด็จออกบวรพา ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมา-

๑. ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, ใจ.

๒. รูป, เสียง, กลิ่น, รส, โสภณวัตถุ (สิ่งที่ถูกต้องได้ด้วยกาย),
ธรรมะ (อารมณ์ที่รู้ได้ด้วยใจ).

ล้มโพธิญาณเสด็จมาถึงกรุงราชคฤห์ทรงแสดงธรรมสั่งสอนมหาชน อยู่ เมื่อข่าวนี้ทราบถึงพระเจ้าพิมพิสารแล้ว ก็เสด็จพระราชดำเนิน พร้อมด้วยข้าราชการบริพารออกมาเฝ้าพระพุทธองค์ ทรงนมัสการ แล้วประทับอยู่ ส่วนข้าราชการบริพารมีอาการต่าง ๆ กัน บางพวก ไหว้ บางพวกทักทายปราศรัย บางพวกเพียงแค่ประนมมือ บางพวกประกาศชื่อและโคตรของตน บางพวกนิ่งเฉย

พระพุทธองค์ทอดพระเนตรเห็นอาการของพวกข้าราชการบริพาร เหล่านั้น ก็ทรงทราบได้ว่าประชาชนยังเคลือบแคลงสงสัย ทรงมี พระประสงค์จะบรรเทาที่วิมานะของชนเหล่านั้น จึงตรัสถามท่าน พระอุรุเวลกัสสปถึงเหตุที่ละเลิกลัทธิบูชาไฟเดิมของตน ท่านพระ อุรุเวลกัสสปทูลตอบแสดงความรู้สึกระในลัทธิบูชาไฟว่าเป็นไปเพื่อ ความใคร่ในกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ไม่ทำให้ สิ้นทุกข์ไปได้ สุดท้ายท่านพระอุรุเวลกัสสปขบถลงถวายบังคมแทบ พระบาท ประกาศตนว่าเป็นสาวกของพระพุทธองค์ ให้ประชาชน ได้เห็นทั่วกัน

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงอนุบุพพิกถา และ อริยสัจ ๔ โปรด ประชาชน พระเจ้าพิมพิสารและข้าราชการบริพาร ๑๑ ส่วนใน ๑๒ ส่วนได้ดวงตาเห็นธรรม อีกส่วนหนึ่งตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ พระเจ้าพิมพิสารจึงประกาศว่าวันนี้ความปรารถนาของพระองค์ สำเร็จครบ ๕ ประการแล้ว คือพระองค์ทรงตั้งความปรารถนา ไว้ตั้งแต่ครั้งเป็นพระราชกุมารว่า

๑. ขอให้ได้เป็นพระราชาครองมคธ
๒. ขอให้มิพระอรหันต์มาสู่แคว้นแคว้นของพระองค์
๓. ขอให้ได้นั่งใกล้พระอรหันต์องค์นั้น
๔. ขอให้พระอรหันต์องค์นั้นแสดงธรรมโปรด
๕. ขอให้รู้ทั่วถึงธรรมของพระอรหันต์องค์นั้น

พระเจ้าพิมพิสารทรงสรรเสริญพระธรรมเทศนาแสดงเป็นอุบาทถก แล้วกราบทูลอาราธนาพระพุทธองค์พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวกรับอาหารบิณฑบาตในพระราชวัง ณ วันรุ่งขึ้นแล้วถวายบังคมลากลับพระนคร

วันรุ่งขึ้นราชบุรุษไปทูลพระพุทธองค์และนำเสด็จสู่พระราชวังพระเจ้าพิมพิสารทรงอังคาสพระพุทธองค์และพระภิกษุสงฆ์ด้วยพระองค์เอง ครั้นเสร็จภัตกิจแล้วพระเจ้าพิมพิสารทรงพระราชดำริว่า พระราชอุทยานเวฬุวันสวนไม้ไผ่ของพระองค์ เป็นที่สงัดปราศจากเครื่องรบกวน ควรเป็นที่อยู่ของสมณะ จึงทรงจับพระเต้าทองเติมน้ำหาล้างลงถวายพระราชอุทยานเวฬุวันเป็นสังฆาราม นับว่าเป็นวัดแห่งแรกในพระศาสนา พระพุทธองค์ทรงอนุโมทนาแสดงธรรมถวายให้รำเริงโดยควรแล้ว ก็เสด็จกลับพร้อมด้วยพระสงฆ์ไปประทับ ณ พระเวฬุวันวิหาร

ได้อัครสาวก

มีมานพสลักพราหมณ์ ๒ สหาย คนหนึ่งชื่อ อุปติสสะเป็นบุตรของนางสารี ภายหลังเรียกกันว่า สารีบุตร อีกคนหนึ่งชื่อ โกติสสะ

๑. อังคาส = ถวายอาหารแก่พระ, เลี้ยงพระ

เป็นบุตรของนางโมคคัลลี ภายหลังเรียกว่า โมคคัลลานะ คน
ทั้งสองเจริญวัยอยู่ในความอุปถัมภ์ของบิดามารดาเป็นอย่างดี มี
เด็ก ๆ ในหมู่บ้านทั้งสองเป็นเพื่อนฝูงกันแต่เยาว์วัยประมาณ
๒๕๐ คน

วันหนึ่งมาณพทั้งสองกับพวกได้พากันไปดูมหรสพ ซึ่งนิยมเล่น
กันเป็นประจำในวันนักขัตฤกษ์ ขณะที่นั่งดูอยู่สองสหายเกิดความ
เบื่อหน่าย คิดว่าอีกไม่ถึงร้อยปีทั้งคนแสดงและคนดูก็ตายหมด
ไม่เห็นมีประโยชน์อะไร แลวงหาโมกขธรรมดีกว่า จึงพร้อมใจกัน
ออกบวชเป็นปริพพาชกอยู่ในสำนักของอาจารย์สญชัยปริพพาชก
ในกรุงราชคฤห์ ได้ศึกษาในลัทธิปริพพาชกจนจบ เห็นว่ามีใช้ทาง
บรรลุมกขธรรม จึงสัญญากันว่า ใครพบโมกขธรรมก่อนต้องนำ
มาบอกกล่าวแก่กัน

วันหนึ่งพระอัสสชิซึ่งอยู่ในพวกปัญจวัคคีย์รูปหนึ่งออกบิณฑบาต
ในกรุงราชคฤห์ อุปติสสปริพพาชกได้มาพบพระอัสสชิเถรเห็นมี
อาการน่าเลื่อมใสจึงติดตามไปห่าง ๆ ครั้นพระเถระได้บิณฑบาต
พอต้องการแล้ว หลีกออกไปพักผ่อน ณ ที่สมควร จึงเข้าไปอุปัฏฐาก
และไต่ถามว่า ท่านบวชจำเพาะใคร ใครเป็นครู และครูของท่าน
สอนว่าอย่างไร เมื่อพระเถระตอบว่าเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้า
ยังบวชใหม่ เข้ามาสู่พระธรรมวินัยไม่นานนัก อุปติสสะจึงขอให้
ท่านแสดงเฉพาะหลักธรรม ท่านจึงประกาศสังคหธรรมโดยย่อว่า
“ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตทรงแสดงเหตุและความดับ
แห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะตรัสไว้ดังนี้” พออุปติสสะ
ได้ฟังดังนี้ก็เข้าใจแจ่มแจ้งว่าพระพุทธศาสนานี้สอนว่า ธรรมมี

เหตุเกิด และชี้แจงให้ทราบเหตุต่าง ๆ จะดับทุกข์ได้ก็ต้องดับเหตุก่อน เป็นคำสอนแสดงผลเช่นนี้ จึงได้ดวงตาเห็นธรรมว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดก็ต้องมีดับได้เป็นธรรมดา” ต่อนั้นก็ถามถึงที่ประทับของพระพุทธองค์เมื่อทราบว่า พระพุทธองค์ประทับที่เวฬุวันมหาวิหาร ก็กราบลาหิกลไป

อุปติสสะเมื่อหิกลไปครั้งนั้น รีบไปบอกความที่พบเห็นทั้งหมดตลอดถึงหลักศาสนาธรรมโดยย่อแก่โกติสะสหาย จนพลอยได้ดวงตาเห็นธรรมตามไปด้วย ทั้งสองสหายจึงพากันเข้าไปลาอาจารย์สญชัยเจ้าลัทธิเดิม แม้จะถูกทัดทานห้ามปรามและอ้อนวอนประการใดก็ไม่ฟัง พาพวกของตนไปเฝ้าพระพุทธองค์ ณ เวฬุวันวิหารทันที และได้อุปสมบทเป็นเอหิภิกขุพร้อมกันกับสหายทั้งหมด ๒๕๐ ภิกษุสหายได้สำเร็จพระอรหันต์ก่อน ต่อมาพระโมคคัลลานะ และพระสารีบุตรจึงสำเร็จในภายหลัง เมื่อพระสารีบุตร กับพระโมคคัลลานะ เป็นพระอรหันต์แล้วไม่นาน พระพุทธองค์ก็ทรงยกย่องพระสารีบุตรเป็นอัครสาวกเบื้องขวา พระโมคคัลลานะเป็นอัครสาวกเบื้องซ้าย โดยคุณธรรมที่ท่านทั้ง ๒ มีอยู่เป็นเลิศนั่นเอง

เมื่อพระพุทธองค์ได้พระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะเป็นอัครสาวกแล้ว ยังคงประทับอยู่ที่พระเวฬุวันวิหารพร้อมด้วยพระอริยสงฆ์จำนวน ๑,๒๕๐ รูป คือพวกปุราณชาฎิล ๑๐๐๐ รูป และพวกพระสารีบุตรพระโมคคัลลานะ ๒๕๐ รูป ยังมีทันได้ทรงส่งพระสงฆ์เหล่านี้ออกไปประกาศพระศาสนาเช่นเคย เพราะเป็นเวลาติดต่อกันที่ได้ท่านเหล่านี้เข้ามาบวช ขณะนั้นพอดีถึงวันเพ็ญ

แห่งเดือนมาฆะ ซึ่งตามลัทธิพราหมณ์ถือว่าเป็นวันสำคัญ เรียกว่า
 “คิวารাত্রี” ควรประกอบพิธีลอยบาปในคืนนั้น ณ วันนี้อง
 เหล่าภิกษุปุราณขฎิและปุราณปริพพาชกต่างคิดเห็นด้วยตนเองว่า
 วันนี้ฝ่ายพราหมณ์เขาถือเป็นสำคัญ ควรจะเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์
 บางทีจะได้ฟังธรรมเกี่ยวกับวันนี้บ้าง ที่ต่างคิดเช่นนี้เพราะแต่ละ
 ท่านนั้นล้วนมาแต่ตระกูลพราหมณ์ จึงเข้าใจลัทธิของพราหมณ์ดี
 เมื่อคิดดังนี้แล้วต่างก็มาเฝ้าพร้อมกันในเวลาเดียวกันเป็นที่น่า
 อศจรรย พระพุทธองค์จึงทรงถือเป็นเหตุแสดงโอวาทปาฏิโมกข์
 ซึ่งนับเป็นหลักประกาศพระศาสนาในที่ประชุมสงฆ์นั้นเป็นใจความ
 ย่อคือ การไม่ทำความชั่วทั้งปวง ๑ การทำแต่ความดี ๑ การ
 ทำจิตให้ผ่องใส ๑ ทรงแสดง หลักโอวาทปาติโมกข์นี้เป็นเสมือนประมวล
 วิสัณห์หลักธรรมในพระศาสนาท้งไว้เป็นหลักสืบมา เป็นอันว่าการประชุม
 ครั้งนี้สำคัญยิ่ง เพราะประกอบด้วยองค์ ๔ คือ พระสงฆ์ที่มา
 ประชุมในวันนั้นจำนวน ๑,๒๕๐ องค์ ล้วนเป็นพระอรหันต์อยู่
 แล้ว ๑ พระสงฆ์ทั้งนั้นล้วนเป็นเอหิภิกขุ ได้รับอุปสมบทจาก
 พระพุทธองค์ ๑ ท่านเหล่านั้นล้วนมาเองโดยมิได้นัดหมายกัน
 เลย ๑ วันนั้นเป็นวันเพ็ญเดือนสาม ๑ จึงเรียกเหตุการณ์ทั้งนี้สืบกัน
 มาว่า “จาตุรงคสันนิบาต”

โปรดพระพุทธบิดา

ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันวิหารนั้นเอง
 ทางฝ่ายกรุงกบิลพัสดุ์ พระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดาทรงทราบข่าวว่า
 พระราชโอรสได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ใคร่จะเห็นพระ-

พัศตรเป็นอย่งยั้ง ได้ทรงส่งทูตมาเชิญเสด็จพระพุทธองค์
พระพุทธองค์จึงเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ ทรงประทับ ณ นิโครธาราม
ข้างป่ามหาวันแขวงกรุงกบิลพัสดุ์นั้น ซึ่งพระญาติเจ็ดเตรียมไว้และ
ถวายเป็นพระวิหารสืบมาในวันเสด็จถึง บรรดาพระญาติใน
ศากยวงศ์ต่างพากันมาชุมนุม ที่เป็นผู้ใหญ่ก็ไม่เคารพโดยเห็นว่า
พระพุทธองค์ยังมีพระชนม์น้อย จึงจัดให้พระประยูรญาติที่มี
พระชนม์คราวน้อง คราวหลาน ออกไปนั่งข้างหน้าเพื่อจะได้ถวาย
บังคมพระพุทธเจ้า ส่วนพระประยูรญาติผู้ใหญ่ประทับอยู่เบื้องหลัง
ไม่แสดงความเคารพแต่อย่างไรร ด้วยคิดว่าตนแก่กว่า

พระพุทธองค์ทรงประสงค์จะทำลายทิฐิมานะอันแรงกล้า
ของเหล่าพระประยูรญาติ จึงทรงแสดงมหาเวสสันดรชาดกเพื่อ
คลายมานะของพระญาติ เมื่อจบแล้วปรากฏว่าเจ้าศากยะทั้งหลาย
แม้พระพุทโธบิดาก็ชื่นชมและ ถวายความเคารพพระองค์ด้วยกันสิ้น
ค่อนั้นพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมเป็นใจความย่อว่า “ทุกคนควร
ประพฤติสุจริต อย่าประพฤติทุจริต ผู้ประพฤติสุจริตธรรม ย่อม
อยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า” พระพุทโธบิดาได้สดับแล้ว
เกิดดวงตาเห็นธรรม เป็นอันว่าพระพุทธองค์ได้โปรดพระพุทโธบิดา
สำเร็จตามพระประสงค์แล้ว

ทรงมอบความเป็นใหญ่ให้สังฆ

วันหนึ่งพระบรมศาสดาทอดพระเนตรเห็นราธพราหมณ์มีร่าง
กายชูบผอม ตรัสถามได้ความว่า ราธพราหมณ์อยากจะบวชแต่

๑. ในหนังสือมหาเวสสันดรชาดกฉบับหลวงกล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงแสดง
มหาเวสสันดรชาดกเมื่อพระประยูรญาติกลับไปแล้ว

หาภิกษุผู้จะอนุเคราะห์ไม่ได้ จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์ ตรัสถามว่า ใครระลึกถึงอุปการของพราหมณ์ผู้นี้ได้บ้าง พระสารีบุตรทูลว่า ราลึกได้ เมื่อก่อนพราหมณ์ผู้นี้อยู่ที่กรุงราชคฤห์ เคยให้ภิกษุทัฬหีหนึ่งใส่บาตร พระองค์จึงทรงอนุญาตให้พระสารีบุตรจัดการบวชให้ราชพราหมณ์เป็นการสงฆ์ คือให้ประชุมสงฆ์สวดญัตติ จตุตถกัมมวาจา การอุปสมบทชนิดนี้เรียกว่า ญัตติจตุตถกัมมอุปสมบท ผู้จะอุปสมบทต้องมีภิกษุผู้รับรองเรียกว่าพระอุปัชฌายะ พระราชโอรสอุปสมบทในท่ามกลางสงฆ์ด้วยญัตติจตุตถกัมมเป็นองค์แรก ต่อมาไม่นาน พระราชโอรสปฏิบัติตามโอวาทของพระสารีบุตร ผู้อุปัชฌายะ ก็ได้บรรลุพระอรหัตผลเป็นยอดแห่งพระอริยบุคคลผู้ว่าง่าย และต่อแต่นั้นพระองค์ก็ทรงมอบความเป็นใหญ่ในการปกครองหมู่คณะให้พระสงฆ์เป็นผู้บริหารกันเอง

โปรดสังคายนา

พระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ในกรุงราชคฤห์ เข้าวันหนึ่งเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในพระนคร ทอดพระเนตรเห็นมาณพผู้หนึ่งชื่อว่าสังคาละ มีผ้าหุ่งผ้าห่มและผมเปียกลุ่มด้วยน้ำ กำลังนมัสการทิศทั้ง ๖ คือ ทิศบูรพา ทิศทักษิณ ทิศปัจจิม ทิศอุดร ทิศเบื้องล่าง และทิศเบื้องบนอยู่ ตรัสถามได้ความว่ามาณพเฝ้าตามคำสั่งของบิดาซึ่งสั่งไว้ก่อนตายให้ไหว้ทิศทั้ง ๖ จึงรับสั่งกับสังคาละมาณพว่า ในศาสนาของพระอรียะเขาไม่ไหว้ทิศทั้ง ๖ ด้วยอาการ

อย่างนี้ แต่เขาไหว้ด้วยการบารุงเคารพแก่กันและกัน แล้วพระองค์
ชี้แจงเรื่องทิศตามที่มานพทูลวิงวอนว่าทิศทั้ง ๕ ในศาสนา คือ
ทิศบูรพาได้แก่บิดามารดา ทิศทักษิณได้แก่ครูอาจารย์ ทิศปัจฉิม
ได้แก่บุตรภรรยา ทิศอุดรได้แก่มิตร ทิศเบื้องล่างได้แก่ลูกจ้าง
กรรมกร และทิศเบื้องบนได้แก่สมณะพรหมณ์ ต่อนั้นทรงแสดงวิธี
ปฏิบัติตนและวิธีปฏิบัติต่อทิศเหล่านั้น เป็นการเคารพด้วยการบารุง
ตามหน้าที่ ถึงกาลมานพได้ฟังพระธรรมเทศนานี้แล้วเกิดศรัทธา
กล่าวสรรเสริญพระธรรมและแสดงตนเป็นอุบาสกจนตลอดชีวิต

ทรงปลงอายุสังขาร

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนพุทธบริษัทด้วยประโยชน์ทั้ง ๓ คือ
ทิฐฐัมมิกัตถะ ประโยชน์ที่จะพึงได้รับในปัจจุบัน อย่าง ๑
ลัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ที่จะพึงได้รับในภายหน้า อย่าง ๑
ปรมัตถะ ประโยชน์อย่างยิ่งคือ พระนิพพาน ได้แก่การสิ้นอาสวะ
กิเลสทั้งมวล อย่าง ๑

ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้น ล้วนเป็นธรรมที่ขจัด รากะ
โทสะ โมหะ ให้หมดสิ้นไป

พระพุทธองค์ เสด็จจาริกเทศนาสั่งสอนพุทธบริษัทด้วยอาการ
ดังกล่าวแล้ว นับตั้งแต่ตรัสรู้มาเป็นเวลา ๔๔ พรรษา

ในพรรษาที่ ๔๕ ได้เสด็จจากกรุงราชคฤห์โดยลำดับ เข้าสู่
แขวงกรุงเวสาลีพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จำนวนมาก เสด็จถึงบ้าน
เวฬุคามในเขตกรุงเวสาลีนั่นพอดีใกล้วันเข้าพรรษา จึงทรง
อนุญาตให้ภิกษุสงฆ์จำพรรษาตามอัธยาศัยในกรุงเวสาลี พระ

พุทธองค์ก็ทรงจำพรรษาอยู่ ณ บ้านเวฬุคามนั้น ในระหว่าง
พรรษาทรงประชวรหนัก แต่ทรงขมิได้ด้วยอธิวาสนขันธ์ คือความ
อดทนด้วยการข่มทุกขเวทนาให้อยู่ได้อำนาจจิต ทรงแสดงธรรม
สอนบริษัทไม่ให้ตั้งอยู่ในความประมาทตลอดกาล

เมื่อออกพรรษาแล้วล่วงเดือนที่ ๓ แห่งฤดูเหมันต์ ถึงวัน
มาฆปุรณมี พระพุทธองค์เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในกรุงเวสาลีพร้อม
ด้วยพระอานนทเถระ ครั้นกลับจากบิณฑบาตเสวยพระกระยาหาร
แล้ว เสด็จไปยังป่าवालเจตีย์เพื่อทรงพักกลางวัน ประทับนั่ง ณ
ร่มไม้แห่งหนึ่ง ตรัสโอภาสปริยายนิมิตอย่างชัดเจน แสดงว่า
พระองค์ใกล้จะปรินิพพานแล้วถึง ๓ ครั้ง เพื่อให้พระอานนททัต
ขอให้พระองค์เจริญอธิษฐานภาวนา จะได้ทรงพระชนม์อยู่ต่อไป
ตลอดกัปของอายุหรือเกินกว่ากัปของอายุ แต่พระอานนทที่ไม่
สามารถจะรู้ได้ จึงมิได้ทูลอาราธนา พระพุทธองค์จึงรับสั่งให้
พระอานนทออกไปอยู่ ณ ร่มไม้แห่งอื่นเสีย ต่อนั้นพระพุทธองค์จึง
ทรงรำลึกถึงความตั้งพระทัยเดิม แต่ครั้งแรกตรัสรู้ประทับอยู่ที่
ควงไม้ชบาลนิโครธว่า “ถ้าบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก
อุบาสิกา ยังไม่อาจแสดงธรรมย้ายปรับวาทโดยสัทธิธรรม และ
พรหมจรรย์ยังไม่แพร่หลาย สำเร็จประโยชน์แก่มหาชนเพียงใด
พระองค์จะยังไม่ปรินิพพานเพียงนั้น” บัดนี้ความมุ่งหมายของพระองค์
สำเร็จครบทุกอย่างแล้ว พระองค์จึงทรงปลงอายุสังขารว่า จะ
ปรินิพพานในอีก ๓ เดือนข้างหน้านับแต่วันนั้นไป

เสด็จเมืองกุสินารา

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงปลงอายุสังขารแล้ว ก็เสด็จไปประทับ

ที่ภูฏาการศาสาปามหาวัน ทรงแสดงธรรมสอนภิกษุสงฆ์ ต่อแต่นั้น
เสด็จจากกรุงเวสาลี บ่ายพระพักตร์ไปบาวานคร เมื่อเสด็จถึง
บาวานคร ทรงแวะเข้าไปประทับในปามะม่วงของนายจุนทะกัม-
มารบุตร พอนายจุนทะทราบข่าวก็เข้าไปเฝ้า พระพุทธองค์
แสดงธรรมโปรดจนอาจหาญร่าเริงในธรรมปฏิบัติ นายจุนทะทูล
อาราธนาให้เสด็จไปฉันในเรือนของตน พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ในวัน
รุ่งขึ้น แล้วตนเองก็จัดอาหารปรุงพิเศษด้วยสุกรมัททวะ พร้อมด้วย
ขาทนียะ และ โภชนียะ อันประณีตอย่างอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก

ในวันรุ่งขึ้น ตรงกับวันเพ็ญเดือนวิสาขะ พระพุทธองค์เสด็จ
ไปฉันพร้อมกับภิกษุสงฆ์ พระพุทธองค์ทรงรับประเคนอาหาร
สุกรมัททวะทั้งหมด ทรงเสวยแต่อาหารนั้น ครั้นเสวยแล้วรับสั่ง
ให้นำอาหารสุกรมัททวะที่เหลือไปฝังดินเสียสิ้น ทรงอนุโมทนา
ยกย่องบิณฑบาตของนายจุนทะว่าเลิศ แล้วเสด็จต่อไปยังเมือง
กุสินาราในเช้าวันเพ็ญเดือนวิสาขะ ระหว่างทางเกิดอาพาธกล้า
ทรงประจวรลงพระโลหิตเสวยทุกขเวทนาหนัก แต่ทรงข่มไว้ได้

๑. สุกรมัททวะ คำนี้อันมีปัญหามาก คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาซึ่งอรรถ-
กถาอุทานและติชมิกาย ที่แต่งในสมัยต่อมา อธิบายว่าอาจตีความได้ถึง ๕ อย่าง
คือ (๑) หน่อไม้ (๒) เห็ดชนิดหนึ่ง (๓) เนื้อสุกร (๔) ยาอายุวัฒนะ
ในข้อนี้เพราะนายจุนทะรู้ข่าวว่าจะปรินิพพานจึงแสวงหาอายุวัฒนะมา เพื่อ
ให้มิพระชนมายุต่อไปอีก (๕) ข้าวสุกที่ปรุงด้วยเครื่องปรุงจากนมโค ๕ ชนิด

๒. ขาทนียะ = อาหารประเภทขบเคี้ยวเช่นผลไม้ โภชนียะ = อาหาร
ประเภทที่กินได้เช่นข้าว

๓. ลงพระโลหิต คือถ่ายออกมามีโลหิตออกมาด้วย

เสด็จถึงแม่น้ำแห่งหนึ่งทรงแวะพักผ่อนที่ร่มไม้ บุตรมัลลิกษัตริย์
 ผู้หนึ่งชื่อ ปุกกุสะ เป็นสาวกของท่านอาฬารดาบส กาลามโคตร
 เดินทางผ่านมาพบพระพุทธองค์จึงเข้าไปเฝ้า ได้ฟังธรรม เกิด
 ความเลื่อมใส จึงน้อมถวายผ้าสังคิรวรรณคู่หนึ่ง และขอให้พระ
 พุทธองค์ทรงใช้ พระองค์ทรงรับมาใช้คลุมพระกายเพียงผืนเดียว
 รับสั่งให้ถวายพระอาสนทณผืนหนึ่ง แล้วปุกกุสะก็ทำปทักษิณคือ
 เดินเวียนขวาเป็นการแสดงความเคารพ แล้วเดินทางต่อไป ต่อนั้น
 พระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จำนวนมาก ก็เสด็จไปโดยลำดับ
 เมื่อข้ามแม่น้ำหิรัญญวดีถึงเขตเมืองกุสินารา บรรลุถึงสาละวัน
 ตรัสสั่งให้พระอาสนทณเตียงปูลาดผ้าสังฆาฏิ หันศีรษะทางทิศ
 อุดร ฌ ะหว่างต้นไม้สาละทั้งคู่ แล้วเสด็จประทับตำเร็จสีหไสยา
 ตะแคงข้างขวา พระหัตถ์ขวายันไว้กับพระเศียรเบื้องขวา ตั้ง
 พระบาทเบื้องซ้ายทับพระบาทเบื้องขวา ทรงมีพระสติสัมปชัญญะ
 มั่น การบรรทมครั้งนี้เป็นอวสาน

ทรงปรารภเครื่องสักการบูชา

พระพุทธองค์ทรงข่มอาพาธหนักด้วยอธิวาสนขันติตลอดเวลา
 ทรงสั่งสอนพุทธบริษัทให้ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติ ทรงปรารภถึงเครื่อง
 สักการบูชาที่นำมาบูชาพระพุทธองค์ในขณะนั้นมากมาย ตรัสว่า
 “ผู้ใดบูชาตถาคตด้วยเครื่อง สักการะมากมายถึงเพียงนี้ ผู้นั้นไม่

๑. ผ้าสังคิรวรรณ คือผ้ามีสีเหมือนทอง

๒. สังฆาฏิ คือผ้าห่มซ้อนชั้นนอก หรือผ้าทาบ.

ชื่อว่าบูชาตถาคตด้วยการบูชาอย่างยิ่ง ผู้ใดปฏิบัติธรรมที่ตถาคต
แสดงไว้แล้วนั้นแล ผู้นั้นชื่อว่าบูชาตถาคตด้วยการบูชาอย่างยิ่ง”

สังเขปนิยสถาน ๔ ตำบล

พระพุทธองค์ทรงแสดงสังเขปนิยสถาน คือ สถานที่ที่ควรจะต้องจะชม
เพื่อให้เกิดความสังเวช ๔ ตำบล คือ

๑. สถานที่ที่พระพุทธองค์ประสูติ อยู่ที่สวนลุมพินี ระหว่าง
กรุงกบิลพัสดุ์และกรุงเทวทหะ

๒. สถานที่ที่พระพุทธองค์ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิ-
ญาณ อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แขวงมคธ

๓. สถานที่ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงปฐมเทศนาโปรดพระ
ปัญจวัคคีย์ อยู่ที่ป่าอสิปตมณฑาทายวัน

๔. สถานที่ที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน อยู่ที่
สาลวันแขวงเมืองกุสินารา

ทรงโปรดสุภทัตตะปัจฉิมสาวก

เมื่อล่วงปฐมยาม ค็นวันเพ็ญ เดือนวิสาขะ วันนั้นไปแล้ว
มีบริพาทก คือ นักบวชนอกพระพุทธศาสนาผู้หนึ่งชื่อสุภทัตตะ เป็น
บุตรของอุปกาศิวกเกิดแต่นางจารา เมื่ออุปกาศิวกมาบวชในพระ
พุทธศาสนา จนได้สำเร็จและนิพพานไปแล้ว สุภทัตตะก็เติบโตขึ้น
ในอุปัการะของมารดา ภายหลังออกบวชในลัทธิบริพาทกท่องเที่ยว
อยู่ในแคว้นมัลลตลอดมา วันหนึ่งสุภทัตตะบริพาทกได้ทราบข่าว
ว่า พระพุทธเจ้าใกล้จะปรินิพพานแล้วใครจะได้เฝ้าเพื่อทูลถาม

ข้อข้องใจในลัทธิบางประการ จึงรีบเดินทางมายังศาลวัน เข้าไป
 อ้อนวอนขอเฝ้าในยามดึกคืนนั้น พระอาณนทที่ตักทานห้ามปรามถึง
 ๒ ครั้ง พระพุทธองค์ทรงได้ยินรู้เรื่องตลอดจึงรับสั่งให้สุภทัตตะ
 เข้าเฝ้าทันที สุภทัตตะได้ทูลถามปัญหาเรื่องเจ้าลัทธิต่าง ๆ แต่
 พระพุทธองค์ตรัสห้ามการพูดพาดพิงย่ำยีคนอื่น แล้วทรงแสดง
 ธรรมให้ฟัง สุภทัตตะตั้งใจฟังตามไปจนจบเกิดความเลื่อมใสอย่าง
 แแรงกล้า ทูลขออนุญาตบวชเพื่อให้พระพุทธรูปท่านเห็น จึงมี
 พระพุทธานุญาตมอบให้พระอาณนทเป็นอุปัชฌายะจัดการบวชให้ใน
 ขณะนั้นเอง เมื่อท่านสุภทัตตะได้อุปสมบทแล้ว ก็ปลีกตนออก
 บำเพ็ญเพียรในที่สงัด ทำพระอรหัตผลให้แจ้งได้แต่ในคืนนั้น นับว่า
 ท่านเป็นปัจฉิมสาวก คือสาวกองค์สุดท้ายท่านเห็นพระพุทธรูป

พุทธปริณิพพาน

เมื่อพระพุทธรูปเจ้าโปรดสุภทัตตะปริพาชกให้บวชจนสำเร็จ
 พระอรหัตผลแล้วในคืนนั้นเป็นเวลาล่วงเข้ามาขมิณยาม ค่อนั้นได้
 ทรงประทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์ต่อไปอีก โดยทรงสอนให้ยึดพระ
 ธรรมวินัยเป็นเสมือนตัวแทนพระองค์ เมื่อพระองค์ล่วงลับไปแล้ว
 ตรัสให้ภิกษุเรียกขานกันด้วยคารวโหวหาร ทรงเปิดโอกาสให้
 ภิกษุสงฆ์ทูลถามข้อเคลือบแคลงสงสัยต่าง ๆ พอล่วงเข้าขมิณยาม
 พระพุทธองค์ก็ตรัสปัจฉิมโอวาทเป็นคำสุดท้ายว่า “สังขารทั้งหลาย
มีความสิ้นสลายไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังกิจทั้งปวงให้ถึง
พร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด” ต่อแต่นั้นพระพุทธรูปก็มิได้รับสั่ง

ท่านทั้งสงฆ์และโลกจึงเกิดห้วงโศก ครั้นนั้น พระพุทธรูปก็ทรงนิพพาน

อีกเลย พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานในยามสุดท้ายของวันเพ็ญเดือนวิสาขะ

ถวายพระเพลิง

คืนวันนั้น มัลลกะศรัยทั้งหลายทราบข่าวว่าพระพุทธองค์ทรงพระประชวรหนัก เสด็จมาประทับอยู่ที่ศาลวันโกธจะปรินิพพานอยู่แล้ว จึงมาประชุมพร้อมกัน ณ ลัณฐาคาร คอยสดับข่าวและปรึกษากันด้วยเรื่องปรินิพพานอย่างเดียว คอยอยู่จนตลอดราตรี เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วยังไม่สว่าง พระอนุรุทธเถระกับพระอาณนทเถระได้แสดงธรรมิกกถาปลอบใจบริษัทให้คลายโศกเกิดความเลื่อมใสลงเอยไปพลาง ครั้นสว่างแล้วพระอนุรุทธก็ให้พระอาณนทนำข่าวปรินิพพานไปบอกแก่มัลลกะศรัยทั้งปวงในเมืองกุสินารา

ครั้นพระอาณนทไปถึงแจ้งข่าวปรินิพพานแล้ว ทุกคนในที่ประชุมต่างโศกาคร่ำเป็นอย่งยิ่ง ครั้นแล้วก็ตกลงกันให้ประกาศข่าวปรินิพพานไปให้ทราบกันทั่วพระนครกุสินารา มัลลกะศรัยทั้งปวงก็นำมาลัยสุคนธชาติ พร้อมสรรพด้วยดนตรีและผ้า ๕๐๐ พับ เสด็จไปยังศาลวันที่ปรินิพพานทำถักการบูชาพระพุทธสิริระ ด้วยพ่อนรำข้าวร้องประโคมดนตรีและมาลัยสุคนธชาติเป็นอเนกประการ ดาดเพดานประดับดอกไม้ตกแต่งเป็นมณฑปอยู่ตลอดวัน พอพลบค่ำก็ตามไฟสว่างไสวทั่วศาลวัน ประชาชนต่างพากันมาไม่ขาดสายตลอด ๖ วัน ครั้นครบ ๗ วันจึงปรึกษา

ตกลงกันจะนำพระพุทธรูปไปถวายพระเพลิง ณ มกุฏพันธเจดีย์
 ด้านตะวันออกของพระนครกุสินารา แล้วก็เชิญพระพุทธรูป
 เคลื่อนไปพร้อมด้วยสักการะเป็นอันมาก เข้าสู่พระนครกุสินารา
 ทางด้านทิศอุดร ผ่านท่ามกลางพระนครไปออกทางทิศบูรพา นำ
 ไปประดิษฐาน ณ มกุฏพันธเจดีย์ จัดแจงห่อพระพุทธรูป
 ด้วยผ้าไหมแล้วห่อด้วยล้าสี ห่อแล้วห่อด้วยหญ้า ๕๐๐ ชั้น
 เสร็จแล้วเชิญลงประดิษฐานในรางเหล็กเต็มด้วยน้ำมันหอมปิดผา
 ราง อัญเชิญขึ้นตั้งเหนือจิตกาธาร (เชิงตะกอนที่ถวายพระเพลิง)
 อันทำด้วยไม้หอม

ในวันนั้น พระมหากัสสปเถระพาพระสงฆ์จำนวนมาก เดิน
 ทางจากเมืองปาวามุ่งจะมาเฝ้าพระพุทธเจ้า ยังไม่ทราบว่
 พระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว ระหว่างทางพบอาชีวกนักบวช
 ต่างศาสนาผู้หนึ่งถือดอกมณฑารพสวนทางมา จึงถามข่าวถึง
 พระพุทธองค์ เมื่ออาชีวกผู้นั้นบอกว่าพระพุทธเจ้าปรินิพพาน
 ล่วงได้ ๗ วันแล้ว และชี้ให้ดูว่าดอกมณฑารพนี้ตนเก็บมาแต่ที่
 ปรินิพพานแขวงเมืองกุสินารา พระสงฆ์ต่างพากันสังเวชสลดใจ
 ที่เป็นบุญชนกริ่งไหอาลัยไปตาม ๆ กัน มีภิกษุบวชเมื่อแก่รูปหนึ่ง
 ชื่อสุภทัตตะติดตามพระมหากัสสปมาด้วย ได้ร้องห้ามภิกษุทั้งหลาย
 ว่า “หยุดเถิดท่านทั้งหลายอย่าเศร้าโศกร่ำไรถึงพระสมณะเลย
 คราวนี้เราทั้งหลายได้พ้นจากพระสมณะนั้นแล้ว เพราะเมื่อท่าน
 ยังอยู่ท่านคอยจู้จี้สอนว่าอย่างนี้ควร อย่างนี้ไม่ควร เป็นความ
 ลำบากนัก ต่อนี้เราจะทำสิ่งใด หรือไม่พอใจสิ่งใดก็ทำได้ตาม
 ปราารถนา จะต้องเกรงบัญชาของผู้ใดอีกเล่า” พระมหากัสสป

ได้ฟังคำของพระสุภัททะกล่าวว่าคำจ้วงจาบพระพุทธองค์ ก็ดำริว่า
 “พระพุทธองค์ปรินิพพานไปเพียง ๗ วันเท่านั้น ก็ยังมีอสังขี
 อาจหาญกล่าวได้ถึงเพียงนี้” รู้สึกสลดใจ แต่เห็นว่ายังไม่ใช้เวลา
 จะยกขึ้นเป็นอธิกรณ์ทำนิกกรรมในขณะนั้น จึงได้แต่กำหนดไว้
 แล้วห้ามพระภิกษุสงฆ์แต่โดยทางธรรม พาพระสงฆ์เดินทางต่อไป
 พอถึงมกุฏพันธเจดีย์ประณมมือนมัสการ พาพระสงฆ์บริวารทำ
 ปทักษิณเวียนขวาจิตกาธาร ๓ รอบ แล้วถวายบังคมพระบาท
 ยุคลด้วยเศียรเกล้า

พอพระมหากัสสปพร้อมด้วยสงฆ์บริวาร ถวายบังคมกันทั่ว
 แล้ว จิตกาธารก็ถูกพวยพุ่งขึ้นด้วยแสงเพลิงเผาพระพุทธสรีระให้
 ไหม้หมดไป เหลืออยู่แต่พระบรมสารีริกธาตุ เสร็จแล้วมวลมัลล-
 กษัตริย์ก็นำน้ำหอมนานาชนิดเข้าประพรม จนจิตกาธารดับสนิท
 จึงรวบรวมพระบรมสารีริกธาตุทั้งหมดอัญเชิญไปประดิษฐานใน
 ลัคนาสภาคารภายในพระนครกุสินารา ตั้งกองล้อมวงระแวดระวัง
 รักษาอย่างเข้มแข็ง มีทหารถือหอกถือธนูคอยพิทักษ์เป็นกำแพง
 ภายในหลายชั้น แล้วจัดการสมโภชบูชาพระบรมสารีริกธาตุด้วย
 ลักการะอย่างยิ่งใหญ่ ตลอด ๗ วัน

๑. ผู้ไม่มีความอาย

๒. เรื่องที่จะต้องจัดทำ หรือชำระ เทียบด้วยคำว่าคดีของบ้านเมือง

๓. การลงโทษ.

แจกพระบรมสารีริกธาตุ

ข่าวเรื่องพระพุทธรูปองค์ปรินิพพานและเรื่องการถวายพระเพลิงได้แพร่สะพัดไปทั่วทุกพระนครที่นับถือพระพุทธเจ้า พระเจ้าอชาตศัตรูแห่งกรุงราชคฤห์ กษัตริย์ลิจฉวีแห่งกรุงเวสาลี กษัตริย์ศากยะพระประยูรญาติแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ ญาติกษัตริย์แห่งกรุงอัลลกะปะยะ โกถิยะกษัตริย์แห่งรามคามชนบท มหาพราหมณ์เจ้าเมืองเวฐฐาทิปกะ และมัลลิกษัตริย์แห่งนครปาวา ทั้ง ๗ พระนครนี้เมื่อทราบข่าวแล้ว ต่างรีบส่งทูตมายังพระนครกุสินารา โดยลำดับ พร้อมทั้งส่งกองทัพติดตามมาด้วย เพื่อขอแบ่งส่วนพระบรมสารีริกธาตุไปยังบ้านเมืองของตน

ฝ่ายมัลลิกษัตริย์แห่งพระนครกุสินารา ต่างลงความเห็นกันว่า พระพุทธรูปองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานในอาณานิคมบ้านเมืองของตน จึงไม่ยอมแบ่งส่วนพระบรมสารีริกธาตุให้แก่ใคร แต่โทณพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้ใหญ่อยู่ในพระนครนั้นได้ให้ความเห็นว่า ถ้าไม่ยอมผ่อนผันแบ่งให้ใครเลย ย่อมไม่เป็นการสมควร พระนครกุสินาราเล็กเท่านี้ ไหนเลยจะต้านทานไม่ให้เกิดสงคราม เพราะแย่งพระบรมสารีริกธาตุกันได้ ควรจะเฉลี่ยแบ่งให้แก่พระนครที่ขोन้นเท่า ๆ กันไป ก็คงจะเป็นที่พอใจและตกลงกันได้ด้วยดี มัลลิกษัตริย์ทั้งหลาย เมื่อปรึกษาเห็นพ้องต้องกันตามข้อเสนอของโทณพราหมณ์แล้ว ก็มอบให้โทณพราหมณ์เป็นใหญ่ในการเจรจา กับทูตต่าง ๆ และในการแบ่งสรรปันส่วนพระบรมสารีริกธาตุ

ตามควร

โทณพราหมณ์ได้กล่าวแสดงขันติและสามัคคีธรรมจนเป็นที่ตกลงกันได้ แล้วจัดดวงพระบรมสารีริกธาตุด้วยเทยานทองเป็น ๘ ส่วน แบ่งมอบให้ทูตต่าง ๆ ทั้ง ๗ พระนครที่มาขอนั้นนำไป นครของตนคนละส่วน อีกส่วนหนึ่งเป็นของมัลลกะษัตริย์พระนคร กุสินารา ตนเองได้ขอเทยานทองที่ดวงพระธาตุนั้นไว้เป็นที่ระลึก

ทูตทั้งหลายเมื่อได้ส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุเป็นที่พอใจแล้ว ก็ยกทัพนำพระบรมสารีริกธาตุกลับบ้านเมืองของตน สร้าง พระสถูปบรรจุและทำการมหรรมสักการะอย่างใหญ่หลวงในพระ นครนั้น ๆ แม้มัลลกะษัตริย์พระนครกุสินาราก็สร้างสถูปบรรจุ พระบรมสารีริกธาตุส่วนของตนที่ได้รับ และทำการสักการะฉลอง อย่างมโหฬาร เช่นกัน

เมื่อกำลังแบ่งพระบรมสารีริกธาตุในครั้งนั้น โมริยกษัตริย์ แห่งเมืองปีฬลिवันได้ทราบข่าว จึงส่งทูตมาขอแบ่งส่วนพระบรม- สารีริกธาตุบ้าง แต่ทูตมาถึงพระนครกุสินารา เมื่อเสร็จการแบ่ง ปันกันเสียแล้ว มัลลกะษัตริย์จึงอนุญาตให้ทูตเมืองปีฬลिवัน อัญเชิญ พระอังคาร (เถาถ่านในการถวายพระเพลิง) จากจิตกาธารที่ เหลืออยู่ทั้งหมด ไปบรรจุพระสถูปในบ้านเมืองของตน

ภาค ๒

พิธีทำบุญ

.....

คนไทยมีคติประจำใจอยู่ว่า ทำบุญย่อมได้บุญ เพราะฉะนั้น การใดที่จะเป็นทางเกิดบุญกุศล ก็นิยมทำการนั้นด้วยความเต็มใจ ความจริงการทำบุญย่อมเป็นบุญมาตั้งแต่เริ่มคิดทำ คือมีจิตใจ บลอดโปร่งแจ่มใส เมื่อขณะทำจิตใจก็สะอาดหมดความตระหนี่ ครั้นทำแล้วก็มีความเบิกบานปลื้มใจ นี่แหละถือว่าเป็นบุญ

บุญ คือการชำระใจ พิธีทำบุญก็คือพิธีการชำระใจ ปรกติ ใจของคนเรามักมีโลภ โกรธ หลง เข้าครอบงำ โลภ โกรธ หลง เป็นกิเลสทำให้ใจเศร้าหมอง พิธีทำบุญจัดเป็นวิธีหนึ่งที่จะชำระ ใจให้หมดจากความเศร้าหมอง หรือให้ห่างจากความเศร้าหมอง

พิธีทำบุญทางพระพุทธศาสนา ท่านเรียกว่า บุญกิริยา-
วัตถุ คือสิ่งเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ มี ๑๐ ประการ คือ

๑. ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน
๒. ศีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล
๓. ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการอบรมใจ
๔. อปจายนมัย บุญสำเร็จด้วยการประพาศิขณน้อมต่อ

ผู้ใหญ่

๕. ไวยาวัจจมัย บุญสำเร็จด้วยการช่วยชวนชวายุในกิจ

ที่ชอบ

๖. บัตติทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ
๗. บัตตานุโมทนามัย บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ
๘. ธัมมัสสวนมัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม
๙. ธัมมเทศนามัย บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม
๑๐. ทัฏฐชุกัมม การทำความเห็นให้ตรง

การทำบุญที่เราทำกันอยู่เป็นประจำได้แก่การให้ทาน รักษา ศีล ซึ่งทำให้เป็นการเฉพาะตัวบ้าง ทำเป็นส่วนรวมบ้าง ทำเป็น เฉพาะตัวก็คือ การนำของไปถวายพระ เช่น ใส่บาตร ถวาย สังฆทาน ทำบุญบ้าน ทำบุญอายุ เป็นต้น ทำเป็นส่วนรวมก็คือ ทำเป็นหมู่คณะ ซึ่งไปทำร่วมกันมาก ๆ เช่น ทำบุญในวันเข้าพรรษา ออกพรรษา หรือไปทำบุญตักบาตรในวันปีใหม่ ในวันธรรมสวนะ ตามสถานที่ต่าง ๆ หรือตามวัด เป็นต้น

กิจเบื้องต้นก่อนทำบุญ

ก่อนที่จะถึงพิธีการทำบุญ ควรแต่งสถานที่ให้เรียบร้อยเพื่อ รับรองพระสงฆ์ และแขกผู้มาในงาน และรับพระพุทธรูป พระ ธรรมด้วย คือ เชิญพระพุทธรูปมาบูชา อาราธนาพระสงฆ์ มาสวดพระพุทธรูปมนต์หรือแสดงธรรม

การจัดอาสนะ

ที่นั่งของพระสงฆ์ ต้องทำให้สูงหรือมีเครื่องหมายสูงกว่า คฤหัสถ์ เป็นต้นว่ามีพรม หรืออาสนะอะไรก็ได้ตามฐานะ ถ้า

มีความเคารพมากต้องบูชาด้วยผ้าขาว เพราะถือกันว่าเป็นของ
สูง การจัดอาสนะสำหรับพระสงฆ์ให้จัดตั้งไว้เบื้องซ้ายของโต๊ะ
พุทธบูชาและอาสนะของพระสงฆ์นั้น จะบูชาเป็นที่นั่งอันเดียวกับ
ผู้หญิงไม่ได้ ที่อาสนะของพระสงฆ์แต่ละที่นั้นนิยมจัดตั้ง กระโถน
ภาชนะ น้ำ และพานหมากบุหรี ทางขวามือ คือจัดตั้งกระโถน
อยู่ในลำดับต้น แล้วจึงถึงภาชนะน้ำ แล้วถึงพานหมากบุหรีเป็น
ที่สุดทางหน้า

เครื่องสักการบูชา

ในสถานที่ที่เราจะประกอบกรการกุศลนั้น ต้องตั้งโต๊ะสำหรับ
ประดิษฐานพระพุทธรูปไว้เป็นที่สักการบูชา ไม่ว่างานอะไร
จะต้องมีพระพุทธรูปเป็นประธาน มีบาตรรับรองว่า พุทธบุมุโข
ภิกษุสงฆ์ พระสงฆ์มีพระพุทธรูปเป็นพระมุขโดยความเป็น
ประธาน บางคนถือเคร่งครัดถึงกับต้องจัดตั้งหันพระพักตร์ไปทาง
ทิศบูรพา ถ้าสถานที่เหมาะ ควรทำได้ก็ควรจัดทำ ถ้าไม่เหมาะ
ก็ไม่มีไร แต่ต้องจัดพระพุทธรูปไว้ในที่สูงก่อนถึงสักการะใด ๆ
ทั้งสิ้น อนึ่ง ถ้าได้จัดด้วยโต๊ะหมู่ ๕ หมู่ ๗ และหมู่ ๙ และควรมี
แจกันประดับดอกไม้ให้เป็นระเบียบ เชิงเทียนพร้อมทั้งกระถางธูป
สำหรับจุดธูปเป็นพุทธบูชา

การโยงสายสิญจน์

การทำบุญโดยมากถ้าไม่ใช่งานอวมงคลก็มีด้ายสายสิญจน์
ประเพณีนี้นับถือเนื่องมาจากศาสนาพราหมณ์ เกี่ยวกับพวก

เวทมนต์ ในพระพุทธานุศาสตร์ของเราอนุโลมตามให้ใช้ได้ ด้ายสายสิญจน์นี้เขาโยงถึงรั้วบ้าน และวงเข้ามาทางพระพุทธรูปที่ตั้งไว้สำหรับสักการบูชาและวงฐานพระพุทธรูปด้วย ต่อมาก็วางบาตรน้ำมนต์ บาตรน้ำมนต์ควรตั้งใกล้พระเถระผู้ใหญ่ผู้เป็นหัวหน้าทางขวามือ เทียนน้ำมนต์ต้องใช้เทียนอย่างดีหนักบาทหนึ่งเป็นอย่างน้อยได้เทียนควรทำให้ใหญ่พอควร เวลาจุดจะได้ไม่ดับง่าย เพราะถ้าจุดแล้วดับก่อนที่พระท่านจะดับเองก็จะดูไม่เรียบร้อย ดูเป็นการขาดการระ เทียนน้ำมนต์นี้เมื่อพระสวดถึงบท อเสวนา จ พาลาณ ให้เจ้าภาพจุดเทียนเอง เมื่อท่านสวดถึงบทว่า ชินน์ ปุราณ ... พระเถระผู้เป็นหัวหน้าก็เริ่มหยดเทียนน้ำมนต์และเมื่อถึงบทว่า นิพพุตติ อีรา ยถายมุปทีโป (ดับเทียนตรง นิพุ) ท่านก็จุ่มเทียนดับลงในบาตรน้ำมนต์เป็นอันเสร็จการ กิจเหล่านี้ต้องเตรียมไว้ให้เสร็จก่อนไปนิมนต์พระ

การนิมนต์พระ

การนิมนต์พระสงฆ์ไปเจริญพระพุทธานุศาสตร์ อย่างน้อยมักนิมนต์ ๕ รูป ๗ รูป ๘ รูป ทั้งนี้เพราะหวังให้เป็นคู่กับพระพุทธรูปแต่ประเพณีหลวงนิยมนิมนต์พระสงฆ์เต็มตามจำนวนคู่เลยทีเดียว คือ ๖ รูป ๘ รูป ๑๐ รูป การไปนิมนต์พระสงฆ์มารับอาหารบิณฑบาต การนิมนต์อย่าระบุชื่ออาหาร ถ้าระบุชื่อ พระท่านจะรับนิมนต์ไม่ได้ เพราะเป็นการผิดวินัย ฉะนั้น จึงมีสมณโวหารนิยมสำหรับนิมนต์พระว่า “นิมนต์รับอาหารบิณฑบาตเข้าหรือเพล”

หน้าที่เจ้าภาพ

เมื่อพระสงฆ์ท่านมาพร้อมแล้ว ท่านผู้เป็นเจ้าภาพต้องจัด
 ฐูปเทียนเอง ถ้าเป็นงานทำบุญอายุให้บิดามารดา ก็ให้ท่านจัดเอง
 ถ้าเป็นงานบ่าวสาวก็ให้เขาจัดเอง ฐูปจุดเพียง ๓ ดอก และ
 เทียนเพียงคู่เดียว มากนักคว้นตลบ เมื่อจุดเสร็จแล้วก็ถอยมา
 หน่อยหนึ่ง บุชาอธิษฐานแล้วกราบ ๓ หน แล้วหันมากราบ
 พระสงฆ์อีกด้วย ต่อนั้นการอาราธนาศีลควรอาราธนาเอง การ
 รับศีลควรว่าออกเสียงตาม เมื่อรับศีลเสร็จแล้ว ก็อาราธนาพระ
 ปริตรต่อ

พิธีอาราธนา

การบำเพ็ญกุศลของพุทธศาสนิกชน เบื้องต้นต้องมีวิธีรับ
 พระไตรสรณคมน์และศีลก่อนเสมอ ต่อนั้นไป ถ้าบำเพ็ญบุญ
 เกี่ยวกับพระสวดมนต์ ก็อาราธนาพระปริตร ถ้าเกี่ยวกับมีเทศน์
 ก็อาราธนาธรรมดั่งนี้ นับว่าเป็นหลักสำคัญทางพระพุทธศาสนา
 แต่มักจะถือเป็นประเพณีเสียโดยมาก จึงไม่สำเร็จประโยชน์ตาม
 หลักที่ท่านมุ่งหมาย นี่ก็เสียว่าท่านว่ากันมาอย่างไร ทำกันมา
 อย่างไร ก็ว่ากันไปอย่างนั้น ทำกันไปอย่างนั้น ไม่นึกถึงข้อ
 มุ่งหมายใจความว่าเป็นมาอย่างไร เช่นนี้นับว่าขาดรสโอชาอันน่า
 ดูกดดีไป อันพิธีบำเพ็ญบุญ เช่นจะมีสวดมนต์ก็ตาม จะมีเทศน์
 ก็ตาม จำต้องมีกิจเบื้องต้นเป็นลำดับ ๆ มาก่อน เพื่อให้การทำ
 เป็นไปติดต่อกัน และเพื่อไม่ให้เกิดการบำเพ็ญบุญส่วนใหญ่ๆ
 เอะ ๗ เช่นมีสวดมนต์ก็ทำพิธีเกี่ยวกับการสวดมนต์ในเบื้องต้น เช่น

อาราธนาศีล อาราธนาพระปริตร เป็นลำดับมาจนถึงเริ่ม
สวดมนต์ หรือจะมีเทศน์ก็ทำพิธีเกี่ยวกับเทศน์ในเบื้องต้น เช่น
อาราธนาศีล อาราธนาธรรม เป็นลำดับมาจนถึงเทศน์ ทำดังนี้
ดีกว่าที่จะสวดมนต์หรือเทศน์โดยทีเดียว เพราะทำให้ได้ระเบียบ
เป็นขั้น ๆ

การที่ต้องขอศีลก่อนเสมอไปทุกพิธีนั้น ก็เพื่อทำตนให้เป็นผู้
บริสุทธิ์ ให้เป็นผู้มีศีลก่อน จะได้สมควรแก่การรองรับพระธรรม
คำไป เพราะพระธรรมเป็นของบริสุทธิ์ ผู้รับก็ต้องทำตน
ให้บริสุทธิ์ก่อนจึงสมควรกัน เหมือนผ้าที่จะนำไปย้อมสี ถ้าผ้านั้น
ไม่พอกให้ขาวสะอาดก่อน ย้อมสีก็ไม่ติดดี ถ้าเป็นผ้าขาวสะอาด
สีก็ติดดี นี่เป็นเหตุผลอีกข้อหนึ่งในการที่ต้องรับศีลก่อน การรับศีล
ทั้งเทศน์ สวดมนต์ ต้องอาราธนาก่อน อาราธนาก็คือขอร้อง
ให้พระบอกศีล แสดงธรรมเทศนา สวดมนต์นั่นเอง

คำอาราธนาศีล ๕

มยํ ภนฺเต วิสุํ วิสุํ รกฺขณฺตุยา ย ติสฺรณฺเน สห ปญฺจ
สํธานิ ยาจาม, ทฺวคฺคิยมุปี, ตฺวคฺคิยมุบ, (คนเดียว
เปลี่ยนเป็น อหํ ยาจามิ)

คำแปล

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอศีล
๕ ประการ พร้อมด้วยไตรสรณคมน์ (เพื่อประโยชน์แก่การรักษา
ต่าง ๆ กัน) แม้ครั้งที่สอง....., แม้ครั้งที่สาม.....,

คำอาราธนาศีล ๘

มยฺ ภนฺเต วิตุํ วิตุํ รกฺขณฺตุถาย ติสฺรณฺเนน สท อฏฺฐ
 สีนานิ ยาจามิ, ทุตฺติยมฺปิ, ตุตฺติยมฺปิ, (คนเดียว
 เปลี่ยนเป็น อหํ ยาจามิ)

คำแปล

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอศีล
 ๘ ประการ พร้อมด้วยไตรสรณคมน์ (เพื่อประโยชน์แก่การรักษา
 ต่าง ๆ กัน) แม้ครั้งที่สอง, แม้ครั้งที่สาม,

คำอาราธนาธรรม

พฺรหฺมา จ โลกาธิปติ สหฺมุปติ
 กตฺตอณฺุชฺชติ อณฺุธิวรํ อยฺยาจถ
 สหฺมุติธํ สหฺมุตาปฺปราชฺชชฺชาตिका
 เทเสตุ ธมฺมํ อหฺมกฺมุบิมี ปชํ

คำแปล

ท้าวสหัมบดีพรหมผู้เป็นอธิบดีของโลก ได้ประณมหัตถ์
 นมัสการ กราบทูลวิงวอนสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ประเสริฐ
 ว่า สัตว์ทั้งหลายที่มีอูฐคือกิเลสในดวงตาเบาบางยังมีอยู่ในโลกนี้
 ขอพระองค์จงทรงแสดงพระธรรม ทรงอนุเคราะห์หมู่สัตว์นี้เถิด

คำอาราธนาพระปริตร

วิปฺตฺติปฏฺิพาหาย สหฺพฺพสฺสมฺปตฺติสํหิยา
 สหฺพฺพทฺทุกฺขวินาสาย ปริตฺตํ พฺรหฺม มงฺคลํ

วิปคฺติปฏฺิพาหาย สพุพสฺมฺปคฺติสฺสิทฺธิยา
 สพุพภยวินาสาย ปริตฺตํ พฺรุธ มงฺคลํ
 วิปคฺติปฏฺิพาหาย สพุพสฺมฺปคฺติสฺสิทฺธิยา
 สพุพโรคฺวินาสาย ปริตฺตํ พฺรุธ มงฺคลํ ฯ

คำแปล

ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จงสวดพระปริตรอันเป็นมงคล
 เพื่อป้องกันความวิบัติ เพื่อยังสมบัติทั้งปวงให้สำเร็จ เพื่อให้ทุกช
 ภัย โรค ทั้งปวงพินาศไป
 (ขณะพระสวดมนต์เจ้าภาพควรนั่งฟังอยู่ด้วย ไม่ควรลุกไปที่อื่น)

การปรนนิบัติพระขณะนั้น

ขณะที่พระนั้นควรคอยดูแลว่ามีอะไรบกพร่องไปบ้างแล้วจัด
 หามาถวาย ไม่ต้องให้พระบอก ให้ท่านนั้นอย่างสบาย เมื่อ
 พระนั้นเสร็จ เจ้าภาพเตรียมเครื่องไทยธรรมถวายด้วยตนเอง
 หรือจะขอให้คนอื่นช่วยถวายบ้างก็ได้

ใบปวารณา

ถ้าจะถวายเงินควรเขียนใบปวารณาใส่ซองถวาย ไม่ควร
 นำเงินถวาย ใบปวารณาว่าดังนี้

ข้าพเจ้าขอถวายจุตูปัจจัย แต่พระคุณเจ้าเป็นมูลค่า....บาท
 ได้มอบไว้กับกัปปิการกของพระคุณเจ้าแล้ว หากพระคุณเจ้า
 ต้องประสงค์ถึงอันควรแก้สมณบริโภค ขอจงเรียกจากกัปปิการก
 ของพระคุณเจ้า เทอญ.

การกรวดน้ำ

ทุก ๆ ปีเจ้าภาพต้องเตรียมน้ำไว้สำหรับกรวดน้ำ ในเมื่อเสร็จพิธีแล้ว พอพระว่า ยถา ก็เริ่มกรวดน้ำลงกับพื้นดิน หรือภาชนะสำหรับรองน้ำ การเทน้ำขณะกรวดนั้นควรเทให้เป็นสายติดกันไปให้พอดีกับพระว่า ยถา จบ น้ำก็หมดพอดี คำสำหรับว่าขณะกรวดน้ำนั้น ท่านแต่งเป็นภาษาบาลีไว้ว่าดังนี้:-

ยงฺกิญฺจิ กุสลกมฺมํ	กตฺตพฺพํ กิริยํ มม
กาเยน วาจา มนสา	ดิทฺเธ สุกตํ กตํ
เย สตุตา สลฺยาโน อตุถิ	เยจ สตุตา อสลฺยาโน
กตํ ปุณฺณผลํ มนุหํ	สพฺเพ ภาคิ ภาวนตุ เต
เย ตํ กตํ สุวิทิตํ	ทินฺนํ ปุณฺณผลํ มया
เย จ ตตุถ น ชานนฺติ	เทวา คนฺตฺวา นิเวชฺย
สพฺพ โลกมฺหิ เย สตุตา	ชีวนฺตฺวาหารเหตุกา
มนุญฺญํ โภชนํ สพฺเพ	ตฺถนตุ มม เจตสา ฯ

คำแปล

การกระทำที่เป็นกุศลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งสัตว์จะพึงกระทำด้วยกาย วาจา และใจ อันเป็นเหตุจะให้ไปเกิดในไตรภพเทวสถานโดยง่าย เราได้ทำแล้ว สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดทั้งที่มีสัญญา และไม่มีสัญญา ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้น จงเป็นผู้มีส่วนได้รับผลบุญที่เราทำแล้ว สัตว์ทั้งหลายที่รู้แล้วว่า เราให้ส่วนบุญ ก็จงได้รับส่วนบุญนั้น ที่ยังไม่รู้ขอให้เทพดาจงช่วยไปบอกให้รู้ สัตว์ทั้งหลายในโลกที่เลี้ยงชีวิตด้วยอาหาร ขอจงได้อาหารที่ขอบใจด้วยจิตอุทิศให้ของเราเถิด

ถ้าจะไม่ว่าเป็นภาษาบาลี จะตั้งจิตนึกเอาเองก็ได้ จะอุทิศส่วนบุญให้ใคร ก็เจาะจงให้ผู้นั้น หรือจะให้ทั่ว ๆ ไปก็ว่าตามรูป

ความในบท ยงฺกิญฺจิ นั้น แต่ที่ใช้กันโดยมากกว่าดังนี้ อิทํ เม
 ฌาตึนํ โหตุ สฺวชิตา โหหนฺตุ ฌาตโย แปลว่า ขอผลทานนี้จง
 สำเร็จแก่ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้า ขอญาติทั้งหลายจงมีความสุข
 เพียงเท่านี้ก็ได้อธิษฐานแล้ว

ความมุ่งหมายของการกรวดน้ำมีอยู่ ๓ ประการคือ

๑. เป็นการแสดงกิริยา ยกให้ ดังเช่นพระเวสสันดรพระ
 ราชทานช้างเผือกแก่พราหมณ์ ก็ทรงหลั่งน้ำลงบนมือพราหมณ์
 เป็นต้น

๒. เป็นการตั้งความปรารถนา ขอให้ผลบุญที่เข้าไปอำนวยการ
 ให้ประสพผลที่พึงประสงค์

๓. เป็นการแผ่ส่วนกุศลที่ทำให้แก่ญาติมิตร และสัตว์
 ทั้งหมดไม่เลือกหน้า แสดงถึงความไม่ตระหนี่ในบุญกุศล นับเข้า
 ในวิธีทำบุญได้อย่างหนึ่งเรียกว่า ปัตติทานมัย บุญสำเร็จด้วย
 การแผ่ส่วนบุญ

การทำบุญของไทยเรากล่าวใหญ่มักเกี่ยวกับพิธี ซึ่งบรรพ
 บุรุษได้ปฏิบัติกันสืบ ๆ มา ได้แก่พิธีทำบุญประจำปีอย่างหนึ่ง พิธี
 ทำบุญตามกำลังศรัทธาอย่างหนึ่ง

พิธีทำบุญประจำปี

การทำบุญประจำปี ได้แก่การทำบุญเนื่องในวันสำคัญทาง
 ศาสนา อันเป็นจารีตประเพณีที่เรานิยมทำกันมาช้านานแล้ว
 เรียกว่าจารีตประจำปีวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีกำหนด
 เป็นประจำเดือนในปีหนึ่ง ๆ เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอัสสัม
 วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันสำคัญเหล่านี้
 ได้เรียนมาแล้วในชั้น ม.ศ. ต้น แล้ว

พิธีทำบุญตามกำลังศรัทธา

พิธีทำบุญตามกำลังศรัทธา ได้แก่มีจิตศรัทธาในการที่จะทำบุญขึ้นมา ก็ทำ ทำแล้วไม่เดือดร้อนและไม่เสียดายทรัพย์สิ่งของที่ทำไป การทำบุญตามกำลังศรัทธานี้มีทั้งการทำบุญในงานมงคล และทำบุญในงานอวมงคล เช่น ตักบาตร ถวายสังฆทาน ถวายสลากภัต ถวายผ้าอาบน้าฝน ถวายผ้าจำนำพรรษา ทำบุญวันเกิด ทำบุญอายุ ทำบุญบ้าน พิธีศพ เป็นต้น

การตักบาตร

ตักบาตร คือเอาข้าวและกบิใบใส่บาตรพระ เณร เป็นประจำวันหรือเฉพาะวันเกิดของตน หรือวัน ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ บางทีก็ใส่เฉพาะวันสำคัญ ๆ เช่น วันเข้าพรรษา ออกพรรษา วันมาฆะ วิสาขะ และวันขึ้นปีใหม่ เป็นต้น เมื่อจะใส่เป็นธรรมเนียมจะต้องยกของขึ้นจบเสียก่อนแล้ว กล่าวคำในใจว่า สุกิหนุ่ วต เม ทานํ อาสวกุชยาวหํ โหตุ แปลว่า ข้าพเจ้าถวายทานดีแล้วขอจงหมดสิ้นอาสวกิเลสเถิด เมื่อใส่บาตรเสร็จแล้วก็กรวดน้ำ

๑. อาสวกิเลส คือกิเลสหรือความชั่วความเศร้าหมองในจิตใจ ซึ่งต้องสิ้นตาม อาสวะ = เครื่องครอง, ของเมาที่หมักดอง + กิเลส = สิ่งที่ทำจิตใจให้เศร้าหมอง มีโลภ โกรธ หลง เป็นต้น

การดักบาตรนี้มีมูลเหตุมาว่า เมื่อพระพุทธองค์ผนวชใหม่ ๆ ยังไม่ได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เสด็จประทับที่สวนมะม่วง ตำบลอนุปิยะ แขวงมัลลชนบท ชั่วเวลา ๗ วัน พระองค์เสด็จบิณฑบาต ผ่านกรุงราชคฤห์แล้วนมคธอันเป็นราชธานีของพระเจ้าพิมพิสาร ชาวเมืองเห็นพระมาบิณฑบาตเป็นครั้งแรก ก็ชวนกันเอาอาหารมาใส่บาตรเป็นอันมาก ตั้งแต่นั้นมาการดักบาตรถวายพระสงฆ์จึงถือเป็นธรรมเนียมมาจนบัดนี้ อีกเรื่องหนึ่งเมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้ใหม่ ๆ ประทับอยู่ที่ควงไม้เกด มีพ่อค้าสองนาย คือ นายคปุตสะกับนายภัสติกะ นำข้าวลัดตุณงลัดตุ๊กอันซึ่งเป็นเสบียงสำหรับเดินทางเข้าไปถวาย พระองค์ทรงรับไว้ด้วยบาตร นี่ก็เป็นมูลเหตุของการดักบาตรด้วย

สังฆทาน

สังฆทาน คือทานที่ถวายแก่สงฆ์ได้เจาะจงแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง วิธีทำนั้นคือ เตรียมอาหารและของอื่น ๆ สำหรับถวายไว้ตามสมควร แล้วเข้าไปหาเจ้าอาวาสหรือผู้มีหน้าที่นิมนต์พระในวัด ขอให้นิมนต์พระสงฆ์เพื่อจะถวายสังฆทาน สุดแต่จะนิมนต์ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งไปโดยไม่เจาะจง ถ้าเจาะจงไม่เป็นสังฆทาน ข้อสำคัญต้องตั้งใจถวายของแก่สงฆ์จริง ๆ อย่าเห็นแก่หน้าบุคคล ถ้าผู้รับเป็นพระมหาเถระที่ทรงคุณธรรม ผู้ให้ไปเกิดโสมนัสเลื่อมใสว่าได้ถวายผู้ที่ทรงคุณ ก็เสียพิธีสังฆทาน หรือถ้าผู้รับเป็น

ผู้หาคุณธรรมมิได้เป็นอสังขีไม่มียางอาย ซึ่งเขารู้กันทั่วไปแล้ว ผู้ให้เกิดโทมนัสเสียใจว่าได้ให้แก่ผู้ทุศีล ก็เสียพิธีถึงฆทาน ด้วยเหตุนี้พิธีถวายสังฆทานจึงเป็นการยากที่จะทำใจให้แน่วแน่ได้ แต่ถ้าทำได้ถือว่ามีอานิสงส์แรงกว่าการถวายทานโดยเจาะจง สังฆทานนี้มีแบบแผนมาแต่ครั้งพุทธกาลสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสแก่พระอานนทมียู่ตอนหนึ่งว่า “การถวายสังฆทานคือร้องขอต่อสงฆ์ให้ส่งใครไปแล้วถวายแก่ผู้นั้น” ผู้รับจะเป็นบุคคลชนิดใดก็ตามเมื่อสงฆ์จัดไปให้ ผู้ถวายต้องตั้งใจต่อพระอรียสงฆ์ คืออุทิศถวายเป็นของสงฆ์จริง ๆ แล้วกล่าวถวายสังฆทานนั้น ถ้าถวายคนเดียวก็ว่าคนเดียว ถ้าถวายหลายคนก็ให้คนหนึ่งเป็นผู้ว่านำโดยตั้ง นโม พร้อมกัน ๓ คน แล้วผู้นำก็กล่าวคำถวายว่าดังนี้:-

อิมานิ มยํ ภนฺเต ภคฺตาणि สปริวารานิ ภิกฺขุสงฺฆสฺส
โธเนชยาม สาธุ โน ภนฺเต ตถโฆ อิมานิ ภคฺตาणि สปริวารานิ
ปฏิกุณฺหาตุ อมฺหากํ ทิฆมตฺตํ หิตาย สุขาย

ความว่า “ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอถวายภัตตาหารกับของใช้เหล่านี้แก่ภิกษุสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับภัตตาหารกับของใช้เหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ล้นกาลนานเทอญ”

๑. การถวายของพระ ที่มีคำกล่าวว่ เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่ผู้ถวายนั้น ด้วยถือว่า การที่พระรับของถวาย เป็นการช่วยให้ผู้ถวายได้รับประโยชน์และความสุขทั้งนี้ตามคติที่ว่า พระเป็นผู้มีศีล ประพฤติตนเป็นคนดี การรับของเป็นการ “โปรด” หรือ “ช่วย” ผู้ถวาย มิใช่รับแบบขอทาน ผู้ถวายจึงแสดงความนอบน้อมเป็นอันดี

พอจบคำเทอญ พระก็รับว่า สาธุ แปลว่าดีแล้ว ต่อนั้น พระก็อนุโมทนาด้วยบท ยถาและลัทธิ ตอนพระว่ายถา ผู้ถวาย ก็เริ่มกรวดน้ำ กรวดอยู่เพียงยถาจบ ต่อนั้นประนมมือรับพรไป จนจบ เป็นเสร็จพิธีสังฆทาน

สลากภัต

สลากภัต คือของที่ถวายพระตามสลาก นับเข้าในสังฆทาน มักทำกันในเดือนที่มีผลไม้บริบูรณ์ เช่น ทุเรียน เงาะ มะม่วง เป็นต้น วิธีทำสลากภัตที่ทำกันเป็นประเพณีอยู่โดยมาก มีทายก เป็นหัวหน้าป่าวร้องกันด้วยปากบ้าง ทำเป็นใบฎีกาบอกบุญ แจกกันบ้าง แล้วกำหนดวันเวลาและสถานที่เช่นตามวัดบ้าง ตาม ศาลาโรงธรรมที่ตั้งอยู่ในละแวกบ้านบ้าง เมื่อถึงวันกำหนดผู้รับ สลากภัตก็จัดภัตตาหารกับไทยธรรมมากบ้างน้อยบ้างตามกำลัง นำไปยังที่ที่กำหนดไว้ บางรายก็ทำกันอย่างครึกครื้น แห่แห่นกัน อย่างสนุกสนาน ครั้นประชุมพร้อมกัน หัวหน้าทายกก็ให้ผู้รับ สลากภัตจับสลาก การจับสลากนั้นบางที่เขียนชื่อพระเณรในวัดนั้น ทั้งหมดหรือเท่าจำนวนกำหนดไว้ ทำเป็นธงม้วนไว้ให้ทายกจับ จับได้ชื่อพระเณรรูปใดก็นำไปถวายรูปนั้น บางที่เขียนเป็นเลขไป จนเท่าจำนวนพระเณร ทำเป็นธงให้ทายกจับแล้วไปเสียไว้ที่ ของ ๆ ตน และทำสลากขึ้นอีกส่วนหนึ่งเท่ากับจำนวนที่ทายกจับ ไปแล้วให้พระเณรจับ จับได้ตรงกับเลขของใครผู้นั้นก็นำของไป ถวายแก่พระเณรที่มีเลขตรงกัน ข้อสำคัญของการถวายสลากภัต มีอยู่ว่าให้ทายกตั้งใจถวายตามสลากจริง ๆ อย่าแสดงความยินดี

ยินร้ายในผู้รับดังที่กล่าวแล้วในสังฆทานนั้น เมื่อเสร็จพิธีจับสลาก
แล้วก็กล่าวคำถวายโดยมีหัวหน้าเป็นผู้ว่านำ คำถวายสลากภัดว่า

เอตานิ มยฺ ภนฺเต ภคฺตานิ สปริวารานิ อสฺสกุฏฺฐาเน
ฐปิตานิ ภิกฺขุสงฺฆสฺส โอโณชยาม สาธุ โน ภนฺเต สงฺโฆ
เอตานิ ภคฺตานิ สปริวารานิ ปฏิกฺคณฺหาตุ อมฺหากํ ที่ฆรตฺตํ
หิตาย สุขาย

ความว่า “ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ภัดอาหารกับทั้งบริวาร
ทั้งหลายที่ตั้งไว้ ณ ที่โน้นนั้น ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายแด่
พระภิกษุสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับซึ่งภัดอาหารกับทั้งบริวารเหล่านั้น
ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้า
ทั้งหลายสิ้นกาลนานเทอญ”

สลากภัดนี้มีมูลเหตุมาจากหญิงคนหนึ่ง ในตำนานว่าเป็น
ยักษิณีเป็นผู้รู้เกณฑ์ฝนและเกณฑ์น้ำได้ดีมาก ปีไหนฝนน้ำไม่ดี นาง
ก็บอกชาวเมืองไม่ให้ทำนา ปีไหนน้ำฝนดี นางก็บอกให้ทำนา
และก็ได้ข้าวดีมากมายไม่เสียหาย พวกชาวเมืองรักนับถือมาก ต่าง
ก็นำเครื่องสักการะมาให้จนร่ำรวย นางได้เอาของเหล่านั้นถวาย
เป็นสลากภัดขึ้นก่อนใคร ๆ จนเป็นธรรมเนียมตั้งแต่นั้นมา นี่เป็น
ตำนานเรื่องสลากภัด

ถวายผ้าอาบหน้าฝน

ถวายผ้าอาบหน้าฝน ผ้าอาบหน้าฝนนั้นมีการกำหนดตามที่พระ
พุทธองค์ทรงอนุญาตไว้คือ ผ้ายาว ๔ ศอกกับ ๓ กระเบียด กว้าง

ศอกคืบ ๔ นิ้ว ๑ กระเบียดกับ ๒ อนุกระเบียดคิดตามประมาณ
ของช่างไม้ ทำยาวหรือกว้างกว่านั้นใช้ไม่ได้เป็นโทษแก่ภิกษุ
เวลาที่จะนำผ้าอาบน้ำฝนไปถวายนั้น มีพุทธบัญญัติไว้ ตั้งแต่
แรม ๑ ค่ำ เดือน ๗ ถึงกลางเดือน ๘ ซึ่งเป็นเวลาก่อนเข้าพรรษา
๑ เดือน ระยะเวลาที่ภิกษุจะแสวงหาผ้าอาบน้ำฝน ผู้
ประสงค์จะบำเพ็ญกุศลให้ต้องตามพุทธานุญาต จึงหาผ้าอาบน้ำ
ฝนไปถวายพระสงฆ์ตามวัด แล้วกล่าวคำถวาย คำถวายนั้นว่า

อิมานิ มยํ ภนฺเต วสฺสสิกฺสาฎฺฐิกานิ สงฺฆสฺส โอโณชยาม
สาธุ โน ภนฺเต สงฺโฆ อิมานิ วสฺสสิกฺสาฎฺฐิกานิ ปฏิกุณฺหาตุ
อมฺหากํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย

ความว่า “ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย
ขอน้อมถวายผ้าอาบน้ำฝนเหล่านี้แด่พระสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับผ้า
อาบน้ำฝนทั้งหลายนี้ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และ
ความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนานเทอญ”

มูลเหตุที่จะมีการถวายผ้าอาบน้ำฝนนี้มีมาว่า เดิมทีเดียว
พระพุทธรูปที่ทรงอนุญาติให้ภิกษุใช้ผ้าได้เพียง ๓ ผืน คือสังฆาฏิ
ได้แก่ผ้าพาดบ่า ๑ จีวร ได้แก่ผ้าห่ม ๑ สบง ได้แก่ผ้าห่ม ๑
ยังไม่ได้ทรงอนุญาติให้ใช้ผ้าอาบน้ำฝน ครั้นเวลาฝนตกภิกษุ
บางรูปจะอาบน้ำฝน ไม่มีผ้าอาบ นางวิสาขาจึงได้กราบทูล
พระพุทธรูปขอถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่ภิกษุ พระพุทธรูปจึงได้
ทรงอนุญาติให้ภิกษุใช้ผ้าอาบน้ำฝนตั้งแต่นั้นมา และได้เป็นประเพณี
ถวายผ้าอาบน้ำฝนมาจนบัดนี้

ผ้าจำนำพรรษา

ผ้าจำนำพรรษา ที่เรียกว่า ผ้าจำนำพรรษานั้น หมายถึง
ความว่า เป็นผ้าที่ภิกษุจะรับได้ต่อเมื่อจำพรรษาแล้ว มีกำหนด
เวลาที่จะถวายและรับได้ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ซึ่งเป็นวัน
ออกพรรษา ไปจนถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ เป็นเวลา ๕ เดือน
ถ้าถวายหรือรับเกินกว่ากำหนดนี้ ไม่เรียกว่าผ้าจำนำพรรษา
วิธีนี้มีทั้งพระราชพิธีและพิธีของชาวบ้าน ที่เป็นพระราชพิธีนั้น
ปรากฏว่า เริ่มมีขึ้นในรัชกาลที่ ๔ เริ่มทำที่วัดอรุณ ฯ และ
วัดราชโอรส วิธีทำนั้น เวลาค่ำพระสงฆ์สดมภ์ในพระอุโบสถ
รุ่งขึ้นเสด็จพระราชดำเนินเลี้ยงพระแล้วถวายผ้าขาวเป็นส่วนของ
สงฆ์ ส่วนพระที่ฉันก็ถวายสบง ร่ม รองเท้า หมากพลู ฐูปเทียน
และอ่างมั่งกร บรรจข้าวสารผักปลา เสร็จแล้วนิมนต์พระ
ลำดับภรณ์พระบรมอัฐิ เป็นเสร็จราชพิธี ส่วนพิธีของชาวบ้าน
ที่พากันอยู่ในเวลานี้ ทำเป็น ๒ อย่าง อย่างหนึ่งเป็นของเจ้าภาพ
คนเดียว อย่างหนึ่งเป็นการเรียไร คือทายกผู้เป็นหัวหน้าแจกฏีกา
หรือป่าวร้องชาวบ้านให้ช่วยกันรับไปพอเท่าจำนวนพระสงฆ์ ส่วน
ผ้าที่จะถวายนั้นไม่จำกัด จะเป็นสบง จีวร หรือผ้าขาว อย่างไร
อย่างหนึ่งแล้วแต่ศรัทธา บางทีก็ถวายไทยทานอย่างอื่น ๆ ด้วย
เมื่อถึงกำหนดนัดแล้วผู้ถวายก็นำผ้าและไทยทานต่าง ๆ ไปพร้อมกัน
ที่ในโบสถ์หรือศาลาเป็นต้น เมื่อพระสงฆ์ประชุมกันแล้ว ถ้า
เจ้าภาพคนเดียวมีไทยทานเหมือน ๆ กัน ก็ถวายเรียงเป็นลำดับ
กันไป ถ้าเป็นการป่าวร้องก็ต้องจับสลาก ผู้เป็นหัวหน้ากล่าวคำ
ถวายให้ผู้ขึ้นว่าตามคำถวายนั้นว่า

อิมานิ มยํ ภนฺเต วสุธาวาลิกจิวราणि สงฺฆสฺส โอโณชยาม
 สาธุ โน ภนฺเต สงฺโฆ อิมานิ วสุธาวาลิกจิวราणि ปฏิกุณฺหาตุ
 อมฺหากํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย

ความว่า “ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอ
 น้อมถวายผ้าจํานำพรรษาเหล่านี้แด่พระสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับ
 ผ้าจํานำพรรษาเหล่านี้ เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้า
 ทั้งหลาย สิ้นกาลนานเทอญ”

ทำบุญวันเกิด

ทำบุญวันเกิด คือทำในเมื่ออายุครบรอบปี ทางสุริยคติหรือ
 จันทรคติ พุดง่าย ๆ ก็ว่า ทำบุญตรงกับวันที่หรือข้างขึ้นข้างแรมที่
 ตนเกิดในเดือนนั้น บางคนเขาก็ถือเอาวันเกิดที่ตนเกิดเป็นวันทำบุญ
 ทุก ๆ ครั้งที่ถึงวันเช่นนั้น เช่นคนเกิดวันพฤหัสบดี เมื่อถึง
 วันพฤหัสบดีทุก ๆ สัปดาห์ก็ทำบุญให้ตัว เช่น ตักบาตร เรียกว่า
 “ตักบาตร วันตัว” หรือบางคนเมื่อถึงวันนั้นก็รักษาศุโบสถศีล
 เหมือนวันพระอีกวันหนึ่งตลอดไป แต่ประเพณีทุกวันนี้ โดยมาก
 ทำบุญวันเกิดเมื่ออายุบรรจบรอบปีทางสุริยคติ คือนับตามปฏิทิน
 ลากล

สมัยนี้การทำบุญวันเกิดที่เกี่ยวกับพิธีสงฆ์ ก็มีวัดมนต์
 เลี้ยงพระหรือตักบาตรเป็นพื้น นอกจากนั้นบางคนก็อาจจัดให้มีการ
 เลี้ยงดูกันในหมู่ญาติมิตรสหาย และมีการส่งบัตรอวยพรให้ของขวัญ
 กันตามความพอใจของแต่ละคน ดังนี้ เป็นต้น

ทำบุญอายุ

ทำบุญอายุ การทำบุญอายุมักนิยมทำกันในเมื่ออายุ ๒๕ ปี ซึ่งเรียกว่าเบญจเพส คำว่าเบญจเพส ก็แปลว่า ๒๕ นั่นเอง เขาถือกันว่าตอนนี้เป็นตอนสำคัญ เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อที่จะย่างขึ้นสู่ภาวะผู้ใหญ่ ควรตั้งตนให้เป็นหลักเป็นฐาน จึงมีการทำบุญกันในเมื่ออายุ ๒๕ เพื่อส่งให้เจริญงอกงามต่อไป ต่อจากนั้นก็ทำในเมื่ออายุ ๕๐ หรือ ๖๐ ปีอีกครั้งหนึ่ง เพราะถือกันว่าตอนนี้อายุย่างเข้ากึ่งหนึ่งแล้ว และเจริญมากถึงที่สุดแล้ว ตอนนั้นไปร่างกายก็จะมีแต่ทรุดโทรมลงทุกวัน การทำบุญในเมื่ออายุถึงบุนนี้จึงเป็นการทำโดยไม่ประมาท เพราะร่างกายเสื่อมลงไป ๆ จะสิ้นเมื่อใดก็ไม่รู้ได้ จึงควรทำบุญไว้ เพื่อเป็นประกันในเมื่อจวนจะหมดลมจะได้ดีกว่าได้ทำดีไว้มากแล้ว ถึงตายก็ตายอย่างสบายเขาถือกันมาอย่างนี้ อนึ่งการทำบุญอายุนี้ บางทีก็ทำกันในเมื่อมีอายุครบ ๒ รอบ ๓ รอบ ๔ รอบ ไปจนถึง ๕-๖ รอบ รอบหนึ่งมี ๑๒ ปี ถ้าบรรจบปีเกิดในรอบไหน ก็ทำในรอบนั้น บางทีก็ทำบุญในเมื่อมีอายุเท่ากับอายุครั้งสุดท้ายของผู้ที่เคารพนับถือ เพราะเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงผู้นั้น และเตือนใจไม่ให้ประมาทด้วย วิธีทำก็เช่นเดียวกับทำบุญวันเกิด

ทำบุญบ้าน

ทำบุญบ้าน การทำบุญบ้านเขามักทำกันเมื่อปลูกบ้านใหม่ ขึ้นบ้านใหม่ หรือบ้านที่จวนพินาศด้วยอัคคีภัยโจรภัย หรือภัยอื่น ๆ

แต่มันคงอยู่ได้ไม่เป็นไร หรือบ้านที่ดั่งมานานแล้วดังนี้ ทำบุญ เพื่อประสงค์ให้เกิดสวัสดิมงคล ให้มีความสุขความเจริญแก่บ้าน วิธีทำก็มีการสวดมนต์เลี้ยงพระ และด้ายสายสิญจน์วงรอบบ้าน เพื่อให้มงคลที่เกิดจากพระสวดแล่นไปโดยรอบ และมีหมอน้ำมนต์ เมื่อพระสงฆ์สวดมนต์จบ ก็นิยมให้ท่านพระพรหมให้ทั่วบริเวณบ้าน ดังนี้ เป็นพิธีมาแต่ครั้งพุทธกาลแล้ว ถือว่าช่วยทำให้ใจสบาย เกิดความสุขความเจริญ

พิธีศพ

การตั้งเครื่องบูชา

การตั้งเครื่องบูชา สำหรับอาบน้ำศพและมีการ ทำบุญ ปากหีบ คือก่อนศพลงหีบ แต่ชาวบ้านไม่ค่อยได้ทำกัน ต้องมี โต๊ะเครื่องห้าจตุรปูเทียนบูชา เทียน ๑ ดอกอยู่ซ้ายมือพระ รูป ๑ ดอกอยู่ขวามือพระ (พระนั่ง) ถ้าจะให้ “ศพบูชา พังสวดพังเทศน์” ให้เจ้าภาพจุดเอาธูปเทียนไว้ข้างใน ดอกไม้ ไม้ข้างนอก เวลาจุดต้องจุดเทียนก่อนเพราะเทียนศักดิ์สูงกว่าธูป นี่เป็นธรรมเนียม บางคนตั้งไม่ถูกเนื่องด้วยไม่เข้าใจในธรรมเนียม ถ้าเจ้าภาพ “บูชาศพ” ต้องตั้งโต๊ะอีกตัวหนึ่งอยู่ในระยะพอควร ห่างศพเล็กน้อย ดอกไม้อยู่ข้างใน ธูปเทียนอยู่นอกจุดบูชาศพ การทำบุญศพไม่นิยมสายสิญจน์ แต่มีภูษาโยงจากศพ (ผ้าทาบ โยงจากศพสำหรับบังสุกุล) มาวางไว้บนพานที่โต๊ะเครื่องห้า เวลาจะบังสุกุลจึงค่อยคลี่ไปข้างหน้าพระ ไม่ต้องประเคน

การทอดผ้า

การทอดผ้าบังสุกุลตามภูษาโยงนั้น มีไตร จีวร สบง ย่าม และผ้าเช็ดหน้า เป็นต้น การทอดผ้าต้องทอดตามขวาง อย่าทอดตามยาว ถ้าไม่มี พระท่านก็จะจับภูษาโยงบังสุกุลเอง ภูษาโยงนี้เขาถือกันมาก ห้ามข้ามเป็นเด็ดขาด ถ้าข้ามถือว่าเป็นการหมิ่นหรือสบประมาทผู้ตาย ชาติการวะ

ทำบุญให้ผู้ตาย

เมื่อจัดการเกี่ยวแก่ศพเรียบร้อยแล้ว ต่อจากนั้นก็ทำบุญ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วันเรียกว่า บาเพญกุศลทักษิณานุสรณ์ คือ ทำบุญแผ่กุศลไปให้ผู้ตาย บางครั้งก็ทำบุญตรงกับวันครบรอบปีของผู้ตายเป็นประจำปี หรือทำบุญกระดูกในวันสงกรานต์เป็นต้น ทั้งนี้ไม่ใช่เรื่องตายตัว ล้วนแต่ความสะดวกของเจ้าภาพ วิธีทำนั้นจะทำเพียงตั้งฆทานก็ได้ หรือสวดมนต์เย็นฉันเช้า มีเทศน์แล้วบังสุกุลเท่าอายุผู้ตายก็ได้ การสวดมนต์เกี่ยวกับการทำบุญให้ผู้ตาย ไม่ต้องมีด้ายสายสิญจน์และหม้อน้ำมนต์ การวางสายสิญจน์และตั้งหม้อน้ำมนต์เขาใช้สำหรับพิธีมงคลเท่านั้น แต่ถ้าจะทำบุญเกี่ยวกับผู้ตายและการมงคลในเวลาเดียวกัน ก็มีสายสิญจน์และหม้อน้ำมนต์ได้ เช่นทำบุญ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน ศพที่เผาแล้วและเอากระดูกมาทำบุญและทำบุญบ้านด้วย เช่นนี้ก็วางสายสิญจน์และตั้งหม้อน้ำมนต์ได้ แต่ไม่ควรเอาสายสิญจน์ไปวางกับที่ใส่กระดูก จะเอาสายสิญจน์วางกับกระดูกก็ต่อเมื่อถึง

เวลาจะบังสุกุลอีกชั้นหนึ่ง การบังสุกุลนั้น คือพระว่า อนิจจา
 วต สังขารานัง จณตัง เตสํ รูปสโม ลูโข เป็นบทปลงสังขาร
 ของพระ ผู้อยู่ในที่นั้นก็ปลงตามไปด้วย ให้เห็นว่าร่างกายเป็นของ
 ไม่เที่ยง เกิดมาแล้วก็เสื่อมและดับในที่สุด จะมีสุขได้ก็ต่อเมื่อ
 ร่างกายสงบ คือไม่มีเกิด ไม่มีดับ นี่เป็นข้อความบังสุกุลและ
 เพื่อปลงสังขารดังนี้ จึงเป็นเรื่องของพระที่จะต้องไปเที่ยวพิจารณา
 หาผ้าที่เปื้อนฝุ่นละอองหรือที่เข่าห่อซากศพตามซากศพ แล้วนำมา
 ซักฟอกเป็นผ้าห่มห่ม แต่สมัยนี้พระไม่ต้องลำบากถึงอย่างนั้น
 เพราะมีผู้ศรัทธานำผ้าที่สะอาดมาวางไว้ที่ข้างศพ หรือวางไว้กับ
 ภูเขาโยงแล้วพระก็พิจารณาเอาผ้าที่วางไว้ เรียกว่า ผ้าบังสุกุล
 พระไปพิจารณาผ้านั้น เรียกว่า ซักผ้าบังสุกุล ซึ่งเรียกกันติด
 มาจนบัดนี้

ภาค ๓

มงคล

มงคล คือ เหตุที่ทำให้ได้รับความสุขความเจริญ หรือ
สิ่งที่น่าความสุขความเจริญมาสู่ตน ทุกคนปรารถนาถึงเป็นมงคล
ด้วยกันทั้งนั้น

ในครั้งพุทธกาลได้มีผู้มาทูลขอให้พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องมงคล
พระพุทธองค์จึงตรัส มงคล ๓๘ ประการ ซึ่งมีมาในมงคลสูตร
ขุททกปาฐ ดังต่อไปนี้

-
มงคลที่ ๑	การไม่คบพาล
มงคลที่ ๒	การคบบัณฑิต
มงคลที่ ๓	การบูชาวัตถุและคนที่ควรบูชา
มงคลที่ ๔	การอยู่ในประเทศอันสมควร
มงคลที่ ๕	ทำความดีมาก่อน
มงคลที่ ๖	การตั้งตนไว้ชอบ
มงคลที่ ๗	ความเป็นผู้สดับมาก
มงคลที่ ๘	คิดปะ
มงคลที่ ๙	สำเหนียกในระเบียบวินัย

- มงคลที่ ๑๐ วาจาเป็นสุภาษิต
 มงคลที่ ๑๑ บำรุงมารดาบิดา
 มงคลที่ ๑๒ สงเคราะห์บุตร
 มงคลที่ ๑๓ สงเคราะห์ภรรยา
 มงคลที่ ๑๔ การงานไม่อาภูล
 มงคลที่ ๑๕ การให้
 มงคลที่ ๑๖ การประพฤติธรรม
 มงคลที่ ๑๗ การสงเคราะห์ญาติ
 มงคลที่ ๑๘ กรรมที่ไม่มีโทษ
 มงคลที่ ๑๙ งตเว้นจากความชั่ว
 มงคลที่ ๒๐ ระมัดระวังในการดื่มน้ำเมา
 มงคลที่ ๒๑ ไม่ประมาทในธรรม
 มงคลที่ ๒๒ เคารพ
 มงคลที่ ๒๓ อ่อนน้อมถ่อมตน
 มงคลที่ ๒๔ สันโดษ
 มงคลที่ ๒๕ กตัญญู
 มงคลที่ ๒๖ พังธรรมตามกาล
 มงคลที่ ๒๗ ความอดทน
 มงคลที่ ๒๘ ความเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย
 มงคลที่ ๒๙ การได้เห็นสมณะ
 มงคลที่ ๓๐ การสนทนาธรรมตามกาล
 มงคลที่ ๓๑ ตบะ
 มงคลที่ ๓๒ พรหมจรรย์

- มงคลที่ ๓๓ การเห็นอริยสัจ
 มงคลที่ ๓๔ การทำพระนิพพานให้แจ้ง
 มงคลที่ ๓๕ จิตไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม
 มงคลที่ ๓๖ จิตไร้โรค
 มงคลที่ ๓๗ จิตปราศจากอสุติ
 มงคลที่ ๓๘ จิตเกษม

มงคล ๓๘ ประการนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นมงคลอันสูงสุด
 พึงสังเกตว่า มงคลที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงทุกข้อนี้มีใช้เรื่อง
 โขคลาง หรือใช้วัตถุสิ่งของมาช่วยให้เกิดมงคลอย่างไรเลย หาก
 แสดงถึงความประพฤติปฏิบัติที่ดั่งทางกายวาจาใจ ในลักษณะ
 ต่าง ๆ ว่าเป็นมงคล อันเป็นเรื่องมีเหตุผลและตรงตามให้เห็นจริง
 ได้ สวัสดิ์มงคลทางพระพุทธานุศาสน์จึงอยู่ที่การกระทำอันถูกต้อง
 ของคนเราเองมิได้อยู่ที่ด้ายซึ่งลวมศิระษะ หรือตะปูเกี่ยวกมั่ว
 เป็นต้น

มงคลที่ ๑ การไม่คบพาล

ลักษณะของคนพาล ได้แก่คนที่ประพฤติชั่วทางกาย คือ
 ขำลั่ว ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม ประพฤติชั่วทางวาจา
 คือ พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ ประพฤติชั่ว
 ทางใจ คือ โลภอยากได้ของเขา พยาบาทปองร้ายเขา เห็น
 ผิดจากคลองธรรม การไม่คบคนพาล เป็นมงคลอันอุดม

มงคลที่ ๒ การคบบัณฑิต

ลักษณะของบัณฑิต ได้แก่คนที่ประพฤติชอบทางกาย คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤตินิโคตในกาม ประพฤติชอบทางวาจา คือ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ ประพฤติชอบทางใจ คือ ไม่โลภอยากได้ของเขา ไม่พยาบาทปองร้ายเขา เห็นชอบตามคลองธรรม การคบบัณฑิตเป็นมงคลอันอุดม

มงคลที่ ๓ บุชาวัตถุและบุคคลที่ควรบูชา

การบูชา มี ๒ อย่าง คือ อามิสบูชา ได้แก่การบูชาด้วยเครื่องสักการะ มีดอกไม้ ธูป เทียน และปัจจัย ๔ เป็นต้น ๑ ปฏิบัติบูชา ได้แก่ บูชาด้วยการปฏิบัติ ปฏิบัติชอบ ๑

อนึ่ง การบูชาอีกนัยหนึ่งหมายถึงการแสดงความเคารพ ด้วยการประนมมือ การไหว้ และการกราบ

วัตถุควรบูชา ได้แก่ สถานที่สำคัญ ๆ ทางพระพุทธศาสนา เช่น โบสถ์ เจดีย์บรรจุพระบรมธาตุ พระพุทธรูป เป็นต้น

บุคคลควรบูชา ได้แก่พระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงศีล หรือผู้ใหญ่ที่ทรงคุณธรรม การบูชาวัตถุและบุคคลที่ควรบูชา เป็นมงคลอันอุดม

มงคลที่ ๔ การอยู่ในประเทศอันสมควร

ประเทศ หมายถึงที่อยู่ของคนตั้งแต่ตำบล อำเภอ จังหวัด ไปจนถึงประเทศ การอยู่ในที่ที่มีคนประพฤติดี ประพฤติชอบ

ประกอบในสุจริตธรรม ไม่มีพวกทุจริตมิฉินาชีพ ชื่อว่าอยู่ใน
ประเทศอันสมควร การอยู่ในประเทศอันสมควรเป็นมงคลอันอุดม

มงคลที่ ๕ ทำความดีมาก่อน

ความดีหมายถึง กุศลกรรมบถ คือทางแห่งการทำดี
๑๐ อย่าง จัดเป็น กายกรรม ๓ คือ ๑ เว้นจากการฆ่าสัตว์
๒ เว้นจากการลักทรัพย์ ๓ เว้นจากการประพฤตินิโคตในกาม
วจีกรรม ๔ คือ ๑ เว้นจากพูดเท็จ ๒ เว้นจากพูดส่อเสียด
๓ เว้นจากพูดคำหยาบ ๔ เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ มโนกรรม ๓
คือ ๑ ไม่โลภอยากได้ของเขา ๒ ไม่พยาบาทปองร้ายเขา
๓ เห็นชอบตามคลองธรรม

การประพฤติอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ ในอดีตคือ
เวลาที่ล่วงมาแล้วจนถึงปัจจุบัน ชื่อว่าทำความดีมาก่อน การทำ
ความดีมาก่อนเป็นมงคลอันอุดม

มงคลที่ ๖ การตั้งตนไว้ชอบ

ธรรมดาของที่เรารัก เราก็กังวล จะเก็บจะวาง จะตั้ง
ก็ เก็บ วาง ตั้งไว้ในที่ที่สมควร ไม่ปล่อยไปตามเรื่องตามราว
ตน คือตัวเรา ตามธรรมดาคนเรานั้นมักจะรักตนเองยิ่งกว่า
สิ่งอื่นใด ทั้งนี้เป็นไปตามธรรมชาติ ดังนั้นอย่างน้อยที่สุด
ก็ควรคำนึงถึงว่า เมื่อเรารักตนของเรา ก็ควรจะต้องตั้งตนไว้ในทางที่
ชอบ คือประกอบกรรมสุจริต ตั้งอยู่ในอิทธิบาท ๔ คือ ๑ ฉันทะ

พอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น ๒ วิริยะ เพียรประกอบสิ่งนั้น ๓ จิตตะ เอาใจฝึกฝนในสิ่งนั้นไม่วางธุระ ๔ วิมังสา หมั่นตรองพิจารณา เหตุผลในสิ่งนั้น และตั้งอยู่ในทิฐฐธัมมิกัตถะ คือประโยชน์ในปัจจุบัน ๕ ได้แก่

๑. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่นในการประกอบกิจเครื่องเลี้ยงชีวิตที่ดี ในการศึกษาเล่าเรียนที่ดี ในการทำธุระหน้าที่ของตนที่ดี

๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รักษาทรัพย์ที่แสวงหามาได้ด้วยความหมั่นไม่ให้เป็นอันตราย รักษาการงานของตัวไม่ให้อ่อนเสีย

๓. กัลยาณมิตตตา ความมีเพื่อนเป็นคนดี ไม่คบคนชั่ว

๔. สมิชชีวา หาเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ ที่หามาได้ ไม่ให้ผิดเคืองนัก ไม่ให้พุ่มเพื่อนัก

การตั้งตนไว้ชอบ จัดเป็นมงคลอันอุดม

มงคลที่ ๗ ความเป็นผู้สัดดับมาก

คนเราจะเป็นผู้ฉลาด หรือมีสติปัญญารอบรู้ในกิจต่างๆ ก็ต้องเป็นคนที่ยินยอมมาก ฟังมาก ตั้งใจมาก ไม่เป็นคนเกียจคร้าน ชอบแสวงหาความรู้ใส่ตัวด้วยการฟัง คิด ถาม และจดจำไว้เป็นทางเรื่องปัญญาของตน ทำให้เป็นคนรู้ดี เพราะผู้รู้ดีเป็นผู้เจริญ (สุวิชาโน ภว โหติ) ดังนั้นความเป็นผู้สัดดับมากจึงเป็นมงคลอันอุดม

มงคลที่ ๘ ศิลปะ

ศิลปะหมายถึงการแสดงออกมาให้ปรากฏขึ้นได้อย่างงดงาม น่าพึงชม และเกิดอารมณ์ดูดีเต็มตะเทือนใจ ศิลปะ เกิดจากความพยายามของมนุษย์ ด้วยการใช้ความคิด และมีอ เรียกว่า วิจิตรศิลป์ จำแนกออกเป็น วรรณศิลป์ จิตรศิลป์ ประติมาศิลป์ นาฏดุริยางคศิลป์ และสถาปัตยกรรมศิลป์

วรรณศิลป์ ศิลปะในการประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง จิตรศิลป์ ศิลปะในการเขียนภาพ วาดภาพ ทุกประเภท ตลอดจน ศิลปะตกแต่ง ประติมาศิลป์ ศิลปะในการปั้นภาพ หล่อภาพ สลักภาพ แกะภาพ นาฏดุริยางคศิลป์ ศิลปะในการแสดงละคร ดนตรี การพ่อนรำ ขับร้อง สถาปัตยกรรมศิลป์ ศิลปะในการก่อสร้างทุกชนิด

ศิลปะเหล่านี้สร้างขึ้นเพื่อให้เกิดความพอใจ รักและนิยม ถึงงามถึงไพเราะ ดังพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ว่า

ศิลปกรรม	น่าใจ	ให้สร้างโคก
บรรเทาทุกข์	ในโลก	ให้เหือดหาย
จำเริญดา	พาใจ	ให้สบาย
อิกร่างกาย	ก็พลอย	สุขสราญ

นอกจากนั้น คำว่า ศิลปะ ยังหมายถึงความเป็นผู้สามารถ ในทางใดทางหนึ่งเป็นพิเศษอีกด้วย คติเตือนใจในเรื่องนี้ก็คือ จะ

เล่าเรียนศึกษาในเรื่องอะไร ก็ให้พยายามปลูกความรู้ความเข้าใจ
อย่างถ่องถ้วนเป็นพิเศษจริง ๆ

ดังนั้น คิลปะจึงเป็นมงคลอันอุดม

มงคลที่ ๙ วินัย

วินัย คือการฝึกกาย วาจา ให้อยู่ในระเบียบแบบแผนที่ดี
เพื่อให้การอยู่ร่วมกันของมนุษย์เป็นไปโดยเรียบร้อยเสมอกัน

ธรรมดาของคนเรานั้นชอบสิ่งที่มีระเบียบเรียบร้อย ชอบ
สวยงาม ธรรมชาติที่แวดล้อมอยู่ภายนอกตัวเรา ถ้าเป็น
ธรรมชาติที่มีระเบียบก็หน้าดู น่าชม เช่น ภูเขาที่ตั้งเรียงรายกันอยู่
สายน้ำที่ไหลจากลำธาร ธรรมชาติเหล่านี้ทำให้คนเรามีความสุข
หายทุกข์ไปได้ชั่วขณะ คนเราชอบระเบียบจึงได้พยายามทำ
อะไร ๆ ให้เป็นระเบียบ เช่น จัดบ้านเรือนเป็นระเบียบ แต่งกาย
เป็นระเบียบ เป็นต้น

ระเบียบเป็นความจำเป็นสำหรับมนุษย์ที่อยู่ร่วมกัน เพราะ
ฉะนั้นหมู่คณะหนึ่ง ๆ จึงต้องวางระเบียบซึ่งเรียกว่าวินัยขึ้นสำหรับ
ใช้ในหมู่คณะนั้น ๆ เช่น พระสงฆ์ก็มีวินัยสำหรับหมู่สงฆ์ ข้าราชการ-
การทหาร ตำรวจ พลเรือน ก็มีวินัยเป็นหลักปฏิบัติ ตลอดจน
สโมสร สมาคม สภา และโรงเรียนก็ต้องมีระเบียบข้อบังคับไว้
ทั้งนี้ก็เพื่อความเจริญของหมู่คณะนั่นเอง ถ้าไม่วางระเบียบวินัยไว้
ก็จะดูต่างคนต่างทำตามใจชอบไม่เป็นลำดับหรือวางระเบียบวินัยไว้แต่
สมาชิกของหมู่คณะไม่ปฏิบัติตามก็เสียหาย

บรรดาพระราชกำหนด กฎหมาย ที่ตราไว้ล้วนเป็นแนว
ควบคุมให้เป็นระเบียบทั้งนั้น มิ่งขวัญของหมู่คณะ มิ่งขวัญของ
ประเทศชาติ ย่อมขึ้นอยู่กับความเป็นหมู่คณะที่มีระเบียบวินัย
ความเป็นประเทศชาติมีระเบียบวินัย ดังนั้น วินัยจึงเป็นมงคล
อันอุดม

มงคลที่ ๑๐ วาจาเป็นสุภาषิต

วาจา คือคำพูดที่แสดงออกมาเพื่อให้ผู้ฟังรู้ เข้าใจความ
มุ่งหมาย ถ้าพูดดีผู้ฟังก็สบายใจ ถ้าพูดไม่ดีผู้ฟังก็รำคาญหู โบราณ
ท่านให้คติเกี่ยวกับปากไว้มาก เช่น “ปลาหมอตายเพราะปาก”
“ปากเป็นเอก เลขเป็นโท หนังสือเป็นตรี ชั่วดีเป็นตรา” “อันอ้อย
ตาลหวานลิ้นแล้วสิ้นซาก แต่ลมปากหวานหูไม่รู้หาย” เหล่านี้เป็น
เรื่องของวาจาทั้งนั้น

ลักษณะของวาจาเป็นสุภาषิต ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ

๑. พูดถูกกาลเวลา คือรู้ว่าเวลาใดควรพูดถ้อยคำอย่างนี้
เวลาใดไม่ควรพูดถ้อยคำอย่างนี้
๒. พูดจริง คือพูดตามความเป็นจริงไม่ไปปิดมดเท็จให้
ผู้ฟังเข้าใจผิด
๓. พูดอ่อนหวาน คือไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดส่าราก
โห่ฮาก อันทำให้ผู้ฟังระคายหู พูดแต่คำที่ทำให้ผู้ฟังสบายหู
หูดีมี จับใจ นำความรักความพอใจมาสู่ผู้พูดและผู้ฟัง

๔. พูดประกอบด้วยประโยชน์ คำพูดที่พูดออกไปล้วนแต่มีประโยชน์แก่ผู้ฟัง ทำให้ผู้ฟังได้รับผลดีจากคำพูดนั้น เว้นคำพูดเพื่อเจ้อเหลวไหล พูดแล้วเสียประโยชน์ ไม่ได้เรื่อง

๕. พูดด้วยเมตตาจิต คือพูดด้วยความปรารถนาดี ไม่พูดแตกดัน ดุด่า ส่อเสียด หรือพูดชวนทะเลาะวิวาท หรือพูดกดให้เขาเลว พูดให้ผู้ฟังเห็นว่าผู้พูดมีจิตใจเปี่ยมด้วยเมตตา ปรารถนาให้ผู้ฟังมีความเบิกบานชุ่มชื่น

วาจาประกอบด้วยองค์ ๕ นี้ เรียกว่า วาจาเป็นสุภาสิต ผู้กล่าววาจาเป็นสุภาสิต จึงเป็นมงคลอันอุดม

ตัวอย่างประกอบเรื่องวาจาสุภาสิต

๑. สุนทรภู่ ท่านผู้มีชื่อเสียงมากเป็นที่ยกย่องนับถือกันทั่วไปในหมู่คนไทยว่า ท่านแต่งกลอนได้อย่างยอดเยี่ยม ในปัจจุบันนี้เมื่อถึงวันเกิดของท่าน มักจะมีการจัดงานเป็นที่ระลึกถึงท่านและมีผู้สนใจไปในงานอย่างล้นหลาม ความดีเด่นข้อหนึ่งที่ปรากฏในบทกวีของท่านก็คือคำสุภาสิตต่าง ๆ ที่คนมักอ้างมาประกอบเรื่องที่ตนพูดถึง เพราะเป็นคติสอนใจ ถ้ายกบทกวีของท่านขาดสุภาสิตเสียแล้ว ความเคารพนับถือของคนทั่วไปที่มีในท่านอาจมีไม่ถึงขนาดนี้ เพราะโดยทั่วไปเมื่ออ้างกลอนของท่านสุนทรภู่ ก็มักจะอ้างตอนที่เป็สุภาสิตสอนใจกันโดยมาก

ในที่นี้ขอยกตัวอย่างกลอนสุภาสิตของท่านสุนทรภู่อันว่าด้วย วาจาประกอบกับการพิจารณาลัก ๒ บท คือ :-

เป็นมนุษย์สุดดีที่ปาก
 แม้นพูดดีมีคนเขาเมตตา

จะได้ยากโหยหิวเพราะชีวหา
 จะพูดจาจงพิเคราะห์ให้เหมาะสมความ
 (จากสุภาษิตสอนหญิง)

ถึงบางพูดพูดดีมีศรีศักดิ์
 แม้นพูดชั่วตัวตายทำลายมิตร

มีคนรักถ้อยอ่อยจืด
 จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา
 (จากนิราศภูเขาทอง)

๒. สมเด็จพระวันรัตนวัตป่าแก้ว ท่านผู้นี้ดำรงตำแหน่ง
 มหาสังฆนายก เมื่อทราบว่สมเด็จพระนเรศวรทรงทำยุทธหัตถี
 มีชัยแก่พระมหาอุปราชา แต่กลับมีพระราชดำรัสให้ลูกขุนพิจารณา
 พิพากษานายกองที่ตามเสด็จไม่ทันรบพุ่งพร้อมกันตามรับสั่ง
 และมีผู้ที่จะต้องถูกประหารชีวิตหลายคน จึงพร้อมด้วยพระราช
 คณะรวม ๒๕ รูปเข้าไปเฝ้าถามข่าวถึงการที่เสด็จสงครามตาม
 ประเพณี สมเด็จพระนเรศวรก็ตรัสเล่าถึงการที่ทรงทำยุทธหัตถี
 ได้ชัยชนะแก่พระมหาอุปราชา ให้พระราชาคณะทั้งปวงฟัง
 จนตลอด ครั้นแล้วสมเด็จพระวันรัตจึงถวายพระพรถามว่า เมื่อ
 ทรงมีชัยแก่ข้าศึกแล้ว เหตุไฉนข้าราชการทั้งปวงจึงต้องมีโทษ
 สมเด็จพระนเรศวรตรัสตอบว่านายทัพนายกองเหล่านี้กลัวข้าศึก
 มากกว่ากลัวพระองค์และให้พระองค์พร้อมด้วยพระอนุชาเสด็จฝ่า
 เข้าไปท่ามกลางข้าศึก ต่อมีชัยจึงได้เสด็จกลับ มิเช่นนั้นแผ่นดิน
 ก็จะตกเป็นของข้าศึก เพราะเหตุนี้จึงตรัสสั่งให้ลงโทษตามอาญาศึก

ตรงนี้เองเราจะได้เห็นว่าสมเด็จพระวันรัต ได้ใช้วาจา
 สุภาษิตของท่านช่วยให้แม่ทัพนายกองเหล่านั้น พ้นจากโทษประหาร

ได้อย่างไร ท่านยกข้อเปรียบเทียบให้เห็นการที่พระพุทธเจ้าทรงมี
 ชัยชนะแก่พระยามารด้วยลำพังพระองค์มิได้มีเทพเจ้าใด ๆ มาช่วย
 นับว่าเป็นอัศจรรย์ ฉะนั้น การที่สมเด็จพระนเรศวรเสด็จออกสู้รบ
 ตามลำพัง โดยกองทัพตามมาไม่ทัน แต่ยังสามารถเอาชนะแก่
 ข้าศึกได้นี้ นับเป็นที่น่าอัศจรรย์และเป็นพระเกียรติยิ่งกว่าเสด็จ
 ออกรบพร้อมพร้อมด้วยกองทัพ ฉะนั้น

ปรากฏว่าวาจาสุภาสิตของท่านนี้ทำความชื่นชมโสมนัสให้
 เกิดแก่สมเด็จพระนเรศวร เป็นอันมาก เมื่อท่านเห็นได้โอกาสจึง
 ทูลขอพระราชทานอภัยโทษนายทัพนายกองเหล่านั้น ซึ่งก็ได้โปรด
 พระราชทานให้

วาจาสุภาสิตจึงมีประโยชน์แม้ในการช่วยชีวิตคนฉะนี้

(เก็บความจากพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
 พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร)

มงคลที่ ๑๑ การบำรุงมารดาบิดา

มารดาบิดา ท่านจัดว่าเป็นพรหมของบุตร เป็นบุพเพ
 ของบุตร เป็นบูรพาจารย์ของบุตร เป็นอาหุไนยบุคคลของบุตร
 ที่ว่าเป็นพรหมของบุตรนั้น เพราะมารดาบิดาย่อมตั้งอยู่ใน
 พรหมวิหาร ๔ ประการแก่บุตร คือ :-

๑. เมตตา บารณาให้บุตรมีความสุข
๒. กรุณา คิดจะช่วยบุตรให้พ้นจากทุกข์ภัยไข้เจ็บ
๓. มุทิตา พลอยยินดีในเมื่อเห็นบุตรได้ดี

๔. อุเบกขา วางใจเฉย ในเมื่อเห็นบุตรได้รับทุกข์และไม่
 สามารถจะช่วยเหลือได้ทันทั่วทั้ง

ที่ว่าเป็นบุพเพทพของบุตรนั้น เพราะมารดาบิดาเป็นบุคคลผู้
ประเสริฐกว่าบุคคลอื่น ๆ พัทธษัรรักษานุตรมาก่อนคนอื่น เป็น
ผู้หวังความเจริญแก่บุตร ปฏิบัติการงานเพื่อประโยชน์สุขแก่บุตร
จะทำอะไร ๆ ก็หวังเพื่อบุตร ปฏิบัติตนดีก็เพื่อหวังให้บุตรดีตามตน
ไม่ทำสิ่งที่ไม่ดีไม่งามให้เป็นตัวอย่างแก่บุตร

ที่ว่าเป็นบูรพาจารย์ของบุตรนั้น เพราะมารดาบิดาเป็นผู้
อบรมสั่งสอนบุตรตั้งแต่บุตรจำความได้ก่อนครูบาอาจารย์อื่น ๆ

ที่ว่าเป็นอาहुไนบุคคลของบุตรนั้น เพราะมารดาบิดาเป็นผู้
สมควรที่จะรับของ เป็นต้นว่า ข้าว น้ำ ที่บุตรนำมาให้เพื่อ
สักการบูชา

อนึ่ง มารดาบิดาย่อมมีบุญคุณแก่บุตร ๕ สถาน คือ

๑. ไม่ให้บุตรทำความชั่ว
๒. ให้บุตรตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้บุตรได้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. หาภรรยาที่สมควรให้
๕. มอบทรัพย์ไว้ในเวลาอันสมควร

เมื่อมารดาบิดามีบุญคุณต่อบุตรดังกล่าวนี้แล้ว สมควรที่บุตร
จะพึงบำรุงมารดาบิดาด้วยสถาน ๕ คือ

๑. ท่านได้เลี้ยงมา เลี้ยงท่านตอบ
๒. ทำกิจการงานของท่าน
๓. ดำรงวงศ์ตระกูล
๔. ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก คือ
ประพฤติดี เชื่อฟังคำสั่งสอนตักเตือนของท่าน

๕ เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน
ผู้บำรุงมารดาบิดาย่อมได้รับความเจริญ จึงจัดเป็นอุดมมงคล

มงคลที่ ๑๒ การสงเคราะห์บุตร

บุตรมี ๓ จำพวก คือ อภิชาติบุตร ได้แก่บุตรที่เกิดมาดีกว่า
มารดาบิดา เช่น มารดาบิดาเป็นคนไม่มีศีล บุตรเป็นคนมีศีล ๑ อหุ-
ชาติบุตร ได้แก่บุตรที่เกิดตามมารดาบิดา เช่น มารดาบิดาเป็นคน
มีศีล บุตรก็มีศีล ๑ อวชาติบุตร ได้แก่บุตรที่เกิดมาต่ำกว่า
มารดาบิดา เช่น มารดาบิดาเป็นคนมีศีล บุตรเป็นคนไม่มีศีล ๑

การสงเคราะห์บุตรในที่นี้หมายถึง อภิชาติบุตร กับ อหุ-
ชาติบุตร มารดาบิดาพึงสงเคราะห์บุตรด้วยสถาน ๕ คือ

๑. ห้ามบุตรทำชั่ว
๒. ให้บุตรทำความดี
๓. ให้บุตรได้ศึกษาวิชาความรู้
๔. หาภรรยาที่สมควรให้
๕. มอบทรัพย์ให้ในเวลาอันสมควร

การสงเคราะห์บุตรดังกล่าวมานี้ย่อมนำความสุขความเจริญ
มาให้แก่ครอบครัว ท่านจึงจัดเป็นอุดมมงคล

มงคลที่ ๑๓ การสงเคราะห์ภรรยา

ภรรยา มี ๗ ประเภท คือ

๑. วธการภรรยา ภรรยาเสมอด้วยเพศฆมาต คอยคิด
ทำลายล้างสามีอยู่ตลอดเวลา ได้โอกาสเมื่อใดก็ฆ่าเสีย

๒. โจริภริยา ภรรยาเสมอด้วยโจร คอยลักขโมยทรัพย์
ที่สามีหามาได้เอาไปเล่นการพนันบ้าง เอาไปเที่ยวบ้าง

๓. อัยยาภริยา ภรรยาเสมอด้วยนาย คอยข่มขืนสามี
ให้อยู่ในอำนาจเหมือนนายกับบ่าว

๔. มาตาภริยา ภรรยาเสมอด้วยมารดา รักสามีเหมือน
มารดากับบุตร ไม่ทำความเดือดร้อนให้แก่สามี รักษาทรัพย์
ที่สามีหามาได้ ไม่ให้ขาดหาย

๕. ภคินีภริยา ภรรยาเสมอด้วยน้องสาว มีความเคารพ
สามีเหมือนพี่ชาย ไม่กล่าวคำล่วงเกินสามี

๖. สขีภริยา ภรรยาเสมอด้วยสหาย มีการร่วมสุข
ร่วมทุกข์กันตลอดเวลา คราวสามีสุข สุขด้วย สามีทุกข์
ทุกข์ด้วย ไม่คิดเหินห่างจากสามี

๗. ทาสีภริยา ภรรยาเสมอด้วยทาสี มีความเกรงกลัว
สามี ทั้งกลัวทั้งรักสามี คราวสามีโกรธ ก็ไม่แสดงกิริยา
โกรธตาม

ภรรยา ๗ ประเภทนี้ ประเภท ๑-๒-๓ ท่านว่าไม่ควรทำ
การสังเคราะห์ เพราะไม่ใช่ภรรยาที่ดี ควรสังเคราะห์ภรรยา
ประเภท ๔-๕-๖-๗ การสังเคราะห์ภรรยาท่านจำแนกไว้ ๕ อย่าง
คือ:-

๑. ด้วยการยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา

๒. ด้วยไม่ดูหมิ่น

๓. ด้วยไม่ประพฤตินอกใจ

๔. ด้วยมอบความเป็นใหญ่ให้

๕. ด้วยให้เครื่องแต่งตัว

การสังเคราะห์ภรรยาดังกล่าวนี้น ท่านจัดเป็นอุดมมงคล

มงคลที่ ๑๔ การงานไม่อาภูล

อาภูล คือ วุ่นวาย, สับสน, ยุ่งเหยิง ไม่อาภูล คือ ไม่วุ่นวาย, ไม่สับสน, ไม่ยุ่งเหยิง การทำงานเป็นระเบียบเรียบร้อยทำโดยติดต่อกัน ไม่ทอดทิ้ง ไม่ให้ค้างค่าง ไม่เบื่อหน่าย ไม่อ้างว้างยังเข้าอยู่ สบายแล้ว เย็นแล้ว ยังหนาว ยังร้อน มีความพากเพียรทำไปจนสำเร็จและลุล่วงไปด้วยดี ดังนี้ชื่อว่า การงานไม่อาภูล การงานไม่อาภูลเป็นอุดมมงคล

มงคลที่ ๑๕ ทาน

ทาน คือการให้ ได้แก่ให้สิ่งของที่ควรให้และแก่บุคคลที่ควรให้ ท่านเรียกว่าไทยทาน การให้ย่อมแสดงถึงอัธยาศัยของผู้ให้ว่าเป็นคนไม่เห็นแก่ตัว มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ดังนั้นท่านจึงให้จัดทานการให้นี้เป็น สังคหวัตถุบ้าง เป็นอธิษฐานธรรมบ้าง เป็นฆราวาสธรรมบ้าง เป็นมงคลบ้าง

ที่จัดเป็นสังคหวัตถุ ก็เพราะการให้ปันกันนั้นเป็นการสังเคราะห์กัน สمانหน้าใจกัน ผู้กมิตรไมตรีกันให้ยังยืน

ที่จัดเป็นอธิษฐานธรรม ก็เพราะการให้เป็นคุณธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ คือต้องการให้คนเรามีคุณธรรมข้อนี้ประทับใจอย่างแน่นแฟ้น รู้จักให้อภัยกันในเมื่อมีการล่วงเกินกันซึ่งเรียกว่าอภัยทาน และมีความหมายไกลไปถึงเสียสละสิ่งที่เป็นข้าศึกของใจ เช่น

สละ ความโลภ โกรธ หลง ให้พ้นไปจากใจ

ที่จัดเป็นฆราวาสธรรม ก็เพราะฆราวาสคือผู้ครองเรือน จะอยู่ร่วมกันด้วยความร่มเย็นเป็นสุขก็ต้องมีการให้ปันกัน ไม่เอาวัดเอาเปรียบกัน พ่อค้าแม่ค้าก็ไม่เอาวัดเอาเปรียบคนซื้อ ข้าราชการก็ไม่เอาวัดเอาเปรียบประชาชน ประชาชนก็ควรเสียสละภาษีอากรให้แก่รัฐบาลตามหน้าที่ ดังนี้ เป็นต้น

ที่จัดเป็นมงคล ก็เพราะการให้นี้นำมาซึ่งมิ่งขวัญ ความสง่าผ่าเผย ความเบิกบานใจแก่ผู้ให้ ท่านกล่าวว่าผู้ให้ย่อมเป็นที่รักของผู้รับ

มงคลที่ ๑๖ การประพฤติธรรม

ธรรม แปลว่า สภาพซึ่งทรงสัตว์ไว้มิให้ตกไปในที่ชั่ว คนเราทุกคนเกิดมาอยากมีความสุข มีความเจริญมั่งคั่งสมบูรณ์ ไม่อยากตกต่ำ คือไม่อยากทุกข์ ไม่อยากเสื่อม ไม่อยากยากจน ดังนั้นทุกคนจึงต้องประพฤติธรรม เพราะการประพฤติธรรมย่อมส่งผลในทางที่ดีเสมอ ดังพระพุทธภาษิตว่า

ธมฺมจารี สุขํ เสติ ผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุข

ธมฺมปิตี สุขํ เสติ ผู้มีในธรรมย่อมอยู่เป็นสุข

ธมฺมกาโม ภวํ โหติ ผู้ใคร่ในธรรมเป็นผู้เจริญ

ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม

ธรรมมีอยู่หลายหมวดหลายบท แต่ที่ประสงค์ในที่นี้ หมายถึงกุศลกรรมบถ คือทางแห่งการทำความดี ท่านจำแนกไว้ ๑๐ ประการ คือ

กายสุจริต ประพฤติชอบทางกาย ๓ ได้แก่ ไม่ข่มเหง เบียดเบียนสัตว์ ๑ ไม่ฉ้อโกงลักทรัพย์ของผู้อื่น ๑ ไม่ประพฤติ ล่วงประเวณีสตรีที่มีผู้หวงแหน และสตรีไม่นอกใจสามีไปคบกับ ชายอื่น ๑

วจีสุจริต ประพฤติชอบทางวาจา ๔ ได้แก่ ไม่พูดบด ล้อลวงเขา ๑ ไม่พูดล้อเลียนดุนยุงให้เขาแตกรำวกัน ๑ ไม่พูดจา หยาบช้าสามหาย ๑ ไม่พูดจาเพ้อเจ้อไร้ประโยชน์ ๑

มโนสุจริต ประพฤติชอบทางใจ ๓ ได้แก่ ไม่มีจิต พังເຢື່ອຍາກໄດ້ของเขามาเป็นของตน ๑ ไม่มีจิตคิดพยาบาทอาฆาต ผูกเวรเขา ๑ มีความเห็นชอบเห็นถูกในทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ๑

ผู้ประพฤตินอกศีลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ ถือว่าเป็นผู้ ประพฤติธรรม จะนำความสุข ความเจริญมาสู่ตน ฉะนั้นการ ประพฤติธรรมจึงเป็นมงคลอันอุดม

มงคลที่ ๑๗ การสงเคราะห์ญาติ

ญาติ หมายถึงคนที่เกี่ยวข้องกันทั้งฝ่ายมารดาและฝ่ายบิดา การสงเคราะห์ญาติท่านจำแนกออกเป็น ๒ คือ

๑. สงเคราะห์ด้วยอามิส เช่น ให้ข้าวน้ำ ผ้าถุง ผ้าห่ม ที่อยู่อาศัย หรือให้ทุนไปตั้งตัว เวลาเจ็บไข้ช่วยเยียวยาหรือช่วย ทำธุระของญาติให้สำเร็จตามความสามารถ

๒. สงเคราะห์ด้วยธรรม เช่น คอยแนะนำชักจูงญาติ ที่ประพฤติดนปไปในทางไม่ดี ให้กลับกลายเป็นคนดี หรือญาติที่ดี

อยู่แล้วก็ช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้ประพฤติดียิ่ง ๆ ขึ้นตลอดจนช่วยส่งเสริมให้ได้ศึกษาเล่าเรียน

การส่งเสริมฐานะทางจิตตังกล่าวนี้เป็น การแสดงอหยาภัยดีงามของผู้ทำการส่งเสริม ดังนั้นท่านจึงจัดเป็นอุดมมงคล

มงคลที่ ๑๘ กรรมไม่มีโทษ

กรรม คือ การกระทำ การกระทำของคนมีอยู่ ๒ อย่าง คือ ทำไปมีโทษ คือผิดธรรม ผิดกฎหมาย ทำไปไม่มีโทษ คือ ถูกธรรม ถูกกฎหมายข้อบังคับ ในที่นี้ท่านให้เว้นการกระทำที่มีโทษ ประกอบกรรมที่ไม่มีโทษ เช่น

๑. ตั้งอยู่ในเบญจศีล และ เบญจธรรม ตามลำดับดังนี้:

<u>เบญจศีล</u>	<u>เบญจธรรม</u>
ก. เว้นฆ่าสัตว์	เมตตา กรุณา
ข. เว้นลักทรัพย์	สัมมาอาชีวะ
ค. เว้นประพฤติดีกในกาม	สทาร์สันโดยคือพอใจแต่
ฆ. เว้นพูดปด	มีสัจ [ในคู่ครองของตน]
ง. เว้นดื่มสุราเมรัย	มีสติ

๒. ขวนขวายช่วยเหลือในการกุศลของผู้อื่น เช่น ช่วย ก่าลังกาย ก่าลังทรัพย์ ในการทำบุญ สร้างโรงเรียน สร้างวัด สร้างโรงพยาบาล เป็นต้น

๓. ทำสวนสาธารณะ เช่น ปลุกต้นไม้ ขุดสระน้ำ สำหรับ ให้ประชาชนได้มาพักผ่อนหย่อนใจ

๔. ทำถนน สร้างสะพาน บล็อกศาลาพักให้ประชาชนได้รับความสะดวกในการเดินและอาศัย

การกระทำดังกล่าวนี้เรียกว่า กรรมไม่มีโทษมีแต่คุณ เพราะทำแล้วเป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น ดังนั้นท่านจึงจัดเป็นอุดมมงคล

มงคลที่ ๑๘ การงดเว้นจากบาป

บาป คือความชั่ว ความเสียหาย ผู้ใดทำบาปผู้นั้นชื่อว่า เป็นคนชั่ว คนเสียหาย

บาป ในที่นี้ได้แก่ กรรมกิเลส คือกรรมเครื่องเศร้าหมอง ๔ อย่าง คือ

๑. ปาณาติบาต ทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง
๒. อทินนาทาน ถูกละโมหะของที่เขาเจ้าของเขาไม่ให้ด้วยอาการแห่งขโมย

๓. กาเมสุมิจฉาจาร ประพฤติผิดในกาม

๔. มุลาอาท พุดเท็จ

กรรมกิเลส ๔ นี้ เป็นบาป ควรงดเว้น การงดเว้นท่านจัดเป็น ๓ อย่าง คือ

๑. สัมปัตตวิริติ งดเว้นในเมื่อประจวบเข้ากับเหตุนั้น ๆ คือ ไม่ได้คิดที่จะเว้นมาก่อน แต่เมื่อเหตุการณ์นั้นมาถึงตัวเข้าจะลงละเมิดก็ได้ แต่ไม่ทำเพราะนึกถึง ชาติ ตระกูล และฐานะของตน เกิดความละอายใจและเกรงกลัวบาปขึ้น เช่น เห็นสัตว์มาปรากฏเฉพาะหน้าจะฆ่าก็ได้ แต่ไม่ฆ่า เห็นทรัพย์เขาวางไว้

จะหยิบฉวยไปโดยเจ้าของไม่รู้ก็ทำได้ แต่ไม่ทำ เห็นสตรีให้ทำ
พอที่จะล่วงเกินได้ แต่ไม่ทำ ดังนี้ เป็นต้น

๒. สมาทานวิริติ จตเว่นเพราะได้กล่าวจากบาปญาณไว้
ว่าจะไม่ทำอย่างนั้น ๆ เช่น ได้สมาทานศีลไว้ว่าจะจตเว่นฆ่าสัตว์
จตเว่นลักทรัพย์ จตเว่นประพฤติดีในกาม จตเว่นพุดบด จตเว่น
ดื่มน้ำเมา ดังนี้แล้วไม่ประพฤดิล่วงละเมิดค่านาปญาณ

๓. สมุจเฉทวิริติ จตเว่นได้เด็ดขาด ไม่ทำความชั่วตลอด
ชีวิต

การจตเว่นจากบาป ย่อมนำความสุขความเจริญมาสู่
ผู้จตเว่น ดังนั้นจึงเป็นอุดมมงคล

มงคลที่ ๒๐ การสำรวมจากการดื่มน้ำเมา

น้ำเมา คือ สุราและเมรัย ทั้งสุราและเมรัยเมื่อดื่ม
เข้าไปแล้ว ย่อมทำผู้ดื่มให้มึนเมาเสียสติอารมณ์กลายเป็นคนชั่ว
ไปได้ ยิ่งกว่านั้นเมื่อดื่มจนเมาแล้วยังเป็นเหตุให้ทำความชั่วอย่าง
อื่น ๆ ได้อีก เช่น ละเมิดศีลได้ทั้งหมด เพราะคนเมาขาดความ
ยับยั้งใจตนเอง

ท่านแสดงโทษของการดื่มน้ำเมาไว้ ๖ สถาน คือ

๑. เสียทรัพย์และเสียการงาน
๒. ก่อการทะเลาะวิวาท
๓. เกิดโรค
๔. เสียชื่อเสียง
๕. ไม่รู้จักอาย
๖. ทอนกำลังปัญญา

เสียทรัพย์ ทรัพย์มี ๒ อย่าง คือ โภคทรัพย์ ได้แก่สิ่งของ
เครื่องใช้ เช่น เสื้อผ้า บ้านเรือนที่อาศัยตลอดจนเครื่องตกแต่ง
ร่างกาย เป็นต้น และธนทรัพย์ ได้แก่เงินทองหรือธนบัตรที่ใช้
สำหรับจับจ่ายเพื่อให้ได้สิ่งที่เราต้องการมา ทรัพย์ทั้งสองอย่างนี้
เราต้องหามาด้วยน้ำพักน้ำแรงของเรา และกว่าจะได้ก็แสนยาก
ลำบาก เมื่อถึงคราวใช้จึงควรใช้ให้เป็นประโยชน์ อย่าใช้ในทาง
ที่ไม่เป็นประโยชน์ เพราะนอกจากจะสิ้นเปลืองไปโดยหาประโยชน์
มิได้แล้ว ยังทำให้เกิดโทษอีกนานาประการ คนที่จ่ายทรัพย์ไป
ในเรื่องสุราเมา จึงถือว่าเป็นการจ่ายไปในทางไม่มีประโยชน์

ก่อนการทะเลาะวิวาท ตามปรกติคนเราย่อมมี โกรธ มีโทสะ
เป็นประจำอยู่แล้ว เมื่อไม่พอใจกันหรือถูกยั่ว ก็โกรธ บางที่ยังไว้
ไม่ได้ลุอำนาจความโกรธมากขึ้น ก็ถึงทะเลาะตีรันฟันแทงกัน นี่
เป็นเรื่องปรกติ แต่ถ้าดื่มสุราเข้าไปก็ยิ่งชั่วร้ายหนักขึ้น สุราทำคน
ที่ปรกติใจดีให้เป็นคนใจร้ายได้ มีอยู่เป็นอันมาก ทั้งนี้เพราะสุรา
ทำให้เกิดความมึนเมา เสียสติ หมดความยังคิดขาดความอดกลั้น
ทำให้หุนหันพลันแล่น

ไม่รู้จักละอาย คนดื่มสุราเมามายจนเสียสติจะทำให้ขาด
ความละอายต่อบาป นอกจากนั้นถึงน้ำละอายที่คนธรรมดาทำไม่ได้
แต่คนเมาทำได้ เช่น พุดจาหยาบคาย เอะอะ โวยวาย กลิ้ง
เกลือกกลางถนน ผ่าฉอนหลุดลุ่ยไม่รู้ตัว เป็นต้น

ถูกตีเตียน นักดื่มสุรา มักได้รับแต่การตำหนิตีเตียนขาด
ความเคารพยำเกรง ทำให้เสียชื่อเสียง จะไปติดต่อกับใครก็เป็น
ที่ตั้งแห่งความรังเกียจ เพราะมีชื่อเสียงว่าเป็นคนขี้เมา

เกิดโรค คนดื่มสุราจัดโดยมากมักมีอาการผอมแห้งแรงน้อยทางแพทย์ได้พิสูจน์แล้วว่า สุราให้โทษแก่ร่างกายมากกว่าให้คุณ เพราะสุราซึมซาบเข้าเยื่อกระเพาะอาหารได้รวดเร็วโดยปราศจากการกลั่นกรอง สุราทำให้ร่างกายอ่อนเพลีย สุราทำให้เป็นโรคเส้นประสาทได้ง่าย คนเราตามธรรมดาก็ต้องมีโรคภัยไข้เจ็บประจำอยู่แล้ว แต่ถ้าดื่มสุราเข้าไปอีกก็เท่ากับช่วยยื้อให้โรคนั้นกำเริบหนักขึ้น เพราะฉะนั้นท่านจึงวางโทษของการดื่มสุราไว้ว่า ทำให้เกิดโรค

ตอนกำลังปัญญา ได้กล่าวมาแล้วว่า การดื่มสุราทำให้เกิดมีนเมา เสียสติ เมื่อคนเรามึนเมาเสียสติแล้วจะมีความคิดใคร่ครวญไตร่ตรองให้เกิดปัญญาลาดขึ้นได้อย่างไร บางคนพูดว่าการดื่มเหล้านั้นดีช่วยให้ความคิดความอ่านว่องไวไม่ติดขัด ข้อนี้นี้ไม่จริงเสมอไป เมื่อถึงคราวติดต่อดิ้นคิดไม่ออกขึ้นมาต่อให้ดื่มหมดตั้งเท ความคิดความอ่านอะไรก็ไม่ผุดขึ้นมา เป็นอันขาดทุน เหล้าก็เสีย ประโยชน์ก็ไม่ได้ ตนเองก็มึนเมา คิดอะไรไม่ออก

เมื่อไตร่ตรองดูให้ถ่องแท้แล้วจะเห็นว่า การดื่มน้ำเมาย่อมเกิดโทษที่เห็นได้ชัดทั้ง ๒ สถาน

หนึ่ง ของมีนเมาหรือยาเสพติดอื่น ๆ เช่น มึน กัญชา เฮโรอีน เป็นต้น ควรอนุโลมเข้าในข้อนี้ได้ เพราะทำผู้เสพให้เสียทรัพย์ เสียความดี หมดสง่าราศี ยิ่งกว่าสุราเมรัย เสียอีก

การสำรวจจากการดื่มน้ำเมาและยาเสพติด ย่อมทำให้พ้นจากโทษ ๒ สถาน ทำให้เป็นคนมีสติสัมปชัญญะ รู้ผิดรู้ชอบ รู้อะไรควรอะไรไม่ควร ดังนั้นจึงเป็นอุดมมงคล

มงคลที่ ๒๑ ความไม่ประมาทในธรรม

ความไม่ประมาท คือ ความมีสติ ระลึกก่อนทำ ก่อนพูด ก่อนคิด การไม่ปล่อยใจให้เลื่อนลอยไป การทำความดีติดต่อกัน ไม่ทำ ๆ หยุด ๆ ไม่มัวเมาในสิ่งที่มาช่วยยืให้หลง ไม่มัวเมาในสิ่ง แวดล้อมต่าง ๆ ตลอดจนไม่มัวเมาในรูปร่างของตน ไม่มัวเมาใน วยของตน ไม่มัวเมาในทรัพย์สมบัติของตน ให้มีสติระลึกถึงการ ที่จะทำความดีทุกอิริยาบถ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน ให้มีสติ ระลึกถึงการประกอบกายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต ให้มีสติ ระลึกถึงการละเว้น กายทุจริต วาจาทุจริต มโนทุจริต ให้มีสติ ระลึกถึงผลของความชั่ว และผลของความดี แล้วมุ่งหน้าประกอบ ความดีโดยไม่หยุดยั้ง ให้มีสติระลึกถึงการบรรเทา โสภ โกรธ หลงให้เบาบาง

การมีสติระลึกดังกล่าวนี้นี้ชื่อว่า ความไม่ประมาทในธรรม ผู้ไม่ประมาทในธรรมย่อมประสบความสุขความเจริญ ดังนั้นจึง เป็นอุดมมงคล

มงคลที่ ๒๒ ความเคารพ

การว่ะ หรือ ความเคารพ ได้แก่การแสดงความนับถือ ต่อบุคคลผู้ควรเคารพ เช่น พระ บิดามารดา ครูบาอาจารย์ พระมหากษัตริย์ และผู้ที่สมควรเคารพอื่น ๆ ท่านจำแนกบุคคล ที่ควรเคารพไว้ ๓ ประเภทคือ

๑. ขาดิวุฑฒะ ผู้เจริญโดยชาติ หมายถึงบุคคลที่มีชาติตระกูลสูงซึ่งได้รับยกย่องจากประชาชน แม้จะมีวัยต่ำกว่า

๒. วยวุฑฒะ ผู้เจริญโดยวัย หมายถึงผู้ที่มีอายุสูงกว่า

๓. คุณวุฑฒะ ผู้เจริญโดยคุณความดี หมายถึงผู้ที่มีคุณธรรม ปฏิบัติตนนำเคารพกราบไหว้ แม้จะเด็กกว่าเราก็คควรเคารพนับถือ

ลักษณะของความเคารพ มี ๓ คือ

๑. กายประณาม ความนอบน้อมทางกาย เช่น ประนมมือ ไหว้ กราบ ลูกชั้นยืนรับ

๒. วจีประณาม ความนอบน้อมทางวาจา เช่น พูดถ้อยคำสุภาพ อ่อนโยนต่อผู้ใหญ่ ใช้คำพูดที่เหมาะสมแก่ฐานะของผู้ใหญ่

๓. มโนประณาม ความนอบน้อมทางใจ เมื่อนึกถึงผู้ใหญ่ที่ควรเคารพ ก็น้อมใจระลึกนึกถึงคุณความดีของท่านที่ได้ปฏิบัติมาจนตั้งตนให้เป็นที่เคารพนับถือของประชาชน

ความเคารพนี้ปรากฏแก่ผู้ใด ผู้นั้นย่อมน่ารักน่าเอ็นดู ซึ่งต่างกับคนที่ไม่มีสัมมาคารวะ ย่อมขาดความน่ารัก น่าเอ็นดู ดังนั้นความเคารพจึงจัดเป็นอุดมมงคล

มงคลที่ ๒๓ ความอ่อนน้อมถ่อมตน

ความอ่อนน้อม คือการแสดงตนเป็นคนสุภาพเรียบร้อย อ่อนโยนไม่แข็งกระด้าง

คนเราย่อมจะต้องมีการติดต่อกับบุคคล ๓ ประเภท คือ ๑. ผู้ใหญ่เหนือตน ๒. คนเสมอกัน ๓. คนต่ำกว่าตน ดังนั้น การแสดงตนกับบุคคลทั้ง ๓ ประเภทนี้ จึงควรให้เหมาะสม ประเภทที่เป็นผู้ใหญ่เหนือตนก็ควรแสดงการนบนาบด้วยวิธี กราบไหว้ หรือลุกขึ้นยิ่รับ หรือกระทำสามีจิกรรมตามที่เห็นควร ประเภทคนเสมอกันก็ควรแสดงการถ่อมตน ไม่อวดดีเข้าหากัน พูดจาปราศรัยกันด้วยดี ไม่ยกตนข่มท่าน ประเภทคนต่ำกว่าตนก็ควรทำตนให้เสมอเขาไม่มีทิฐิमानะต่อผู้น้อย คือไม่ถือว่าตนสูงกว่า โดยชาติ ตระกูล ทรัพย์สมบัติและวิทยฐานะ เป็นต้น

ผู้แสดงความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อบุคคลดังกล่าวนี้ ย่อมได้รับความยกย่องสรรเสริญต่อคนทั่วไป ดังนั้นจึงเป็นอุดมมงคล

มงคลที่ ๒๔ ความสันโดษ

สันโดษ คือความยินดีด้วยดี คือยินดีเฉพาะของตน ไม่อยากได้ของคนอื่น คนที่โง่งหรือลัทธิขโมยชื่อว่า ขาดสันโดษ หนึ่งสันโดษหมายรวมถึงยินดีตามฐานะที่ตนเป็นอยู่มิอยู่ คือไม่ทำการใด ๆ ให้เกินฐานะของตน ไม่ควรสุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือยเกินฐานะ ยินดีโดยสม่ำเสมอ คือ ไม่แสดงอาการหดหู่เหี่ยวแห้งในเมื่อสูญเสียสิ่งที่มีอยู่ หรือไม่แสดงความท้อแท้ถดถอยในเมื่อปรารถนาสิ่งใดไม่สมหวัง ไม่แสดงอาการฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมในเมื่อได้ดี นี่คือสันโดษ มีผู้เข้าใจว่า สันโดษคือความมกน้อย ความจริงสันโดษไม่ใช่ความมกน้อย เพราะความมกน้อยมาจากศัพท์ว่า อับปิฉา

ผู้มีความมกัน้อยย่อมไม่ต้องการมากไปกว่าที่มีอยู่ แต่สันโดษเป็น
ความยินดีด้วยดี มีน้อยก็ยินดีน้อย มีมากก็ยินดีมาก

สันโดษ ท่านจำแนกออกเป็น ๓ อย่าง คือ

๑. ยถาลาภสันโดษ ยินดีตามที่ได้มา คือได้มาอย่างใด
ก็ยินดีอย่างนั้น พยายามขวนขวายแสวงหาเพื่อให้ได้สิ่งที่
ปรารถนาในทางที่ชอบอยู่ตลอดไป ไม่ทอดทิ้ง

๒. ยถาพลสันโดษ ยินดีตามกำลัง ได้แก่ กำลังทรัพย์
กำลังกายทำอะไรไม่ควรให้เกินกว่ากำลังที่มีอยู่ จะใช้จ่ายหรือ
แสวงหาก็กควรให้อยู่ในขอบเขตของกำลังทรัพย์ กำลังกาย

๓. ยถาสารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร ได้แก่ เมื่อได้
สิ่งใดมามากเกินความจำเป็น ก็ควรลดละสิ่งนั้นให้เป็นประโยชน์
แก่ผู้อื่นบ้างตามที่เห็นควร ดังคนที่มีทรัพย์สมบัติมาก ได้บริจาค
ทรัพย์เงินทองและที่ดินให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาบ้าง แก่
โรงพยาบาลบ้าง เป็นต้น

ความสันโดษดังกล่าวมานี้ เป็นการสร้างตนสร้างฐานะ
ของตนให้อยู่เย็นเป็นสุข เพราะผู้มีสันโดษย่อมไม่เศร้าโศกถึงสิ่งที่
ล่วงไปแล้ว ไม่บ่นถึงสิ่งที่ยังไม่มาถึง แสวงหาเลี้ยงชีพให้เป็นไป
ในปัจจุบันตามสมควรแก่ฐานะดังนั้น ความสันโดษจึงเป็นอุดมมงคล

เรื่อง หงส์ทองสลัดขน

มีพราหมณ์ผู้หนึ่งครอบครองของเขามีบุตรภรรยา พราหมณ์
ประพาศแต่ความดี เมื่อสิ้นชีพแล้วก็ไปเกิดเป็นหงส์ทอง หงส์ทอง

ระลึกชาติได้จึงพิจารณาดู รู้ว่าชาติก่อนตนเกิดเป็นมนุษย์มีบุตรภรรยา หงส์ทองมีความสงสารบุตรภรรยาของตน ได้มาเยี่ยมแล้วสถิตชนให้ไว้ครึ่งตะชน กับแจ้งว่าตนเคยเป็นบิดาและสามี เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ และได้มาเยี่ยมเสมอ ๆ กับจะสถิตชนไว้ให้ หงส์ทองได้มาสถิตชนให้แก่บุตรภรรยาเสมอ ๆ จนบุตรภรรยา มีทรัพย์บริบูรณ์

วันหนึ่งพราหมณ์ผู้เป็นมารดาได้พูดกับบุตรว่า “หงส์ทอง บิดาของเจ้าถ้ายังไปมาอยู่เสมอ ๆ เรายกย่องบริบูรณ์อยู่ ถ้าไม่ไปมา เราก็จะพากันขัดสน ถ้ากระไรเราช่วยกันจับหงส์ทองถอนขนเสีย ให้สิ้นก็จะกินไปได้นาน” บุตรห้ามมารดาไม่ให้กระทำดังนี้ มารดาเป็นคนมักมากขาดความสันโดษ ไม่ฟังคำบุตรห้าม เมื่อหงส์ทองมา พราหมณ์ก็จับหงส์ทองถอนขนปีกซึ่งเป็นทองหมดสิ้น จนบินไปไม่ได้ บุตรมีความสงสารหงส์ทองผู้บิดา ได้เลี้ยงไว้ จนขนปีกขึ้นบินไปได้ แล้วบินเข้าป่าไปไม่กลับมาอีกเลย ขนปีกหงส์ทองที่พราหมณ์ถอนไว้ ก็กลีบกลายเป็นขนนกยางไปหมด แม้ลูกก็พากันอดอยากจนยากไร้อนาถา

นิทานเรื่องนี้เป็นข้อเปรียบเทียบสอนให้รู้ว่า ความไม่สันโดษ ทำให้เสื่อมจากลาภ

มงคลที่ ๒๕ ความกตัญญู

กตัญญู คือ รู้จักคุณท่าน ท่านที่มีคุณแก่เราหรือทำอุปการะแก่เรามาก่อน เรียกบุพการี ในมงคลข้อนี้กล่าวเฉพาะ

ความกตัญญูว่าเป็นอุดมมงคล ไม่ได้กล่าวถึงกตเวทิตีคือ การตอบแทนท่านไว้ด้วย ความจริงเมื่อพูดถึงความกตัญญูก็เป็นอันหมายถึงกตเวทิตีด้วย เพราะคนเราจะตอบแทนสิ่งใดให้แก่ใคร ก็เพราะรู้คุณค่าท่านมาก่อน แต่การตอบแทนนั้นยากที่จะทำได้เสมอไป บางคนรู้จักคุณค่าท่านเป็นอย่างดี แต่ไม่มีโอกาสจะตอบแทนท่าน เพราะไม่มีกำลังพอที่จะตอบแทนท่านได้ เป็นเพียงนึกถึงคุณของท่านก็เพียงพอแล้ว ดังนั้นในมงคลข้อนี้ท่านจึงกล่าวไว้เพียงกตัญญู ไม่ได้กล่าวถึงกตเวทิตีไว้ด้วย เพราะคนมีความกตัญญู ถ้ามีโอกาสตอบแทนก็ย่อมทำได้ ถ้าไม่มีโอกาสตอบแทน เพียงมีความกตัญญูก็พอแล้ว

ความกตัญญูกตเวทิตีท่านกล่าวว่า เป็นเครื่องหมายของคนดี ดังนั้นท่านจึงจัดเป็นอุดมมงคล

มงคลที่ ๒๖ การพึงธรรมตามกาล

การพึงธรรม หรือ พังเทศน์ พังธรรมบรรยาย ควรฟังตามโอกาสที่มาถึง เช่น ในวันธรรมสวนะ จะไปฟังที่วัดหรือไปฟังตามสถานที่ที่เขาจัดไว้ ก็ชื่อว่าพึงธรรมตามกาล อนึ่ง การพึงธรรมนอกจากวันธรรมสวนะ เช่น ฟังในวันที่เขามีการบรรยายธรรม มีปาฐกถาเกี่ยวกับธรรมะ ก็ชื่อว่าพึงธรรมตามกาลเหมือนกัน

การพึงธรรม ผู้ฟังย่อมได้รับอานิสงส์จากการฟัง ๕ ประการ คือ :-

๑. ย่อมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
๒. ถึงใดที่เคยฟังแล้วแต่ยังไม่เข้าใจชัด ย่อมเข้าใจถึงนั้นชัด
๓. บรรเทาความสงสัยเสียได้
๔. ทำความเห็นให้ถูกต้อง
๕. จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส

อานิสงส์ของการฟังธรรมตามกาล ๕ อย่างนี้ ย่อมเป็นอุดมมงคลแก่ผู้ฟัง

มงคลที่ ๒๗ ความอดทน

ความอดทนหรือที่เรียกว่าขันติ ได้แก่ความอดกลั้น รู้จักยับยั้งใจในเมื่อกระทบกับสิ่งที่ไม่พอใจ ลักษณะของความอดทนมี ๓ อย่าง คือ

๑. อดทนต่อการว่ากล่าวเลียดสีของคนอื่น ไม่แสดงอาการทางกาย ทางวาจาหยาบคายร้ายกาจ น้าเกลียดออกมา
๒. อดทนต่อความลำบากตรากตรำ หรือความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า เพียรพยายามประกอบกิจการงานให้สำเร็จลุล่วงไป ไม่ทอดอยหรือหยุดงานเสียโดยไม่สำเร็จผล
๓. อดทนต่อทุกขเวทนาที่มาครอบงำ ไม่แสดงอาการกระด้างกระเดื่องดื้อรั้นหรือร้องครวญครางโวยวายอันเป็นลักษณะของผู้อ่อนแอใจเสาะ ควรทำใจให้เข้มแข็งต่อสู้ทุกขเวทนา

ธรรมะที่คู่กับขันติ คือโสรัจจะ ขันติห้ามอาการกิริยาวาจาอันน่าเกลียดมิให้เกิดขึ้น โสรัจจะ ได้แก่ความแค้นชิง ความสงบเสงี่ยม ห้ามความขุ่นหมองใจมิให้เกิดขึ้น ผู้ที่มีความอดทน

ความสงบเสงี่ยมเข้มข้มข่มงดงามด้วยความประพฤติและอัธยาศัย และงามด้วยเกียรติคุณ ดังนั้นท่านจึงจัดเป็นอุดมมงคล

มงคลที่ ๒๘ ความเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย

ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย คุณธรรมคือความเป็นผู้ว่าง่าย สอนง่ายนี้ มีอยู่แก่ผู้ใดยอมทำผู้นั้นให้เป็นคนน่ารักน่าเอ็นดู น่า ถังสอน เพราะคนว่าง่ายยอมยินดียรับฟังคำแนะนำตักเตือน แล้ว นำมาปฏิบัติไม่ดื้อรั้นด้วยทิฐิมานะ เป็นผู้มีเหตุผล

ลักษณะของผู้ว่าง่ายสอนง่ายยอมเคารพนับถือความถูกต้อง ความสมควรเป็นหลัก ไม่ใช่เป็นคนว่าง่ายสอนง่ายเพราะเห็นแก่ ลาภยศ หรือคำสอนนั้นผิดธรรมดา ผิดระเบียบแบบแผน แต่ก็ยอม ปฏิบัติตาม ดังนี้ไม่ถือว่าเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย

คนว่าง่ายสอนง่ายยอมได้รับแต่ความสุขความเจริญ ดังนั้น ท่านจึงจัดเป็นอุดมมงคล

ตัวอย่างเรื่องการเชื่อฟัง

ในปัจจุบันโลกเจริญด้วยวิทยาการใหม่ ๆ มีการค้นพบ หลายอย่างที่เป็นประโยชน์แก่มนุษย์ เช่นการพบว่าเชื้อโรค อาจเข้าสู่ร่างกายได้ทางปาก เพราะดื่มน้ำหรือรับประทานอาหาร ที่สกปรกมีเชื้อโรคปนอยู่ คนที่ดื่มน้ำในแม่น้ำลำคลองโดยไม่ยอม เชื่อว่ามีเชื้อโรค คนที่รับประทานอาหารที่สกปรกปล่อยให้แมลงวัน ตอม โดยไม่เชื่อว่าจะมีการติดต่อเชื้อโรคทางอาหารย่อมมีโอกาส ได้รับอันตรายถึงแก่ชีวิตได้โดยง่าย หรือการปลูกฝีฉีดยา เพื่อ

ป้องกันไข้ทรพิษ เพื่อป้องกันอหิวาตกโรค ซึ่งทางการแพทย์ได้ค้นพบว่าเป็นทางช่วยให้ปลอดภัย แต่ถ้าเราไม่เชื่อคำแนะนำเช่นนั้นและไม่ยอมรับการปลูกฝีฉีดยาเลย เราก็มีโอกาสได้รับอันตรายจากโรคนั้น ๆ ได้มากกว่าคนอื่น

ข้อสำคัญในเรื่องความเป็นผู้ว่าง่ายหรือเชื่อฟังนี้มีอยู่อย่างหนึ่งก็คือให้ใช้ปัญญาไตร่ตรอง ไม่ใช่เชื่ออะไรอย่างงมงาย แต่ในขณะที่เดียวกันก็ต้องไม่ถือทิฐิมานะ ตื้อรั้นมากเกินไปจนไม่ยอมฟังคนอื่นที่ค้นคว้าหาความรู้หรือได้ประสบเหตุการณ์นั้น ๆ มาแล้วบ้างเลย

มงคลที่ ๒๘ การได้เห็นสมณะ

สมณะ คือผู้สงบ หมายถึงภิกษุสามเณรผู้มีกายวาจาใจสงบ การเห็นสมณะหมายถึงการเข้าไปใกล้ การบำรุง การระลึกถึง ท่านผู้เป็นสมณะย่อมเป็นผู้บริสุทธิ์ปราศจากโทษทางกาย วาจา และใจ การเข้าไปหา การบำรุง การระลึกถึงท่านผู้เป็นสมณะ ย่อมทำจิตใจให้ผ่องใส ไม่ต้องระแวงว่าท่านจะนำความเดือดร้อนมาให้ เมื่อมีความทุกข์ร้อนใจเกิดขึ้น ท่านก็ช่วยเหลือด้วยการชี้แจงสั่งสอนให้คลายความทุกข์ร้อนไปได้ ท่านจะชี้แจง สั่งสอนในสิ่งที่ยังไม่เคยได้ยินได้ฟังหรือสิ่งใดที่เคยได้ยินได้ฟังมาแล้วท่านก็จะชี้แจงให้แจ่มแจ้งขึ้น

การเห็นสมณะ รวมทั้งการติดต่อใกล้ชิดเป็นต้นดังกล่าวแล้ว ท่านวางหลักไว้ ๕ สถานคือ

๑. ด้วยกายกรรม คือทำอะไร ๆ ประกอบด้วยเมตตา
๒. ด้วยวจีกรรม พูดอะไร ๆ ประกอบด้วยเมตตา
๓. ด้วยมโนกรรม คือคิดอะไร ๆ ประกอบด้วยเมตตา
๔. ด้วยความเป็นผู้ไม่ปิดประตู คือมิได้ห้ามมิให้เข้าบ้าน

เรือน

๕. ด้วยให้อามิสทาน (คือสิ่งของ มีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น)

สมณะเมื่อได้รับการบำรุงด้วยดีเช่นนี้ ท่านย่อมอนุเคราะห์ด้วยสถาน ๖ คือ

๑. ห้ามทำความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจงาม
๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
๕. ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่ม
๖. บอกทางสวรรค์ให้

อนึ่ง การได้เห็นผู้ปฏิบัติชอบทางกายวาจาใจจะเป็นหญิงหรือชาย แม้มารวาสก็อนุโลมเข้ากับมงคลนี้ได้ เพราะท่านผู้ประพฤติชอบทางกายวาจาใจ ย่อมให้แต่ความสุข ความเจริญแก่ผู้อื่น ดังนั้นการเห็นสมณะจึงเป็นอุดมมงคล

มงคลที่ ๓๐ การสนทนาธรรมตามกาล

การสนทนาธรรมหรือที่เรียกว่า ธรรมดักจฉา หรืออภิปรายธรรมะตามกาลตามสมัยย่อมได้ประโยชน์ใหญ่ยิ่ง เพราะ

ผู้สนทนาย่อมสนทนาตามความรู้ความสามารถที่มีอยู่ ย่อมทำให้เกิดเรื่องปัญญาแก่คู่สนทนา เพราะการสนทนากันย่อมต้องใช้เหตุผล และความรู้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจแจ่มแจ้งและมีหลักฐาน และเป็นการฟังความคิดเห็นของกันและกัน

การสนทนาธรรมย่อมมีแต่คุณไม่มีโทษ เพราะไม่ต้องการความได้เปรียบเสียเปรียบในการสนทนา ไม่เหมือนการสนทนาเกี่ยวกับการค้าขาย ซึ่งมีการได้เปรียบเสียเปรียบในเชิงค้ากันอยู่ ไม่มีความกำหนดและความซึ่งเคียดในการสนทนา ไม่เหมือนการสนทนาเกี่ยวกับความรักในเรื่องเพศ ซึ่งทำให้เกิดความกำหนดยินดีไปตามบทสนทนา หรือการสนทนาเกี่ยวกับความริษยาอาฆาต ซึ่งทำให้เกิดความเคียดแค้นขุ่นข้องหมองใจไปกับเรื่องที่สนทนากัน ดังนั้นการสนทนาธรรมจึงเป็นไปเพื่อคุณอย่างเดียวไม่มีโทษ ท่านจึงจัดเป็นอุดมมงคล

มงคลที่ ๓๑ ตบะ

ตบะ คือความเพียรเพื่อทำกิเลสให้เบาบาง หรือความเพียรอันเป็นเครื่องเผผลาญกิเลส ท่านจำแนกลักษณะของตบะไว้ ๕ อย่าง คือ

๑. ถีสีสังวร เพียรระวังด้วยสติ ได้แก่จะทำ จะพูด จะคิด ควรมีสติระลึกไว้ก่อนเสมอ เพื่อมิให้การทำ การพูด การคิดผิดพลาด

๒. อินทริยสังวร เพียรระวังอินทริย์ ได้แก่ ระวังรักษาอินทริย์ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ไม่ให้ยินดียินร้ายในเมื่อมีอารมณ์ภายนอกมากกระทบ เช่น ระวังตาที่เห็นรูป ระวังหูที่ได้ยินเสียง ระวังจมูกที่ได้สูดกลิ่น ระวังลิ้นที่ได้ลิ้มรส ระวังกายที่ได้รับสัมผัส ระวังใจที่ได้รับอารมณ์

๓. ศีลสังวร เพียรระวังรักษาศีลให้บริสุทธิ์ เพื่อให้เกิดความสงบทางใจ

๔. วิริยสังวร เพียรระวังรักษาความเพียร ได้แก่ เมื่อตั้งใจจะทำสิ่งใดในทางที่ถูกที่ควร ก็เพียรพยายามทำสิ่งนั้นให้สุด่วงไป ไม่ท้อถอย ไม่ปล่อยให้ความเกียจคร้านเข้าครอบงำ ต้องตัดสินใจอย่างเด็ดเดี่ยวว่า จะต้องทำจนสำเร็จ

๕. ญาณสังวร เพียรระวังความรู้ ได้แก่ ใช้ความรู้ไปในทางที่ถูกและในทางที่มีเหตุผล ควรมีสติกำกับไปกับความรู้ ดังบทประพันธ์ที่ท่านสอนไว้ว่า

ความรู้ดีเท่าดี ถ้าไม่มีสติคุม

อาจนำถลาลหุยม อบายได้ในบางคราว

เมื่อคนเรามีความเพียรระมัดระวังดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ย่อมจะได้รับแต่ความสุขความเจริญ ดังนั้นท่านจึงกล่าวว่าคบะคือความเพียรเป็นอุดมมงคล

๑. สิ่งที่เป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน เช่นตาเป็นใหญ่ในการเห็น จะเอาหูมาเห็นแทนไม่ได้

มงคลที่ ๓๒ พรหมจรรย์

พรหมจรรย์ คือความประพฤติอันประเสริฐ คนที่ประพฤติตนเป็นคนประเสริฐก็เรียกว่าเป็นพรหมจรรย์หรือพรหมจารี ท่านจำแนกพรหมจรรย์ไว้ ๑๐ อย่าง คือ

๑. ทาน ได้แก่การให้ เช่นให้อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เป็นต้น

๒. เวยยาวัจจะ ได้แก่การชวนช่วยเหลือเพื่อสร้างความเจริญให้แก่บุคคลอื่น ด้วยจิตใจแช่มชื่น เช่น ชวนช่วยช่วย ในการสร้างโรงเรียน โรงพยาบาล ถนนหนทาง เป็นต้น

๓. เบญจศีล ได้แก่รักษาศีล ๕ คือไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดบดล่อลวงเขา ไม่ดื่มสุราเมรัย

๔. พรหมวิหาร ได้แก่ตั้งอยู่ในเมตตา ความรักใคร่ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ มุทิตา ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี อุเบกขา ความวางเฉยไม่ติใจไม่เสียใจเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ

๕. เมถุนวิริติ ได้แก่การเว้นจากกามในลักษณะอันแสดงถึงความลามกอนาจาร

๖. สทาร์สันโดษ พอใจเฉพาะในคู่ครองของตน ไม่ประพฤติผิดในเรื่องคู่ครอง

๗. วิริยะ ได้แก่ความเพียร คือเพียรระวังไม่ให้ความชั่วร้ายเกิดขึ้น เพียรละความชั่วร้ายที่เกิดขึ้น เพียรประกอบความดีที่ยังไม่มีให้มากขึ้น เพียรรักษาความดีที่มีอยู่แล้วไม่ให้เสื่อม

๘. อุโบสถศีล ได้แก่การรักษาศีลอุโบสถในวัน ๘ คำ ๑๕ คำ

๙. อริยมรรค ได้แก่ มรรค มีองค์ ๘ คือ เห็นชอบ ดำริชอบ เจรจาชอบ ทำการงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ

๑๐. ศาสนา ได้แก่ คำสั่งสอนอันเป็นหลักสำหรับให้คนประพฤติดีประพฤติชอบ เช่น เว้นจากทุจริต คือประพฤติชั่วด้วยกาย วาจาใจ ประกอบสุจริต คือประพฤติชอบด้วย กาย วาจาใจ ทำให้ใจให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองใจ มีโลก โกรธ หลง เป็นต้น

ผู้ตั้งอยู่ในพรหมจรรย์ ๑๐ อย่างนี้ ชื่อว่า เป็นพรหมจรรย์ บุคคลผู้เป็นพรหมจรรย์ ย่อมได้รับแต่ความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตของตน ดังนั้นท่านจึงจัดเป็นอุดมมงคล

มงคลที่ ๓๓ การเห็นอริยสัจ

อริยสัจ ได้แก่ความจริงอันประเสริฐ ๔ อย่าง คือ

๑. ทุกข์ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ

๒. สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ต้นหาความทะยานอยาก เช่น อยากได้นั้น อยากได้นี้ เรียกว่ากามตัณหา อยากเป็นนั่นเป็นนี่ เรียกว่า ภวตัณหา อยากไม่เป็นนั่นเป็นนี่ เรียกว่า วิภวตัณหา

๓. นิโรธ ความดับทุกข์ ได้แก่ดับต้นหาได้สิ้นเชิง

๔. มรรค ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ มีอยู่ ๘ ประการ คือ เห็นชอบ ๑ ดำริชอบ ๑ เจรจาชอบ ๑ ทำการงานชอบ ๑

เลี้ยงชีวิตชอบ ๑ ทำความเพียรชอบ ๑ ตั้งสติชอบ ๑ ตั้งใจ
ชอบ ๑

การเห็นอริยสัจ ได้แก่เห็นว่า ทุกข์เป็นของมีจริง ตัณหาทำให้เกิดทุกข์ได้จริง เมื่อดับตัณหา ทุกข์ย่อมดับไปได้หมดจริง มรรค ๘ เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ได้จริง เมื่อเห็นจริงตามหลักอริยสัจนี้แล้ว ย่อมเป็นทางให้เกิดความสุखกายสบายใจ ปลดเปลื้องความทุกข์ความเดือดร้อนทั้งมวลเสียได้ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างย่อมเป็นไปตามกฎแห่งความจริงอันประเสริฐทั้ง ๔ อย่าง ไม่ผันแปรผิดไปเป็นอย่างอื่น ดังนั้นท่านจึงจัดเป็นอุดมมงคล

มงคลที่ ๓๔ การทำพระนิพพานให้แจ้ง

นิพพาน คือความดับทุกข์ ดับตัณหาได้สิ้นเชิง เป็นจุดแห่งความมุ่งหมายของผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบ ท่านให้ความหมายของนิพพานไว้ ๕ ประการ คือ

๑. อชาติ ไม่มีเกิด
๒. อชรา ไม่มีแก่
๓. อพยาธิ ไม่มีเจ็บไข้
๔. อมตะ ไม่มีตาย
๕. นิพพิยังคตะ ถึงความดับทุกข์ภัยโดยสิ้นเชิง ได้รับความสุขอย่างยอดเยี่ยม

นิพพานมี ๒ อย่าง คือ

๑. สอุปาทิเสสนิพพาน ดับกิเลส คือ ไม่มีราคะ ไม่มีโทสะ ไม่มีโมหะ แต่ยังมีเบญจขันธ์ คือ ขันธ์ ๕ ได้แก่ รูป เวทนา

สัญญา สังขาร วิญญาณ อันได้แก่ร่างกายจิตใจปรากฏอยู่
คือยังมีชีวิตอยู่

๒. อนุภาติเสถนิพพาน ดับกิเลสและเบญจขันธ์ก็ดับไปด้วย
กล่าวอีกอย่างหนึ่ง เพื่อเข้าใจง่าย นิพพาน แปลว่าดับ
ถามว่าดับอะไร ตอบว่าดับความทุกข์ความเดือดร้อนทั้งปวง โดย
วิธีดับกิเลส คือความชั่วในจิตใจซึ่งเป็นต้นเหตุของความทุกข์ความ
เดือดร้อนต่าง ๆ ทุกคนไม่มีใครต้องการความทุกข์ความเดือดร้อน
ทุกคนจึงชื่อว่า ต้องการพระนิพพาน แม้จะยังไม่เข้าใจพระนิพพาน
ดีนัก แต่อย่างไรก็พอจะเข้าใจว่าการดับความทุกข์ความเดือดร้อน
เป็นสิ่งที่ตนต้องการ

การทำพระนิพพานให้แจ้งนั้น ได้แก่การกำหนดรู้ทุกข์ การ
ละต้นเหตุอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ การทำให้แจ้งถึงการดับต้นเหตุ
อันเป็นเหตุให้ทุกข์ดับ การทำอริยมรรค คือ มรรค ๘ ให้เกิด
พุท้ง่าย ๆ ก็คือ รู้ในเรื่องของอริยสัจ ๔

การทำพระนิพพานให้แจ้งท่านจัดเป็นอุดมมงคล เพราะเป็น
เหตุให้ถึงความดับทุกข์ มีแต่ความสุขอันประเสริฐ

มงคลที่ ๓๕ จิตไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม

โลกธรรม คือธรรมที่ครอบงำสัตว์โลก และสัตว์โลก
ย่อมเป็นไปตามธรรมนั้น มีอยู่ ๘ อย่าง คือ มีลาภ ๑ ไม่มีลาภ ๑
มียศ ๑ ไม่มียศ ๑ นิพทา ๑ สรรเสริญ ๑ สุข ๑ ทุกข์ ๑
โลกธรรมทั้ง ๘ นี้เป็นฝ่ายอวิชชาารมณ์ คือ อารมณ์อันเป็นส่วนที่
น่าปรารถนา ๔ อย่าง ได้แก่ มีลาภ มียศ สรรเสริญ สุข

อนิฏฐารมณ อารมณอันเป็นส่วนที่ไม่น่าปรารถนา ๔ อย่าง ได้แก่ ไม่มีลาภ ไม่มียศ นิินทา ทุกข์ จิตใจของคนมักหวนไหวไปตามโลกธรรม เช่น เมื่อมีลาภ มียศ ได้รับสรรเสริญ หรือมีความสุข มักฟุ้งเฟ้อมัวเมา ครั้นเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ได้รับนิินทา มีความทุกข์ ก็หดหู่เหี่ยวแห้งซบเซาขาดความแจ่มใส ดังนั้นท่านจึงสอนไม่ให้จิตหวนไหวด้วยโลกธรรม คือให้พิจารณาเห็นว่าโลกธรรมนั้นมีลักษณะที่ไม่แน่นอน เกิดขึ้นแล้วก็ย่อมแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ไม่ฟุ้งเฟ้อไปในส่วนที่น่าปรารถนา ไม่ซบเซาไปในส่วนที่ไม่น่าปรารถนา ทำจิตใจให้อยู่ในสายกลาง ไม่พองตัวในเมื่อมีลาภ มียศ สรรเสริญ สุข ไม่หดหู่เหี่ยวแห้งในเมื่อเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นิินทา ทุกข์ การทำจิตไม่ให้หวนไหวด้วยโลกธรรม เพราะรู้เท่าทันถึงความจริงว่าสิ่งนี้ ๆ เกิดขึ้นแล้วย่อมไม่ยั่งยืนคงที่ดังนี้ ย่อมทำให้จิตใจสบายผ่องใส ดังนั้นท่านจึงจัดเป็นอุตมมงคล

มงคลที่ ๓๖ จิตไร้โรค

ความโรคคือความเศร้าใจ ความแหว่งใจ อันนับเป็นเหตุแห่งทุกข์ประการหนึ่ง ความโรคนี้ย่อมเกิดมาจากความรักหรือความหวงแหน ถ้าคนหรือสิ่งที่เรารักเราหวงแหนพลัดพรากจากเราไปก็ย่อมเกิดความเศร้าโรค ความเศร้าโรคนี้ถ้าเป็นไปมากระจับไว้ไม่ได้ ย่อมทำให้เป็นอันตรายแก่ตัวเอง อาจล้มเจ็บป่วยลงไปก็ได้ ดังนั้นท่านจึงสอนให้รู้จักระงับความเศร้าโรค ให้ใช้ปัญญาพิจารณารู้เท่าทันถึงคนและสิ่งที่เรารักเราหวงแหน ย่อมต้องมีอันเป็นไปตามกฎของธรรมดา ดังนั้นท่านเรื่องครอบครัวชาวนา เรื่องมีอยู่ว่า

ครอบครัวหนึ่งมีอยู่ ๖ คนด้วยกัน คือ บิดา ๑ มารดา ๑ บุตรชาย ๑ บุตรสาว ๑ บุตรสะใภ้ ๑ คนใช้ ๑

วันหนึ่งบิดากับบุตรชายออกไปไถนาด้วยกัน บุตรชายถูกงูเห่ากัดถึงแก่ความตาย บิดาเมื่อเห็นงูเห่ากัดบุตรชายตาย ก็มิได้แสดงอาการเศร้าโศกแต่อย่างใด ได้ยกศพบุตรชายไปวางไว้ใต้ต้นไม้แล้วก็ไถนาต่อไป เมื่อเห็นชายคนหนึ่งเดินมาจึงขอร้องว่า “พ่อคุณ พ่อช่วยไปบอกคนที่บ้านฉันทีเถิด ว่าให้จัดอาหารส่งมาให้ฉันเพียงคนเดียวเท่านั้น ไม่ต้องเมื่อถึงบุตรชายฉันดอก แล้วช่วยบอกให้ทุกคนที่บ้านมาที่นี่ทั้งหมดด้วย” ชายผู้นั้นรับคำแล้วก็ไปจนถึงบ้านของชาวนาผู้นั้น แล้วก็แจ้งให้ทางบ้านทราบตามที่ชาวนาสั่ง คนทั้ง ๕ คือ ภรรยาของชาวนา บุตรสาว บุตรสะใภ้ และคนใช้ ได้ออกจากบ้านไปจนถึงท้องนา เห็นบุตรชายนอนตายอยู่ มารดาก็ไม่ร้องไห้ น้องสาวก็ไม่เศร้าโศก ภรรยาของตนเล่าก็ไม่เสียใจ ทั้งคนใช้ก็ไม่พุ่มพวยน้ำตา ต่างช่วยกันจัดการเผาศพให้เสร็จสิ้นไป

ขณะนั้นมีพราหมณ์ผู้หนึ่ง เดินทางมาถึงที่ซึ่งคนทั้ง ๕ กำลังสันทนากันอยู่ ณ ที่ใกล้ ๆ เผาศพนั้น พราหมณ์จึงเข้าไปถามว่า “ศพที่เผานั้นเป็นใคร” ชายชาวนาบอกว่า “เขาเป็นบุตรชายฉันเอง นั้นมารดาของเขา นั้นภรรยาของเขา นั้นน้องสาวของเขา นั้นคนใช้”

พราหมณ์ประหลาดใจที่คนเหล่านั้นล้วนเกี่ยวข้องกับผู้ที่ตายทั้งนั้น แต่ไม่เห็นมีใครแสดงความเศร้าโศกเลย จึงถามขึ้นว่า “เพราะเหตุไร พวกท่านจึงไม่แสดงความเศร้าโศกถึงผู้ตายเล่า”

ชายผู้เป็นบิดาตอบว่า “ธรรมดากลอกคราบทิ้งไว้ ก็หมด
 อาลัยในคราบเก่ามิได้เวียนไปเวียนมาหาคราบเดิม ใครจะเหยียบ
 ย่ำทุบตีแทงฟันคราบเก่าๆนั้นก็ไม่ว่าใครฉันใด บุตรของเราที่ตายไป
 นั้นก็ไม่เวียนมาเวียนไปรักใคร่ในซากศพ ถึงใครจะทุบตีตำว่า
 ข่าพินศพนั้นก็ไม่ว่าใคร หรือใครจะบูชาสรรเสริญศพนั้นก็ไม่มี
 ความดีใจ เพราะพิจารณาเห็นความจริงข้อนี้ จึงไม่เศร้าโศก
 ถึงบุตร ”

หญิงผู้เป็นมารดาตอบว่า “บุตรของฉันเมื่อเขาจะมาเป็น
 บุตรเขาก็มาเอง ฉันไม่ได้ไปชวนเขามา เมื่อเขาจะไป เขา
 ก็ไปเอง ตามอัธยาศัย ถึงฉันจะร้องไห้เขาก็ไม่รู้สึกละอายอะไร
 ฉันพิจารณาเห็นอย่างนี้จึงไม่เศร้าโศกถึงบุตรสุดที่รักของฉัน ”

หญิงผู้เป็นน้องสาวของผู้ตายตอบว่า “ท่านพราหมณ์ ถึง
 ดิฉันจะเศร้าโศกโศกาอาลัยถึงพี่ชายก็หม่อมเปล่า ไม่มีประโยชน์
 อะไรกับพี่ชายที่ตายไป ถึงจะร้องไห้เขาก็ไม่รู้ เพราะเขาตายไป
 แล้ว ถึงจะร้องไห้จนเลือดตาไหลเขาก็ฟื้นขึ้นมาไม่ได้ ดิฉัน
 พิจารณาเห็นอย่างนี้ จึงไม่เศร้าโศกถึงพี่ชาย ”

หญิงผู้เป็นภรรยาของผู้ตายตอบว่า “ท่านพราหมณ์เจ้าขา
 ทารกน้อยๆ ที่ยังไม่รู้เดียงสา ร้องไห้วงวนมารดาบิดาจะเอา
 ดวงจันทร์ ถึงจะร้องไห้รำไรลึกเท่าใดๆ ก็ไม่สำเร็จตามปรารถนา
 ฉันใด การร้องไห้รำลึกถึงคนที่ตายไปแล้ว ก็ไม่มีโอกาสที่จะให้
 เขากลับฟื้นคืนมาได้ฉันนั้น ดิฉันพิจารณาเห็นอย่างนี้ จึงไม่
 เศร้าโศกถึงสามีสุดที่รักที่ตายจากไป ”

หญิงคนเฒ่าตอบว่า “ท่านพราหมณ์เจ้าข้า ธรรมดาหม้อที่แตกไปแล้วเจ้าของเลยตาย ถึงจะร้องให้รำไรให้หม้อนั้นคุมติดกันเหมือนอย่างเดิมย่อมเป็นไปไม่ได้ ฉันทิด การร้องให้ถึงคนที่ตายไปแล้ว เขาก็ไม่กลับคืนมาได้ ฉันทิด ดิฉันพิจารณาเห็นดังนี้ จึงไม่ร้องให้เศร้าโศกถึงนายที่ตายไป”

พราหมณ์ได้ฟังดังนั้น ก็รู้สึกชื่นชมโสมนัสยิ่งนัก ได้กล่าวคำอนุโมทนาแล้วก็ลาไป

การเศร้าโศกถึงสิ่งหรือบุคคลที่รักใคร่ชอบใจนี้เป็นการทรมาณจิตใจอย่างยิ่ง หากระงับได้ก็จะมีความสุขใจเกิดความผ่องใสขึ้นบาน ดังเรื่องของหญิงคนหนึ่งบุตรตาย นางเศร้าโศกร้องไห้ด้วยความอาลัยรัก ได้อุ้มลูกที่ตายนั้นเดินร้องไห้ไปบ้านโน้นบ้านนี้ ขอให้ชาวบ้านช่วยรักษา ชาวบ้านนั้นก็ว่าหญิงนั้นเป็นบ้า มีชายคนหนึ่งได้บอกหญิงนั้นว่า “เธอจงไปหาพระพุทธรูปเจ้าเกิด พระองค์เป็นหมอวิเศษ คงจะรักษาได้” หญิงนั้นก็อุ้มบุตรที่ตายเข้าไปหาพระพุทธรูปเจ้า ขอให้พระพุทธรูปองค์รักษามบุตร พระพุทธรูปองค์ตรัสว่า “ดูกรอุบาสิกา เธอจงไปหาเมล็ดพรรณผักกาดตามบ้านที่ไม่เคยมีคนตายถึง ๗ ขั้วตระกูลมาให้เรา เราจะทำยารักษาบุตรของเธอ”

หญิงนั้นดีใจอุ้มบุตรไปจนทั่วเมือง ก็หาเมล็ดพรรณผักกาดในบ้านของคนที่ไม่เคยมีคนตาย ๗ ขั้วตระกูลนั้นไม่ได้ ไปถึงบ้านไหนเขาก็บอกว่า มีคนเคยตายทุก ๆ บ้านไป เมื่อนางหาไม่ได้ จึงกลับมาทูลพระพุทธรูปองค์ พระพุทธรูปองค์ตรัสว่า “ดูกร อุบาสิกา ความตายนี้มีทั่วไปไม่ว่าผู้ใดเชื่องช้า ไร้ทรัพย์อับปัญญา เกิดมาแล้วก็ต้องตายทั้งนั้น ทั้งมนุษย์และเดียรัจฉาน บางทีตายตั้งแต่เล็ก

บางที่ตายเมื่อเป็นหนุ่มสาว บางที่ตายเมื่อแก่เฒ่า บางคนเกิดวันเดียวตาย สองวันตาย สามวันตาย เดือนเดียวตาย สองเดือนตาย สามเดือนตาย ปีเดียวตาย สามปีตาย ตายทั้งนั้น เพราะความตายเป็นธรรมดาทั่วไป เธออย่าโคกเศร้าร้องไห้รำไรไปเลย”

หญิงนั้นเมื่อได้ฟังพระพุทธโอวาทก็ได้สติ ระงับความโศกจัดการนำบุตรของตนไปเผา ตั้งแต่นั้นมานางก็ได้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความสงบ ปราศจากความเศร้าโศกทุกประการ

มงคลที่ ๓๗ จิตปราศจากอูถิ

อูถิ หมายถึงกิเลส ได้แก่ ราคะ คือความกำหนัดยินดีในกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ๑ โทสะ ความขุ่นเคียวคิดประทุษร้ายเขา ๑ โมหะ ความลุ่มหลงรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ๑ อูถิ คือ กิเลสนี้เมื่อครอบงำจิตใจของผู้ใด ย่อมทำให้ผู้นั้นมีแต่ความเศร้าหมองไม่ผ่องใส เหมือนวัตถุมีค่า ถ้าปล่อยให้ละอองอูถิจับย่อมทำให้หม่นหมอง ถ้าจิตปราศจากอูถิย่อมทำให้ผ่องใสทั้งภายในและภายนอก ภายในได้แก่จิตใจ ภายนอกได้แก่ผิวพรรณ ดังนั้นจิตปราศจากอูถิคือกิเลส ท่านจึงจัดเป็นอุดมมงคล

มงคลที่ ๓๘ จิตเกษม

จิต ที่ปลอดโปร่ง ปราศจาก โลภะ ความโลภอยากได้เกินขอบเขต ทิฐิความเห็นผิด และโมหะ ความลุ่มหลง ชื่อว่า จิตเกษม หรือจิตที่ไม่มี ความเศร้าโศกปราศจากอูถิ คือ กิเลส ก็ชื่อว่า จิตเกษม

จิตเกษมนี้เป็นคุณธรรม ทำให้คนเรามีจิตใจปลอดโปร่ง
ปราศจากความเศร้าหมองใด ๆ ทั้งสิ้น ท่านจึงจัดเป็นอุดมมงคล

ข้อที่ควรระลึกไว้เสมอก็คือ มงคลในพระพุทธศาสนามีใช้
เรื่องโศกลาง มิใช่ของขลัง แต่เป็นเรื่องของการประพฤติตนให้
ถูกต้อง ดีงาม ตั้งแต่เรื่องของกาย วาจา สูงขึ้นไปจนถึงเรื่อง
ของจิตใจ

วันกำหนดส่ง

30 JUN 1970

28 JUN 2522

เลขหนังสือ

ห้องสมุดกระทรวงศึกษาธิการ

ผู้แต่ง

กระทรวงศึกษาธิการ

เรื่อง

หนังสือพิมพ์รวมสำหรับโรงเรียน

มณฑลอุดร ๖๖๐

ฉบับที่

เล่มที่

วันที่

โรงเรียน

ม. ๖๖๐

องค์การคัมภีร์สงฆ์

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ดรรชนี

นายกำจร สัตถกมล พิมพ์และโฆษณา

๘ พฤศจิกายน ๒๕๐๘

พิมพ์ครั้งที่ ๕ พ.ศ. ๒๕๐๗

เลขที่ ๐๐๐๐๐

